

Aralık 2023

ASED

Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi

ISSN: 2619-9211

CİLT:7 SAYI:2 YIL:2023

ISSN: 2619-9211

Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi

Cilt: 7 Sayı: 2 Yıl: 2023

Enstitü Adına Yayın Sahibi

Prof. Dr. Alpay ARIBAŞ

Editör

Doç. Dr. Sevilay USLU DİVANOĞLU

Editör Yardımcısı

Dr. Öğr. Üyesi Onur Emre KOCAÖZ

Yayın Kurulu

Dr. Necmettin AYGÜN, Aksaray Üniversitesi

Dr. Nafiz TOK, Aksaray Üniversitesi

Dr. Muhammed SARI, Aksaray Üniversitesi

Dr. Eyyub ŞİMŞEK, Aksaray Üniversitesi

Dr. Barış EROĞLU, Aksaray Üniversitesi

Dr. Mehmet Sami YILDIZ, Aksaray Üniversitesi

Dr. Mehmet EVREN, Aksaray Üniversitesi

Dr. Barry Joyce, University of Delaware

Dr. Beatrice BALGIU, University Politehnica of Buchares

Dr. Şahine İbrohimova, Taşkent Devlet Şarksınaslık Enstitüsü

Dr. Delfín Ortega Sánchez, Burgos Üniversitesi

Dr. Giedrius Janauskas, Vytautas Magnus Üniversitesi

Öğr. Gör. Aleksandr Ismailov, Vilnius Üniversitesi

Dr. Ahmed Eljorti, Chouaib Doukkali University

Dr. Abdelaziz Mounadil Ibn Tofail University

Dr. Abdullah Ahmed Abu iyad, Royal Institute for the Training of Youth and Sp.Ex.

Dr. Sofia Sulac, Komrat Devlet Üniversitesi

Dr. Svetlana Curaxina, Komrat Devlet Üniversitesi

Dr. Ludmila Tudoric, Komrat Devlet Üniversitesi

Dr. Maria Carabet, Komrat Devlet Üniversitesi

Dr. Ivanna Bancova, Komrat Devlet Üniversitesi

Dr. Galina Mutaf, Komrat Devlet Üniversitesi

Sekreteryaya

Arş. Gör. Serhat TOPTAŞ

İletişim

<http://aseddergi.aksaray.edu.tr/>

ased@aksaray.edu.tr

Adana Yolu Üzeri E-90 Karayolu 7. Km / 68100

Editörden...

Bu sayımızda sosyal bilimlerin farklı disiplinlerinden 6 makale yayınlıyoruz. Çalışmalarıyla dergimize katkı sunan yazarlarımıza, çalışmaları değerlendiren hakemlerimize, yayın ve danışma kurulundaki akademisyenlerimize teşekkür ederiz. Haziran 2024 sayımıza araştırmalarıyla katkı sunmak isteyenler için makale gönderim sürecinin başlamış olduğunu belirtmek isteriz.

Haziran 2024'te görüşmek dileğiyle,

Doç. Dr. Sevilay USLU DİVANOĞLU
Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi

Cilt: 7 Sayı: 2 Yıl: 2023

<http://asedergi.aksaray.edu.tr/>

ISSN: 2619-9211

İÇİNDEKİLER

Nitel Araştırmalarda Örneklem Büyüklüğünün Belirlenmesi: Veri Doygunluğu	138-152
<i>Fedayi Yağar</i>	
Çocuk Kütüphanelerine Yönelik Kullanıcı Görüşleri (Sürt İli Örneği)	153-180
<i>Aladdin AKTÜRK, Erhan AKIN</i>	
Üniversite Öğrencilerinin Namus Algısı: Munzur Üniversitesi Sosyoloji Bölümü Örneği	181-201
<i>Yağmur KÜLEKÇİ, Olcay TİRE</i>	
Milliyetçilik Bağlamında 19.yüzyılın Sonu ve Erken Cumhuriyet Dönemi (1923-1938) Beden Terbiyesi Düzenlemeleri	202-223
<i>Hülya ÖZTÜRK, Atiye EMİROĞLU</i>	
Opec Üyesi Ülkelerin TOPSIS Tekniği Aracılığıyla Performans Analizi	224-238
<i>Emre ALTINSOY, Rahmi BAKİ</i>	
Çalışan Kadınların ve Ev Kadınlarının Aile Döngüleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz	239-261
<i>Seda ÜNLÜ, Yücel CAN</i>	

Kaynak gösterme / How to cite this article:

Yağar, F. (2023). Nitel araştırmalarda örneklem büyüklüğünün belirlenmesi: veri doygunluğu. *Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(2), 138-152. doi: 10.38122/ased.1030365

Makale Geçmişi / Article History

Alındı (Received): 30/11/2021

Kabul edildi (Accepted): 28/11/2023

Nitel Araştırmalarda Örneklem Büyüklüğünün Belirlenmesi: Veri Doygunluğu

¹Fedayi Yağar*

Özet: Nitel araştırmalarda (derinlemesine ve odak grup görüşmelerinde), araştırmacının aynı yorumları tekrar tekrar duymaya başlaması, veri doygunluğuna ulaşıldığı anlamına gelmektedir. Doygunluk yaklaşımı, nitel araştırmada veri toplama ve / veya analizinin durdurulması için bir kriter olarak kullanılmaktadır. Bu yaklaşımda, katılımcıların bakış açıları tam anlaşılana kadar görüşmeler araştırmacılar tarafından devam ettirilmektedir. Diğer yandan, kaç katılımcı ya da kaç odak grupta doygunluk sağlandığına dair farklı araştırmalar bulunmaktadır. Bu çalışmada, nitel araştırmalardaki örneklem büyüklüğünün belirlenmesinde kullanılan doygunluk kavramının incelenmesi ve Türkiye’de sağlık çalışanları ile ilgili doktora düzeyinde yapılan lisansüstü tezlerin değerlendirilmesi hedeflenmiştir. Çalışmaya dahil edilecek araştırmaların belirlenmesinde "Ulusal Tez Merkezi" veri tabanı kullanılmıştır. Araştırmaların belirlenmesinde bazı kısıtlılıklar dikkate alınmış, derinlemesine ve odak grup görüşme tekniklerinin kullanıldığı sağlık alanında yapılmış 45 doktora tezi çalışmanın kapsamını oluşturmuştur. Bu araştırmaların incelenmesinde doküman incelemesi tekniği kullanılmıştır. Araştırmaların %51,1’inde doygunluk yaklaşımının kullanıldığı gözlemlenmiştir. Araştırmaların sadece %17,8’inde referans gösterilerek doygunluk yaklaşımının detaylı bir şekilde açıklandığı belirlenmiştir. Aynı şekilde, derinlemesine görüşmelerin (%84,4) odak grup görüşmelerine (%15,6) göre daha fazla kullanıldığı ve derinlemesine görüşmelerde daha hızlı bir şekilde doygunluğa ulaşıldığı tespit edilmiştir. Ayrıca, odak grup görüşmelerinin kullanıldığı araştırmalarda dört ya da beş odak grup oluşturulduğu ve gruplardaki kişi sayısının da beş ile on arasında değiştiği görülmüştür. Elde ettiğimiz bulgular ve yapılan araştırmalar, doygunluk noktasının nitel araştırmalarda yaygın olarak kullanıldığını göstermektedir. Buradaki tartışılan temel husus, doygunluk noktasının araştırmalarda kullanılıp kullanılmaması değil, doğru ve şeffaf bir şekilde kullanılması gerektiği üzerine olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Nitel araştırma, Örneklem büyüklüğü, Doygunluk, Derinlemesine görüşme, Odak grup görüşmesi

Determining Sample Size in Qualitative Research: Data Saturation

Abstract: In qualitative research (in-depth and focus group interviews), the fact that the researcher begins to hear the same comments over and over means that data saturation has been reached. It is used as a criterion for stopping data collection and/or analysis in qualitative research. Interviews should be continued by researchers until they fully understand the perspectives of the participants. There are different studies on how many participants or how many focus groups are saturated. This study aimed to evaluate the qualitative examination of the concept of saturation used in determining the sample size in research and postgraduate studies at the PhD level health workers about the thesis in Turkey. The "National Thesis Center" database was used to determine the studies to be included in the study. Some limitations were taken into account in the determination of the studies, and 45 doctoral dissertations made in the field of health, in which in-depth and focus group interview techniques were used, constituted the scope of the study. Document analysis technique was used in the examination of these studies. It was observed that saturation approach was used in 51.1% of these studies. It has been determined that only the 17.8% of the researches are explained in detail in the saturation approach. Similarly, it was found that in-depth interviews (84.4%) were used more than focus group interviews (15.6%), and saturation was achieved more rapidly in in-depth interviews. In addition, studies using focus group interviews showed that four or five focus groups were formed and the number of people in the groups varied between five and ten. Our findings and researches show that saturation point is widely used in qualitative

*Dr. Öğr. Üyesi., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, fedayiyagar@hotmail.com, 0000-0002-3436-6583

research. The main issue discussed here is not whether the saturation point should be used in researches or not, but it should be used correctly.

Keywords: Qualitative research, Sample size, Saturation, In-depth interview, Focus group interview

Summary

Purpose of the study: This study focused on the saturation approach, which is widely used in determining sample size in qualitative research. In addition, qualitative postgraduate theses written between certain dates were examined and the use of the saturation approach was evaluated.

Introduction: Qualitative research is concerned with the systematic collection, sorting, description and interpretation of textual data generated from conversations, observations or documents (Kitto et al., 2008). Qualitative research generally involves collecting three types of data. These; in-depth-open-ended interviews; direct observations and written documents. Interviews provide direct quotes about people's experiences, opinions, feelings, and knowledge. Data obtained from observations consist of detailed descriptions of people's activities, behaviors, actions, and all of the interpersonal interactions and organizational processes that are part of the observable human experience. Document analysis involves examining excerpts or entire passages from organizational, clinical, or program records. In summary, qualitative research analyzes data obtained from direct fieldwork observations, in-depth-open-ended interviews, and written documents (Patton, 2005).

One of the critical stages in qualitative research is how the sample size is decided. One of the commonly used approaches at this point is saturation. The concept of saturation was first included in the first studies on grounded theory. In this context, theoretical saturation is the criterion for deciding when to stop sampling different groups belonging to a category. It means that the researcher found no additional data with which to improve category specifications. When similar examples are seen repeatedly, the researcher empirically makes sure that the categories are saturated (Glaser and Strauss, 2017).

Saturation is a construct commonly used in qualitative research to indicate that, based on the data collected or analyzed so far, it is unnecessary to collect and/or analyze further data. In short, it is used in qualitative research as a criterion for stopping data collection and/or analysis. Research should be continued by researchers until the participants' perspectives are fully understood (Saunders et al., 2018).

In qualitative research, the adequacy of sample size is measured by data depth rather than frequencies. Therefore, samples should consist of participants who best represent the research topic (Reilly and Parker, 2013). The sample should not be so small that it becomes difficult to achieve data saturation, theoretical saturation, or information redundancy (Onwuegbuzie and Leech, 2007).

Method: This study is descriptive and designed in survey model. It was aimed to examine the theses made at the doctoral level in the field of health in Turkey by using qualitative research methods. Document review technique was used in data collection. The Council of Higher Education "National Thesis Center" was used as the database in the study. In order to find more studies, the "abstract" sections of the theses were scanned by taking into account. The words "in-depth" and "focus group" were used as keywords. As a result of the scanning, 1871 doctoral theses written on different subjects were reached (in-depth = 1404; focus group = 467). These studies were examined by taking into account some criteria. These criteria; the theses must be made on healthcare workers, they must be in the form of research, and the thesis must be accessible. After the review, it was decided that 45 studies were appropriate and should be evaluated. On the other hand, considering only studies registered in the national thesis center and taking into account accessible theses constituted the limitations of the study.

Results: In terms of universities, it was observed that research was conducted at the doctoral level in 14 different institutions. It was determined that approximately half of the research was conducted in nursing-related departments (46.4%). It was observed that this situation was followed by research conducted in the departments of health institution management (13.3%) and medical history and ethics (11.1%), respectively. On the other hand, when looked at in terms of years, it was determined that the most research was conducted in 2016 (20.0%).

It was observed that the participants in most of the studies were nurses (42.2%). Likewise, it was determined that a general sample of healthcare professionals was taken in 28.9% of the theses. It was determined that the in-depth interview technique was used in the majority of the studies (84.4%). The keyword "saturation" was used to determine the use of the saturation approach in the research. As a result of the screening, it was observed that the saturation approach was used in 51.1% of the studies. Likewise, it was determined that saturation was explained by citing in only 17.8% of the studies.

Conclusion: It is seen that the saturation approach is used in approximately 51% of the theses examined within the scope of the study. Our findings and research show that the saturation point is widely used in

qualitative research. The main issue discussed here was not whether or not the saturation point should be used in research, but whether it should be used correctly and transparently. It has been concluded that three basic points should be taken into consideration in order to minimize these discussions (Low, 2019; Charmaz, 2006; Corbin and Strauss, 1990). These;

- In order to determine saturation in the researcher group, care should be taken to include an expert in qualitative research. The conceptual understanding and skill of the researcher who will make the evaluation must be at a high level.
- It should be noted whether the sample group studied is heterogeneous or homogeneous. In this context, the number of participants to be included in the sample will vary in order to ensure data saturation.
- Care should be taken to ensure that the conceptual model is robust (it addresses the process), the questions are explanatory, and it addresses outlier cases. In order to ensure transparency, the process of how saturation is achieved should be presented in detail in research.

Keywords: Qualitative research, Sample size, Saturation, In-depth interview, Focus group interview

Giriş

Nitel araştırma, konuşma, gözlem veya belgelerden üretilen metinsel verilerin sistematik olarak toplanması, sıralanması, tanımlanması ve yorumlanması ile ilgilidir (Kitto vd., 2008). Nitel araştırmalar genellikle üç tür veri toplamayı içerir. Bunlar; derinlemesine-açık uçlu görüşmeler; doğrudan gözlemler ve yazılı belgelerdir. Görüşmeler, insanların deneyimleri, görüşleri, duyguları ve bilgileri hakkında doğrudan alıntılar sağlar. Gözlemlerden elde edilen veriler, insanların faaliyetlerinin, davranışlarının, eylemlerinin ve gözlemlenebilir insan deneyiminin bir parçası olan kişilerarası etkileşimlerin ve örgütsel süreçlerin tümünün ayrıntılı tanımlarından oluşur. Doküman analizi ise, örgütsel, klinik veya program kayıtlarından alıntılarını veya tüm pasajların incelenmesini içerir. Özetle, nitel araştırma doğrudan saha çalışması gözlemlerinden, derinlemesine-açık uçlu görüşmelerden ve yazılı belgelerden elde edilen verileri analiz etmektedir (Patton, 2005).

Nitel araştırmalar, insanların yaşamlarının ve sosyal dünyalarının anlam ve deneyim boyutlarına ilişkin bir anlayış geliştirilmesi ilgili soruları ele alırlar. İyi bir nitel araştırmanın merkezinde, araştırmaya katılanların eylemlerinin ve sosyal bağlarının onlar tarafından anlaşıldığı şekliyle aydınlatılıp aydınlatılmadığı yer alır (Fossey vd., 2002). Bu sebeple, nitel araştırma yöntemlerinin temel amacı, olguları katılımcıların görüşlerinden, önemli ve belirli bir sosyal zeminde anlayabilmektir. Diğer yandan, bulgular sayısal hale getirilirken bu amaç çoğu zaman ihmal edilebilmektedir (Toloie-Eshlaghy vd., 2011).

Nitel araştırmaların planlanması sürecinde nelere dikkat edilmesi gerektiği ile ilgili birçok çalışma bulunmaktadır (Flick, 2009; Creswell, 2016). Yapılan bu araştırmalarda vurgulanan önemli noktalardan birisi, nitel araştırmalardaki kritik aşamalardan birisi olan örneklem büyüklüğüne nasıl karar verildiğidir. Yapılan bu çalışma ile birlikte, nitel araştırmalarda örneklem büyüklüğünün belirlenmesinde kullanılan satürasyon (doygunluk) yaklaşımı tanımlanmış ve bu alanda yaşanan tartışmalar değerlendirilmiştir. Diğer yandan, günümüzde sağlık hizmetleri araştırması ve sağlık

teknolojisi değerlendirmesi gibi alanlarda nitel yöntemler daha yaygın hale gelmiş ve sağlıkla ilgili dergilerde nitel araştırma çalışmalarının sayısı artmıştır (Mays ve Pope, 2000). Aynı şekilde, bu çalışma ile birlikte Türkiye’de sağlık alanında nitel araştırma yöntemleri kullanılarak yapılan lisansüstü tezler incelenmiş ve doygunluk ile ilgili temel hususlara dikkat çekilmeye çalışılmıştır.

Satürasyon (Doygunluk) Kavramı

Doygunluk kavramına ilk olarak gömülü teori üzerine yapılan ilk incelemelerde yer verilmiştir. Bu kapsamda teorik doygunluk, “Bir kategoriye ait farklı grupları örneklemeyi ne zaman durduracağına karar verme kriteridir. Araştırmacının kategori özelliklerini geliştirebileceği hiçbir ek veri bulamadığı anlamına gelir. Benzer örnekler tekrar tekrar görüldüğünde, araştırmacı kategorilerin doymuş olduğundan ampirik olarak emin olur” şeklinde ifade edilmiştir (Glaser ve Strauss, 2017). Aynı şekilde, Morse (2015) tarafından doygunluk “kapsam ve çoğaltmaya dikkat ederek sorgulama süreci içinde zengin verilerin inşa edilmesi ve dolayısıyla sorgulamanın teorik yönlerinin inşa edilmesi” şeklinde tanımlanmıştır.

Doygunluk, “yeni veriler, zaten toplanan verilerin yedekleri olma eğilimindedir. Görüşmelerde, araştırmacı aynı yorumları tekrar tekrar duymaya başladığında, veri doygunluğuna ulaşıyor... O zaman bilgi toplamayı bırakıp toplananları analiz etmeye başlamanın zamanı geldi” ifadeleri ile açıklanmaktadır (Grady, 1998). Namey ve diğerlerine (2016) göre doygunluk, araştırma konusundaki yeni bilgilerin çok az olduğu veya hiç olmadığı bir noktaya ulaşmak için gerekli veri toplama işlem sayısı olarak tanımlanmaktadır. Bu süreç nitel çalışmalarda kritiktir. Tematik doygunluğa ne zaman ulaşıldığını belirlemek, gereksiz veri toplanması olasılığını en aza indirmektedir. Aynı zamanda, nitel örneklem büyüklüklerini tahmin etmek için en sık başvuru olan yöntemdir.

Doygunluk, nitel araştırmalarda şimdiye kadar toplanan veya analiz edilen verilere dayanarak, daha fazla veri toplanması ve / veya analiz edilmesinin gereksiz olduğunu belirtmek için yaygın olarak kullanılan bir yapıdır. Kısacası, nitel araştırmada veri toplama ve / veya analizinin durdurulması için bir kriter olarak kullanılmaktadır. Katılımcıların bakış açıları tam anlaşılana kadar araştırmacılar tarafından araştırmalar devam ettirilmelidir (Saunders vd., 2018).

Örneklem Büyüklüğünün Belirlenmesi ve Satürasyon

Nitel araştırma yöntemlerinde kullanılan örneklem büyüklüğü, nicel araştırma yöntemlerinde kullanılan örneklem büyüklüğünden daha küçüktür. Bunun nedeni, nitel araştırma yöntemlerinin genellikle bir fenomenin derinlemesine anlaşılmasını sağlaması veya anlam odaklı olmasıdır. Genellikle belirli bir konunun, sürecin, durumun, alt kültürün veya sosyal etkileşimlerin nasıl oluştuğuna ve nedenlerine odaklanılmaktadır (Dworkin, 2012). Nitel araştırmada, örneklem büyüklüğünün yeterliliği, frekanslardan ziyade veri derinliği ile ölçülmektedir. Bu nedenle, örnekler

araştırma konusunu en iyi temsil eden katılımcılardan oluşmalıdır (Reilly ve Parker, 2013). Örneklem, veri doygunluğu, teorik doygunluk veya bilgi fazlalığı elde etmeyi zorlaştıracak kadar küçük olmamalıdır (Onwuegbuzie ve Leech, 2007).

Örneklem büyüklüğünü belirtme noktasında çeşitli yazarların farklı ifadeleri bulunmaktadır. Örneğin Bertaux (1981) tarafından yapılan çalışmada 15 sayısının kabul edilebilir olduğuna vurgu yapılmıştır. Charmaz (2006) tarafından yapılan çalışmada küçük projeler için 25 katılımcının yeterli olduğu belirtilmiştir. Green ve Thorogood (2018) tarafından yapılan çalışmada ise, en az 20 katılımcının olması gerektiği ve bu sayıdan sonra çok az yeni ifadelerin ortaya çıktığı söylenmiştir. Mason (2010) tarafından yapılan çalışmada doktora tezleri üzerinden bir değerlendirme yapılmış ve tezlerin %80'inin Bertaux'un yaklaşımına uygun olduğuna vurgu yapılmıştır.

Afrika'da üreme sağlığı hizmetleri ile ilgili 60 kadın üzerinde yapılan bir çalışmada elde edilen verilerin sistematik bir analizi gerçekleştirilmiştir. Verilerinin hangi noktada yeni kod döndürmediğini ve bu nedenle doymuş olduğunu değerlendirmek için görüşmelerden elde edilen kodlar incelenmiştir. Elde edilen bulgular, veri doygunluğunun çok erken bir aşamada gerçekleştiğini göstermiştir. Çalışma için geliştirilen 36 koddan 34'ü ilk altı görüşme ile elde edilmiştir. Sonra yapılan 12 görüşme ile de 35 kod geliştirilmiştir. Araştırma sonucunda, nüfus arasında yüksek düzeyde homojenliğe sahip çalışmalar için "anlamli görüşlerin ve faydalı yorumların geliştirilmesini sağlamak için altı görüşmenin" yeterli olabileceğine vurgu yapılmıştır (Guest vd., 2006). Boddy (2016) tarafından yapılan çalışmada da katılımcıların homojen olması durumunda 12 katılımcının yeterli olabileceği belirtilmiştir.

Dworkin (2012) tarafından yapılan çalışmada "Archives of Sexual Behavior" dergisine gelen nitel araştırmalar incelenmiş ve cinsel davranışlar ile ilgili yapılan çalışmalarda minimum 30-35 katılımcının olması gerektiğine vurgu yapılmıştır. Morse (1995) ve Langford ve diğerleri (2002) tarafından yapılan çalışmalarda veri doygunluğuna ulaşılması için minimum 50 derinlemesine görüşme yapılması gerektiği belirtilmiştir. Marshall ve diğerleri (2013) tarafından yapılan çalışmada ise, nitel araştırmalar ile ilgili önemli dergilerden elde edilen 83 nitel araştırma incelenmiştir. Bu inceleme sonucunda yapılan görüşme sayısının kültürel faktörler ile ilişkili olduğu, çalışma sonuçlarının nitel araştırmaların öznel doğasına vurgu yaptığı ve belirli bir örneklem sayısının belirlenmesinin zor olduğu ifade edilmiştir. Yapılan araştırmalarda görüldüğü üzere, nitel araştırmalarda örneklem büyüklüğünün belirlenmesi noktasında bir fikir birliği bulunmamaktadır. Low (2019) yaptığı çalışmada mütevazı iddiaları olan küçük bir çalışmada doygunluğun erken ilan edilebileceğini belirtmiştir. Diğer yandan, büyük iddialarda bulunan araştırmacıların, verilerinin bütünlüğü ve analizlerinin titizliği konusunda ihtiyatlı olması gerektiğine vurgu yapmıştır.

Odak Grup Görüşmesi ve Satürasyon

Odak grup görüşmesi, bir grubun üyeleri ile uygun bir yerde buluşan deneyimli bir moderatör arasında esnek, yapılandırılmamış bir diyalogdur. Odak grupları için, grubun büyüklüğünün 6 ila 12 katılımcı içermesi gerektiği önerilmektedir. Grup, tüm üyelerin konuşabileceği ve düşüncelerini paylaşabileceği kadar küçük ve farklı bir grup oluşturacak kadar büyük olmalıdır. Aynı şekilde, yararlı bilgilerin ortaya çıkmasında moderatörün becerileri de büyük önem arz etmektedir. Bu koşulların (katılımcı sayısının az ya da çok olmaması ve katılımcıların düşüncelerini rahatça ifade edebilmesi gibi) sağlandığı durumlarda veri doygunluğu hedefine odak grup çalışmalarında ulaşılabilir. Diğer yandan daha spesifik bir çalışma grubu üzerinde çalışma yapılacak ise (örneğin beş üst düzey yönetici ile), ilk olarak bu kişilerle bireysel olarak görüşülerek (derinlemesine) ve sonrasında beş kişilik odak grup oluşturularak veri doygunluğuna ulaşılması hedeflenebilir. Bu yaklaşım ile birlikte bireysel perspektifin yanında grup perspektifi de belirlenmiş olacaktır. Kısa sürede çok miktarda veri toplamak için iyi bir stratejidir (Fusch ve Ness, 2015).

Kitzinger (1995), odak grup görüşmeleri sonucunda doygunluk noktasına ulaşabilmek için elde edilen verilerin ilk olarak bütünüyle değerlendirilmesi, sonrasında tek tek gözden geçirilmesi gerektiğine vurgu yapmıştır. Ayrıca raporlamada odak grup verilerin yüzdeler kullanılarak sunulmaması gerektiğini ve grup konsensüsüne uymayan bireysel görüşlerinde dikkate alınması gerektiğini belirtmiştir.

Satürasyon Kararını Etkileyebilecek Faktörler

Araştırmacının doygunluk seviyelerine ne zaman ve nasıl ulaştığı çalışma tasarımına göre değişiklik gösterir. Çalışmalarda veri doygunluğu fikri yararlıdır; ancak veri doygunluğuna ne zaman ulaşıldığı konusunda pragmatik bir kılavuz bulunmamaktadır (Guest vd., 2006). Doygunluk noktasını belirlemede birçok faktörün olduğu ve hepsinin araştırmacının kontrolünde olmadığı altı çizilmelidir. Bunun dışında, doygunluğun hangi faktörlere bağlı olduğu aşağıda maddeler halinde verilmiştir (Charmaz, 2006; Ritchie vd., 2013):

- Çalışılan popülasyon ne kadar homojen veya heterojen?
- Seçim kriterleri nelerdir?
- Çalışmayı yürütmek için bütçede ne kadar para var?
- İncelenen konunun derinlemesine anlaşılması için kritik öneme sahip kilit unsurlar (örn., kavramsal, demografik) var mı?
- Araştırmacının karşılaştığı zaman çizelgesi nedir?
- Ne zaman doygunluğa ulaştığını belirleme konusunda araştırmacı ne kadar deneyimlidir?

Nitel Araştırmalarda “Satürasyon” Üzerine Yapılan Tartışmalar

Esnek bir alan olması nedeni ile doygunluk noktasının belirlenmesi oldukça zordur. Özellikle yeni bir alan üzerinde çalışıldığında sürekli yeni fikirler ile karşılaşılacaktır. Bu noktada araştırmacıların hangi aşamada görüşmeleri sonlandıracağı büyük önem arz etmektedir (Mason, 2010). Bu sebeple, Reilly ve Parker (2013) yaptıkları çalışmada doygunluk kavramının tartışmasız bir şekilde kabul edilmemesi gerektiğini, şeffaflık ve epistemoloji konularını göz önüne aldıklarında doygunluğu genel bir kalite belirteci olarak kabul etmenin uygun olmadığını iddia etmişlerdir. Nitel araştırmada “şeffaflık” tanınan bir kalite belirtecidir, bu da verilerin nasıl toplandığı hakkında yeterli detayın dahil edilmesi gerektiği anlamına gelmektedir. Francis ve diğeri (2010) tarafından yapılan araştırmada “Social Science and Medicine” dergisinin Haziran 2006 ve Eylül 2007 tarihleri arasındaki yayınlanan nitel araştırmaları incelenmiştir. Çalışma, 18 farklı nitel çalışmada doygunluktan bahsedildiğini fakat nasıl elde edildiği konusunda şeffaf olunmadığını ortaya koymuştur. Carlsen ve Glenton (2011) tarafından yapılan çalışmada da benzer bir sonuç bulunmuştur. Bu araştırmada örneklem büyüklüğünün nasıl gerekçelendirildiğini ortaya koymak için odak grup görüşme yönteminin kullanıldığı 220 çalışma sistematik bir şekilde değerlendirilmiştir. Araştırmaların %83’ünde örneklem büyüklüğünün belirlenmesinde veri doygunluğunun kullanıldığı görülmüştür. Bunun dışında, veri doygunluğunun nasıl değerlendirildiğine veya hangi gerekçelerle doygunluğa ulaşıldığına dair açıklayıcı bilgilere araştırmalarda çok az yer verildiği belirtilmiştir.

Dey (1999) tarafından yapılan çalışmada doygunluk kavramının “yanıltıcı bir görüntü” sağlayabileceği belirtilmiş ve “çalışmaya başka bir bulgu eklemenin mümkün olmadığını” ifade etmek için kullanıldığının altı çizilmiştir. Wray ve diğeri (2007) yaptıkları çalışmada her yaşamın benzersiz olduğunu ve bu anlamda verilerin asla doymuş olmayacağına, çünkü her zaman keşfedilecek yeni şeylerin olacağına vurgu yapmıştır. Morse’de (1995), araştırmacıların kapsamlı ve ikna edici bir teori oluşturmak için yeterli veriye sahip olduklarında veri toplamayı durdurduğunu belirtmiştir.

Doygunluk noktası ile ilgili belki de en büyük tartışma, çok fazla çalışma yapılıyor olmasına rağmen doygunluğa ulaşma noktasında kullanılacak pratik bir kılavuzun eksikliğidir (Guest vd., 2006; Carlsen ve Glenton, 2011). Morse (2000) yaptığı çalışmada bu durumu “yeterlilik testinin” bulunmaması olarak ifade etmiştir. Low (2019) yaptığı çalışmada bazı araştırmacılar tarafından yapılan tanımların soyut olduğuna, doygunluk hedeflerine nasıl ulaşılacağı konusunda didaktik tavsiyeden yoksun olduğuna ve doygunluğu bir analitik durum olarak tanımlamaktan kaçındıklarına vurgu yapmıştır. Çalışmada doygunluk yaklaşımının sürekli olarak basitleştirildiği belirtilmiştir. Diğeri yandan, doygunluk noktası ile ilgili birçok “bulanık” nokta olmasına rağmen araştırmacıların çalışmalarında bu yaklaşımı kullandığı görülmektedir (Reilly ve Parker, 2013; Nelson, 2017). Aynı

şekilde Fusch ve Ness (2015) çalışmalarında veri doygunluğuna ulaşılamamasının, yapılan araştırmanın kalitesini etkilediğine ve içerik geçerliliğini engellediğine vurgu yapmıştır. Bu sebeple, birçok tartışma noktası olmasına, nitel araştırmalarda örneklem büyüklüğünü belirleme noktasında zorluklar yaşanmasına ve matematiksel bir formülünün bulunmamasına rağmen araştırmacılar doygunluk yaklaşımını hala yoğun bir şekilde kullanmaktadır.

Yöntem

Bu çalışma, betimsel nitelikte ve tarama modelinde desenlenmiştir. Türkiye’de nitel araştırma yöntemleri kullanılarak sağlık alanında doktora düzeyinde yapılan tezlerin incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmanın kapsamını 2005-2020 yılları arasında yapılan tezler oluşturmuştur. Veri toplamada doküman incelemesi tekniği kullanılmıştır. Çalışmada veri tabanı olarak Yükseköğretim Kurulu “Ulusal Tez Merkezi” kullanılmıştır. Daha fazla çalışmaya ulaşılmaması için tezlerin “özet” bölümleri dikkate alınarak tarama yapılmıştır. Anahtar kelimeler olarak “derinlemesine” ve “odak grup” kelimeleri kullanılmıştır. Tarama sonucunda farklı konularda yazılmış 1871 doktora tezine ulaşılmıştır (derinlemesine = 1404; odak grup = 467). Bazı kriterler dikkate alınarak elde edilen bu çalışmalar incelenmiştir. Bu kriterler; tezlerin sağlık çalışanları üzerinde yapılmış olması, araştırma türünde yapılmış olması ve tezin erişime açık olmasıdır. İnceleme sonrasında 45 çalışmanın uygun olduğuna ve değerlendirilmesi gerektiğine karar verilmiştir. Diğer yandan, sadece ulusal tez merkezine kayıtlı olan çalışmaların değerlendirilmeye alınması ve erişime açık olan tezlerin dikkate alınması da çalışmanın kısıtlılıklarını oluşturmuştur.

Bulgular

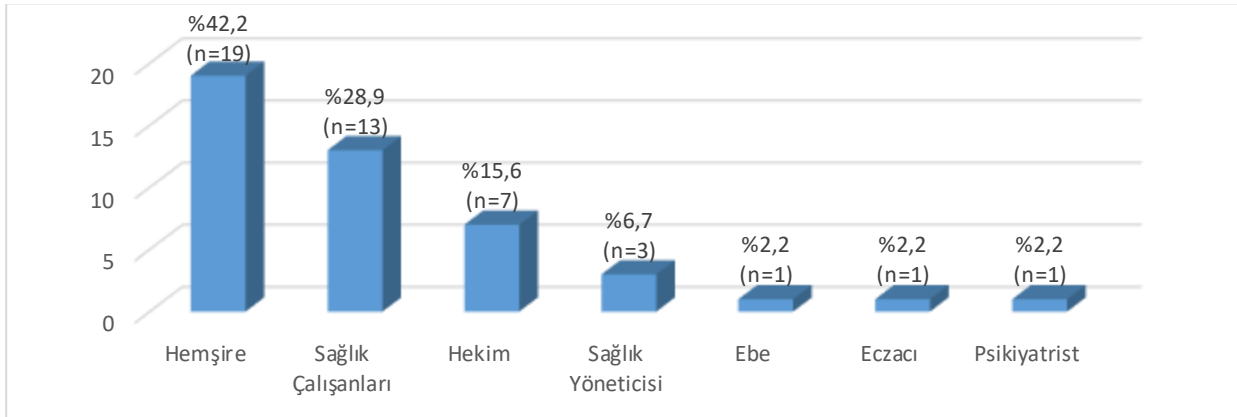
Bu kısımda ilk olarak tezlerin hangi yıllarda, hangi üniversitelerde, hangi anabilim dallarında ve hangi örneklem grubu üzerinde yapıldığı incelenmiştir. İkinci olarak, araştırma kapsamında kullanılan teknikler (derinlemesine görüşme ve odak grup görüşmeleri) dikkate alınarak doygunluk yaklaşımı üzerinden detaylı bir değerlendirme yapılmıştır.

Üniversiteler açısından bakıldığında 14 farklı kurumda doktora düzeyinde araştırmalar yapıldığı gözlemlenmiştir. Yapılan çalışmaların yaklaşık olarak % 65’inin ilk dört üniversitede (İstanbul, Hacettepe, Süleyman Demirel ve Ankara Üniversitesi) yapıldığı tespit edilmiştir (Tablo 1).

Tablo 1. Üniversitelere, anabilim dallarına ve yıllara göre sınıflandırma

Üniversiteler	n	%	Anabilim Dalları	n	%	Yıllar	n	%
İstanbul	11	24.4	Hemşirelik	21	46.7	2020	2	4.4
Hacettepe	8	17.8	Sağlık Kur. Yönetimi	6	13.3	2019	8	17.8
Süleyman Demirel	5	11.1	Tıp Tarihi ve Etiği	5	11.1	2018	8	17.8
Ankara	5	11.1	Sosyoloji	3	6.7	2017	2	4.4
Ege	3	6.7	Halk Sağlığı	2	4.4	2016	9	20.0
Marmara	2	4.4	Çalışma Ekonomisi	1	2.2	2015	4	8.9
Dokuz Eylül	2	4.4	İşletme	1	2.2	2014	2	4.4
On Dokuz Mayıs	2	4.4	Ebelik	1	2.2	2013	1	2.2
Gazi	2	4.4	Halk Eğitimi	1	2.2	2012	1	2.2
Orta Doğu Teknik	1	2.2	Halkla İlişkiler	1	2.2	2011	2	4.4
Beykent	1	2.2	Eğitim Bilimleri	1	2.2	2010	4	8.9
Koç	1	2.2	Tıp Eğitimi	1	2.2	2009	1	2.2
Okan	1	2.2	Eczacılık İşl. ve Mevz.	1	2.2	2005	1	2.2
Fırat	1	2.2						
Toplam	45	100.0	Toplam	45	100.0	Toplam	45	100.0

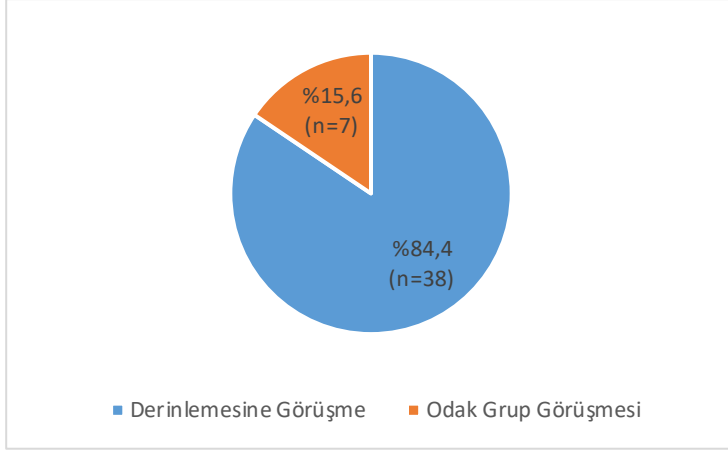
Tablo 1'e bakıldığında, araştırmaların yaklaşık olarak yarısının hemşirelik ile ilgili anabilim dallarında yapıldığı gözlemlenmiştir (%46,4). Bu durumu sırası ile sağlık kurumları yönetimi (%13,3) ve tıp tarihi ve etiği (%11,1) anabilim dallarında yapılan araştırmaların takip ettiği görülmüştür. Diğer yandan, yıllar açısından bakıldığında, araştırmaların en fazla 2016 yılında yapıldığı tespit edilmiştir (%20,0). Ayrıca, dikkat çeken bir diğer husus ise, araştırmaların yaklaşık olarak %65'inin son beş yılda yapıldığı olmuştur.

Şekil 1. Katılımcılara Göre Sınıflandırma

Şekil 1'de, yapılan araştırmaların katılımcılara göre dağılımı verilmiştir. Araştırmaların büyük bir kısmında katılımcıların hemşireler olduğu gözlemlenmiştir (%42,2). Aynı şekilde, yapılan tezlerin %28,9'unda sağlık çalışanları olarak genel bir örneklemin alındığı tespit edilmiştir.

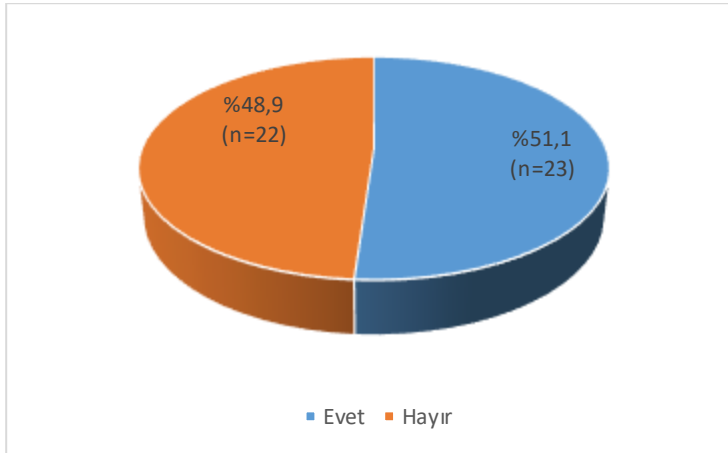
Araştırmaların yöntemlerine ilişkin bulgular aşağıda verilen şekiller ile belirtilmiştir. Şekil 2'de, araştırmalarda kullanılan tekniklerin dağılımı gösterilmiştir. Yapılan araştırmaların çok büyük bir kısmında derinlemesine görüşme tekniğinin kullanıldığı tespit edilmiştir (%84,4).

Şekil 2. Tekniklere göre sınıflandırma

Doğunluk yaklaşımının araştırmalarda kullanılıp kullanılmadığı incelenmiş ve sonuçlar Şekil 3’de verilmiştir. Araştırmalarda bu yaklaşımın kullanımını tespit etmek için “doğunluk, doyum ve satürasyon” şeklinde üç anahtar kelime kullanılmıştır. Yapılan tarama sonucunda, araştırmaların %51,1’inde doğunluk yaklaşımının kullanıldığı gözlemlenmiştir. Aynı şekilde, araştırmaların sadece %17,8’inde referans gösterilerek (atıf yapılarak) doğunluğun açıklandığı tespit edilmiştir.

Şekil 3. Doğunluk yaklaşımının kullanım durumu

Doğunluk yaklaşımı ile ilgili vurgulanması gereken bir diğer önemli husus, hangi sayılarda doyuma ulaşıldığıdır. Bu durumun katılımcı farklılıklarına (homojen ya da heterojen olması), konulara ya da oluşturulan sorulara göre farklılık gösterebileceğinin altı çizilmelidir. Bu sınırlılıklar dikkate alınarak bir değerlendirme yapılmıştır.

Derinlemesine Görüşmeler. Araştırmalara ilişkin en düşük örneklem sayısı sekiz; en yüksek ise, 84 olarak belirlenmiştir. Genel olarak 38 araştırma incelendiğinde ortalamanın 24,37 olduğu gözlemlenmiştir. Aynı şekilde, bu araştırmaların %47,37’sinde (n=18) doğunluk yaklaşımının kullanıldığı tespit edilmiş ve ortalamanın 31,94 olduğu görülmüştür.

Odak Grup Görüşmeleri. Araştırmalara ilişkin en düşük örneklem sayısı 21; en yüksek ise, 42 olarak belirlenmiştir. Genel olarak yedi araştırma incelendiğinde ortalamanın 28,14 olduğu gözlemlenmiştir. Aynı şekilde, bu araştırmaların %71,43'ünde (n=5) doygunluk yaklaşımının kullanıldığı tespit edilmiş ve ortalamanın 26,60 olduğu görülmüştür. Ayrıca, bu çalışmalarda 4 ya da 5 odak grup yapılmıştır. En düşük 5 kişi ile, en yüksek 10 kişi ile odak gruplar oluşturulduğu tespit edilmiştir. Diğer yandan, doygunluğun kullanıldığı çalışmaların (n=5) önemli bölümünde beş odak grup (%80) sonrasında doygunluğa ulaşıldığı belirlenmiştir.

Sonuç ve Öneriler

Bu çalışma ile birlikte nitel araştırmalardaki örneklem büyüklüğünün belirlenmesi, bu bağlamda satürasyon (doygunluk) kavramının incelenmesi ve Türkiye’de sağlık çalışanları ile ilgili doktora düzeyinde yapılan lisansüstü tezlerin değerlendirilmesi hedeflenmiştir. İlk olarak örneklem büyüklüğüne bakıldığında farklı yaklaşımların olduğu gözlemlenmiştir. Bu noktada Bertaux (1981) en az 15 katılımcının kabul edilebilir olduğuna, Charmaz (2006) en az 25 katılımcının yeterli olduğuna ve Green ve Thorogood (2018) en az 20 katılımcının olması gerektiğine vurgu yapmıştır. Yaptığımız çalışmada ise, derinlemesine görüşmeler için bu oran yaklaşık olarak 24; odak grup görüşmeleri için ise, 28 olarak bulunmuştur. Aynı şekilde, doygunluğa en çok beş odak grup görüşmesi sonucunda varıldığı tespit edilmiştir. Elde edilen sonuçların literatürde ifade edilen değerlere yakın olduğu görülmüştür. Genel olarak değerlendirdiğimizde ise, doygunluğun elde edilmesinde “sihirli bir sayı”nın olmadığı, doygunluk noktasını belirlemede araştırmacının kavramsal kavrayış ve becerisinin kritik bir rol oynadığının altı çizilmelidir (Corbin ve Strauss, 1990).

Derinlemesine görüşme tekniğinin odak grup görüşmelerine göre daha fazla kullanıldığı bilinmektedir (Christie ve Fleischer, 2010). Ayrıca, derinlemesine görüşmelerde daha hızlı doygunluğa ulaşıldığı ve bu durumda maliyetleri düşürdüğü ifade edilmektedir (Namey vd., 2016). Elde ettiğimiz bulgularında, bu yaklaşımı desteklediği görülmektedir. İncelediğimizde araştırmalarda derinlemesine görüşmelerin (%84,4) odak grup görüşmelerine (%15,6) daha fazla kullanıldığı tespit edilmiştir.

Yapılan çalışmaları incelediğimizde doygunluk ile ilgili tartışmaların olduğu görülmektedir. Özellikle doygunluk noktasının araştırmalarda kullanıldığı fakat nasıl elde edildiğine dair şeffaflığın sağlanmadığı ifade edilmektedir (Francis vd., 2010; Reilly ve Parker, 2013). Aynı şekilde doygunluk yaklaşımı ile birlikte yanıtıcı bir görüntü oluşabileceği ve keşfedilebilecek yeni şeylerin engellenebileceği belirtilmiştir (Dey, 1999; Wray vd., 2007). Bu gibi sorunların temelinde ise, satürasyon sürecinde kullanılacak bir kılavuzun olmadığına vurgu yapılmıştır (Guest vd., 2006; Morse, 2000).

Literatüre bakıldığında veri doygunluğunun nasıl ulaşıldığına dair birçok araştırmada geliştirilmiş kılavuzlar bulunmaktadır (Francis vd., 2010; Onwuegbuzie ve Leech, 2007). Bu çalışmanın en önemli sınırlılığı doygunluğun nasıl sağlandığı noktasında bir kılavuz önerisinde bulunmamasıdır. Bu çalışma ile birlikte genel hatları ile doygunluk kavramı üzerinde durulmuş ve hızlı bir literatür taraması ile sağlık alanında yapılan lisansüstü tezler incelenmiştir.

Sonuç olarak, çalışma kapsamında incelenen tezlerin yaklaşık olarak %51'inde doygunluk yaklaşımının kullanıldığı görülmektedir. Elde ettiğimiz bulgular ve yapılan araştırmalar, doygunluk noktasının nitel araştırmalarda yaygın olarak kullanıldığını göstermektedir. Buradaki tartışılan temel husus, doygunluk noktasının araştırmalarda kullanılıp kullanılmaması değil, doğru ve şeffaf bir şekilde kullanılması gerektiği üzerine olmuştur. Bu tartışmaları minimum seviyelere çekebilmek için üç temel noktaya dikkat edilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır (Low, 2019; Charmaz, 2006; Corbin ve Strauss, 1990). Bunlar;

- Araştırmacı grubunda doygunluğu belirleyebilmek için nitel araştırmalarda uzman bir kişinin olmasına dikkat edilmelidir. Değerlendirmede bulunacak araştırmacının kavramsal kavrayışı ve becerisi üst düzeyde olmalıdır.
- Çalışılan örneklem grubunun heterojen ya da homojen olup olmadığına dikkat edilmelidir. Bu bağlamda veri doygunluğu sağlayabilmek için örnekleme dahil edilecek katılımcı sayısı değişkenlik gösterecektir.
- Kavramsal modelin sağlam olmasına (süreci ele almasına), soruların açıklayıcı olmasına ve aykırı vakalara hitap etmesine dikkat edilmelidir. Şeffaflığı sağlayabilmek için doygunluğun nasıl sağlandığına dair süreç detaylı bir şekilde araştırmalarda sunulmalıdır.

Kaynakça

- Ando, H., Cousins, R., & Young, C. (2014). *Achieving saturation in thematic analysis: Development and refinement of a codebook*. *Comprehensive Psychology*, 3, 1-5. doi:10.2466/03.CP.3.4
- Bernard, R. & Bernard, H. (2013). *Social Research Methods: Qualitative and Quantitative Approaches*. London: SAGE.
- Bertaux, D. (1981). *From the life-history approach to the transformation of sociological practice. Biography and society: The life history approach in the social sciences*. California: SAGE Publications.
- Boddy, C.R. (2016). *Sample size for qualitative research*. *Qual Market Res Int J.*, 19(4), 426-432. doi:10.1108/QMR-06-2016-0053

- Carlsen, B. & Glenton, C. (2011). *What about N? A methodological study of sample-size reporting in focus group studies*. BMC Med. Res. Methodol., 11(26), 1-10. doi:10.1186/1471-2288-11-26
- Charmaz, K. (2006). *Constructing Grounded Theory: A Practical Guide Through Qualitative Analysis*. London: SAGE.
- Christie, C.A. & Fleischer, D.N. (2010). *Insight into evaluation practice: A content analysis of designs and methods used in evaluation studies published in North American evaluation-focused journals*. Am J Eval., 31(3), 326-346. doi:10.1177/1098214010369170
- Corbin, J.M. & Strauss, A.L. (1990). *Grounded theory research: Procedures, canons, and evaluative criteria*. Qual. Sociol., 13(1), 3–21. doi:10.1007/BF00988593
- Creswell, J.W. (2016). *Nitel Araştırma Yöntemleri: Beş Yaklaşımına Göre Nitel Araştırma Ve Araştırma Deseni*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Dey, I. (1999). *Grounding Grounded Theory*. San Francisco, CA: Academic Press.
- Dworkin, S.L. (2012). *Sample size policy for qualitative studies using in-depth interviews*. Arch Sex Behav., 41, 1319–1320. doi:10.1007/s10508-012-0016-6
- Flick, U. (2009). *The Sage Qualitative Research Kit: Collection*. London: SAGE Publications Limited.
- Francis, J.J., Johnston, M., Robertson, C., Glidewell, L., Entwistle, V., Eccles, M.P. & Grimshaw, J.M. (2010). *What is an adequate sample size? Operationalising data saturation for theory-based interview studies*. Psychol. Health., 25(10), 1229-1245. doi:10.1080/08870440903194015
- Fossey, E., Harvey, C., McDermott, F., & Davidson, L. (2002). *Understanding and evaluating qualitative research*. Australian & New Zealand Journal of Psychiatry, 36(6), 717-732. doi:10.1046/j.1440-1614.2002.01100.x
- Fusch, P. & Ness, L. (2015). *Are we there yet? Data saturation in qualitative research*. Qual. Rep., 20(9), 1408-1416.
- Glaser, B.G. & Strauss, A.L. (2017). *Discovery of Grounded Theory: Strategies for Qualitative Research*. New York: Routledge.
- Grady, M.P. (1998). *Qualitative and action research: A practitioner handbook*. Phi Delta Kappa International. Arch Sex Behav., 41, 1319–1320.
- Green, J. & Thorogood, N. (2018). *Qualitative Methods for Health Research*. London: SAGE.

- Guest, G., Bunce, A. & Johnson, L. (2006). *How many interviews are enough? An experiment with data saturation and variability*. *Field Method.*, 18(1), 59-82. doi:10.1177/1525822X05279903
- Kitto, S. C., Chesters, J., & Grbich, C. (2008). *Quality in qualitative research*. *Medical Journal of Australia*, 188(4), 243-246.
- Kitzinger, J. (1995). *Qualitative research: introducing focus groups*. *BMJ.*, 311, 299-302. doi:10.1136/bmj.311.7000.299
- Langford, B.E, Gerald, S. & Izzo, G. (2002). *Nominal grouping sessions vs. focus groups*. *Qual Market Res Int J.*, 5, 58–70. doi:10.1108/13522750210414517
- Low, J. (2019). *A pragmatic definition of the concept of theoretical saturation*. *Soci Focus.*, 52(2), 131-139. doi:10.1080/00380237.2018.1544514
- Mays, N., & Pope, C. (2000). *Assessing quality in qualitative research*. *BMJ*, 320(7226), 50-52. doi:10.1136/bmj.320.7226.50
- Mason, M. (2010). *Sample size and saturation in PhD studies using qualitative interviews*. *Forum Qual Soc Res.* 11(3), 1-19. doi:10.17169/fqs-11.3.1428
- Marshall, B., Cardon, P., Poddar, A. & Fontenot, R. (2013). *Does sample size matter in qualitative research?: A review of qualitative interviews in IS research*. *J Comput Inform Syst.*, 54(1), 11-22. doi:10.1080/08874417.2013.11645667
- Morse, J.M. (1995). *The significance of saturation*. *Qual Health Res.*, 5, 147–149. doi:10.1177/104973239500500201
- Morse, J.M. (2000). *Determining sample size*. *Qual. Health Res.*, 10(1), 3-5. doi:10.1177/104973200129118183
- Morse, J. M. (2015). *Data were saturated...* *Qualitative Health Research*, 25(5), 587-588. doi:10.1177/1049732315576699
- Namey, E., Guest, G., McKenna, K., & Chen, M. (2016). *Evaluating bang for the buck: a cost-effectiveness comparison between individual interviews and focus groups based on thematic saturation levels*. *Am J Eval.*, 37(3), 425-440. doi:10.1177/1098214016630406
- Nelson, J. (2017). *Using conceptual depth criteria: addressing the challenge of reaching saturation in qualitative research*. *Qual. Res.*, 17(5), 554-570. doi:10.1177/1468794116679873
- Onwuegbuzie, A. J., & Leech, N. L. (2007). *Sampling designs in qualitative research: Making the sampling process more public*. *Qualitative Report*, 12(2), 238-254.

- Patton, M. Q. (2005). *Qualitative research*. Encyclopedia of Statistics in Behavioral Science, 3(1), 1633–1636. doi:10.1002/0470013192.bsa514
- Reilly, M. & Parker, N. (2013). *Unsatisfactory Saturation’: a critical exploration of the notion of saturated sample sizes in qualitative research*. Qual Res., 13(2), 190-197. doi:10.1177/1468794112446106
- Ritchie, J., Lewis, J., Nicholls, C.M. & Ormston, R. (2013). *Qualitative Research Practice: A Guide for Social Science Students and Researchers*. London: SAGE.
- Saunders, B., Sim, J., Kingstone, T., Baker, S., Waterfield, J. & Bartlam, B. (2018). *Saturation in qualitative research: exploring its conceptualization and operationalization*. Qual Quan., 52(4), 1893-1907. doi:10.1007/s11135-017-0574-8
- Wray, N., Markovic, M. & Manderson, L. (2007). *Discourses of normality and difference: Responses to diagnosis and treatment of gynaecological cancer of Australian women*. Soc. Sci. Med., 64(11), 2260-2271. doi:10.1016/j.socscimed.2007.02.034
- Toloie-Eshlaghy, A., Chitsaz, S., Karimian, L., & Charkhchi, R. (2011). *A classification of qualitative research methods*. Research Journal of International Studies, 20(20), 106-123.

Kaynak gösterme / How to cite this article:

Aktürk, A., & Erhan, A. (2023). Çocuk kütüphanelerine yönelik kullanıcı görüşleri (Siirt ili örneği). *Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(2), 153-180. doi: 10.38122/ased.1104756

Makale Geçmişi / Article History

Alındı (Received): 17/04/2022

Kabul edildi (Accepted): 20/12/2023

Çocuk Kütüphanelerine Yönelik Kullanıcı Görüşleri (Siirt İli Örneği)*

¹Aladdin AKTÜRK**,²Erhan AKIN***

Özet: Kütüphaneler, tarih boyunca bilginin öğrenildiği ve korunduğu mekânlar olmuştur. Değişen ve gelişen teknolojinin hayatımıza dâhil ettiği unsurlar, kütüphaneleri de doğrudan etkilemektedir. Bundan dolayı kütüphanelerin de mevcut koşullar bağlamında değişime uğraması, kütüphanelerin varlığının devamı konusunda önem kazanmaktadır. Kütüphaneler sadece bilgi edinilen ve kitap ödünç verilen mekânlar olmaktan çıkarılıp toplumun ihtiyacına cevap verecek şekilde hizmet edebilmelidir. Geleceğin teminatı olan çocukların ihtiyacına göre kütüphanelerin değişime uğraması toplumun geleceği için önemlidir. Özellikle de çocukların dil becerilerinin erken dönemde geliştirilmesi, çocukların geleceğini doğru orantıda etkileyeceğinden doğru orantıda toplumun geleceğini de etkileyecektir. Çocukların erken dönemde aldığı sosyal ve akademik eğitimler, yarınlarmızı etkileyeceğinden bu eğitimleri okullar dışında da çocuğun sosyal hayatında devam ettirmek, eğitimin kalıcılığını artıracaktır. Okullar dışında bu rolü üstlenecek kurumların başında çocuk kütüphaneleri gelmektedir. Kütüphaneler aracılığı ile dil becerilerinin geliştirilmesi mümkündür. Dil becerilerinin geliştirilmesi amacıyla geliştirilecek olan hizmetler/programlar bu sürece katkı sağlayacaktır. Çocukların erken dönemde kütüphanelerle tanışması, kitapla da erken tanışmasını sağlayacaktır. Çünkü çocuk iken geliştirilemeyen dil becerileri, kişilerin ileriki dönemlerinde bir problem olarak ortaya çıkmaktadır. Bunu literatürde yapılan çalışmalarda ve merkezi sınavlarda ortaya çıkan okuduğunu anlama konusundaki problemlerde görmek mümkündür. Çocukların kütüphaneler ile erken yaşta tanışması, ileride ortaya çıkabilecek okuduğunu anlamama sorununa erken müdahaleye fırsat verecektir. Çalışma; çocuk kütüphanelerinin kullanıcıları olan çocuklar ve onlara eşlik edecek olan velilerin, çocuk kütüphaneleri ile ilgili görüşlerinin ortaya çıkarılması amacıyla yapılmıştır. Ortaya çıkan sonuç ile kütüphaneleri daha fazla çocuk ve velinin ziyaret etmesini sağlayacak olan hizmetlerin geliştirilmesi için fikir edinilmesi amaçlanmıştır. Kullanıcılar için geliştirilecek hizmetlerin, kütüphaneye gelecek olan ziyaretçi sayısını ne oranda etkileyeceği ve kullanıcıların ne tür beklentilerinin olduğunu bilmek, çocuk kütüphanelerinin değişimine de katkı sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Çocuk kütüphanesi, hizmetler, kullanıcı görüşleri

User Opinions about the Children's Library

Abstract: Libraries have been the ones that have been told and preserved throughout history. It can be included in all areas of use. Therefore, considering the existence of libraries, it is important to maintain the libraries' libraries. Libraries can only serve to be used for information and information available for use as a book. It can be evaluated in terms of examining historical libraries, which have material value for the future. It is more accurate than can be predicted in a proportional way, especially since it precedes the beginning of the appropriate language. Children will receive their education early. They will be in these roles outside of schools. Libraries can have sections of languages with path. From this section of the book of language memory through services/programs to be developed. Children's meeting with libraries in the early period will enable them to get acquainted with the book early. Because language skills that cannot be developed as a child emerge as a problem in the future. It is possible to see this in the studies conducted in the literature and in the problems in

* Çocuk Kütüphanelerine Yönelik Kullanıcı Görüşleri (Siirt İli Örneği) Yüksek lisans tezinden derlenmiştir.

Aktürk, A.(2021). Türkiye'deki Çocuk Kütüphaneleri ile İlgili Bir Araştırma, Siirt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siirt.

** Öğretmen (MEB), aladdin.56@hotmail.com, 0000-0001-9604-489X

*** Pof. Dr., Siirt Üniversitesi, erhanakin49@hotmail.com, 0000-0003-2372-9331

reading comprehension that arise in central exams. Children's acquaintance with libraries at an early age will provide an opportunity for early intervention in the problem of reading comprehension that may arise in the future. Our work; This study was conducted to reveal the views of children who are users of children's libraries and the parents who will accompany them, about children's libraries. With the result, it is aimed to gain ideas for the development of services that will enable more children and parents to visit libraries. Knowing how the services to be developed for users will affect the number of visitors to the library and what kind of expectations the users have will also contribute to the change in children's libraries. and separated by commas, It should be between 250 and 350 words. The abstract text should be written in 11-point font and single-spaced. Key words should be between 3 and 5 words below the abstract. Key words should be written in lowercase letters and separated by commas, The abstract text should be written in 11-point font and single-spaced. Key words should be between 3 and 5 words below the abstract. Key words should be written in lowercase letters and separated by commas.

Keywords: Children's library, services, user opinions

Summary

Introduction and Purpose: The idea that basic language skills can be developed outside of schools through children's libraries constitutes the main idea of this study. Children's libraries can help children acquire reading habits at an early age and improve their reading skills. Services to be developed for the purpose of improving language skills will contribute to the development of other language skills as well as reading skills. Therefore, knowing the current situation of children's libraries will provide insight into the services to be developed. For this purpose, it was aimed to reveal the opinions of parents and children about the children's library. The importance of children's libraries was emphasized in the study, and the usability of children's libraries in the process of developing language skills in the field of Turkish education was emphasized.

Method: Survey design was used in the study. "Studies that aim to collect data to determine certain characteristics of a group are called survey design" (Büyüköztürk et al., 2019: 15). Scanning is trying to explain the person or objects subject to the study as they are (Karasar, 2012: 79). **Sample:** Children and parents whose opinions were taken in Siirt province about the current situation of the children's library, which is the subject of the study, constitute the sample of the study. The sample is "a limited part selected from the universe under study to collect information about its characteristics" (Büyüköztürk et al., 2019). Purposive sampling was chosen in sample selection. Purposeful sampling allows the in-depth study of events that are thought to yield rich data about the subject under investigation. The maximum variety of sampling types suitable for the study was selected from purposeful sampling. Maximum diversity sampling reflects the diversity of individuals who are party to the problem at the highest level by creating a relatively small group (Büyüköztürk et al., 2019: 92-93).

Sample: 137 people living in Siirt, including 48 parents, 45 children who do not use the library, and 44 children who use the library.

Among the parents who participated in the study, 6 had an opinion about the children's library, 37 did not have an opinion, and 5 said they had only heard of the children's library. It was seen that most of the parents who participated in the interview had no idea about the children's library. Among the parents who expressed their opinions, the number of parents who expressed the opinion that "I spend time with my children in the children's library" was 37; The number of parents who said they would not spend time was 11. While the large number of parents who want to spend time with their children in the children's library appears to be a positive situation, the fact that there are parents who do not want to spend time - although they seem small in number, they constitute almost a quarter of the sample - appears as an issue that needs to be considered. Because the attitudes and behaviors of family members, who are the people that children are most affected by, will also affect their children. While 6 of the parents who expressed their opinions in the study answered "My child uses the library", it was observed that the number of parents who said "My child does not use the library" was 42. It was observed that 11 of the parents whose children did not use the library did not know about the library in the city, and 10 of them stated that their children's age prevented them from using the library. When asked to parents what kind of services should be provided in the library, 10 of the parents expressed the need for teachers and more staff; The remaining 38 parents wanted more social activities and playgrounds for children.

It was observed that 26 of the 45 children who did not use the library did not read books regularly. It was also observed that 31 of the 45 children who did not use the library had heard of the children's library before, but did not use the library for different reasons. Children who do not use the children's library answered the question of whether it would affect their use of the library if there were different services; He stated that 12 of them would not have any effect. Three children did not answer the question clearly. It was observed that

if there were services in the library where they could spend time with their families, 33 of the children responded that it would affect their use of the library, and 7 responded negatively. It can be said that children who do not generally use the library can use the library through different services. At the same time, using the library together with parents can have a positive effect on children. The most striking finding in this group whose opinions were taken was that most of the children who did not use the library did not read books regularly.

It was determined that 41 of the children using the children's library were satisfied with the interest and behavior of the library staff, while 3 were not satisfied. In the study, it was seen that 33 children liked the current state of the library but still wanted to make changes, while 11 children did not like the current state of the library. It was observed that the change that both groups wanted to make was the current state of computers with the most recurring frequency. While 39 of the children participating in the study stated that different activities would affect their use of the library more, 5 of them answered this question negatively. It was observed that 25 of the children using the children's library used the library to study, 20 used it to read books, and 9 of them used it both to read books and to study. The most important finding in this group was that children used the library mostly for studying.

Keywords: Children's library, parents' opinions, children's opinions, language skills

Giriş

İnsanlık tarihi kadar eski olan dil, her dönemin araştırma konusu olmuştur. Dilin; ortaya çıkışı, öğrenilmesi, yapısı, çocuklardaki gelişimi gibi konular, araştırmacılar tarafından sürekli irdelenmiş ve dil ile ilgili farklı tanımlar yapılmıştır. Tanımı ne olursa olsun dilin ortak noktası; sosyal hayatı düzenleyen, iletişimi sağlayan önemli bir araç olmasıdır. Dil gelişimi, doğumdan itibaren başlayan bir süreçtir. Doğuştan konuşma becerisi ve konuşmasını sağlayacak organları ile doğan çocuk, sesleri taklit etme yolu ile dili öğrenmeye başlar (İlhan, 2005). İnsanların dil gelişimi sürecine bakıldığında bireysel farklılıklar ve biyolojik nedenler dışında, insanlar gelişimlerini çocukluk yıllarında neredeyse tamamlamış bulunurlar. Dil gelişimi ve dilin öğretilmesi sürecindeki en önemli unsurlar dil becerileridir. Çifçi (2010: 113)'ye göre “*Her dilin öğretiminde, ister ana dili ister yabancı dil (ikinci dil) olarak öğretilsin, öğreneceklerde geliştirilmesi hedeflenen dört temel dil becerisi vardır: Okuma, dinleme, konuşma ve yazma.*” Dört temel dil becerileri iki ana beceri olarak ikiye ayrılır. Bunlar anlatmaya bağlı dil becerileri ve anlamaya bağlı dil becerileridir. Anlatma becerileri yazma ve konuşma becerileri iken anlama becerileri ise okuma ve dinleme becerileridir (Arıcı ve Taşkın, 2019; Sarıkaya, 2019). Hiç duymayan birinin konuşmasının mümkün olmadığı gibi, hiç okumamış birinin yazma becerisinde gelişmesinin pek mümkün olmadığı söylenebilir. Bu durum, dil becerilerinin birbirine bağlı olduğunu gösterir. Kişilerin hayatlarında önemli bir yer tutan dil becerilerinin, çocuk kütüphanelerinde verilecek hizmetler ile geliştirilmesi mümkündür. Çünkü kütüphaneler denilince akla gelen okuma becerisidir.

Okuma, Demirel (2003: 77)'e göre “*Yazının anlamlı ses haline dönüşmesidir.*” Akyol (2006: 29)'a göre ise “*Yazar ve okuyucu arasında aktif ve etkili iletişimi gerekli kılan dinamik bir anlam kurma sürecidir.*” Okuma alışkanlığı, bireyin okuma eylemini kendisini ve etrafı anlayıp, yorumlayabilmek için bir gereklilik olarak görüp yaşantısı boyunca sürekli ve isteyerek gerçekleştirdiği bir eylemdir

(Özbay, 2014: 37). Okuma; zihinsel becerileri, fikir çeşitliliği ve geleceği yapılandırma konusunda büyük öneme sahiptir (Güneş, 2012). Çocuk; kitap okuyarak yeni kelimeler öğrenir, kelime dağarcığını artırır ve hayal dünyasını geliştirir. Kitap çocuğun yaratıcılığını geliştirir. *“Okuma becerisi, çocukların kendisinin ihtiyacı olan bilgileri yeni yollarla bulma becerisidir. Okuma sayesinde çocuklar, yaşamadıklarını okuma yoluyla deneyimleyebilir ve bu sayede karşılaşabilecekleri hakkında fikir sahibi olabilir.”* (Akın, 2016). Her an kullanılabilir olan okuma becerisi sayesinde çocuklar, okuma yolu ile hiç gitmedikleri yerler hakkında fikir sahibi olabilir, farklı bilgileri öğrenerek zihinsel süreçlerinden geçirebilirler. Okuma, çocuğun sosyal hayatta iletişim becerilerini geliştirerek çocuğun özgüvenle iletişim kurmasını sağlayan (Özbay, 2009a: 1-14) aynı zamanda akademik başarıyı da etkileyen önemli bir süreçtir (Aksoy, 2017). Nitekim ülkemizin 2003 yılında katıldığı, 15 yaşındaki öğrencilerin bilgi ve becerilerini ölçen Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı (PİSA)’nın 2018 yılında yaptığı ölçümlerde okuma becerileri alanında Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD)’ne üye ülkeler arasında 31. sırada yer almış iken tüm üye ülkeler arasında 41. sırada yer almıştır (MEB, 2019: 38). Yine PİSA’nın 2009 ve 2018 uygulamalarında okuma alışkanlıklarına ilişkin öğrencilerin cevaplarının olumsuz yönde değiştiği görülmektedir. Bu uygulamalarda 2009’dan 2018’e kadar öykü, roman gibi kitap türleri okuyan öğrenci sayısının düştüğü; sosyal medyayı kullananların ve zorunlu olduğunda okuma yaptıklarını söyleyenlerinin sayısının yükseldiği görülmüştür (MEB, 2019: 30).

Ortaöğretime geçişte uygulanan Liseye Geçiş Sınavı (LGS) ve üniversiteye geçişte yapılan Yüksek Eğitime Geçiş Sınavı (YKS) sonuçları değerlendirildiğinde okuma becerileri içerisinde yer alan özellikle Türkçe sorularında başarı oranının düşük olduğu tespit edilmiştir. LGS 2020’de Türkçe bölümünde 10- 20 arası sorulara cevap veren öğrenci oranı % 51,32 iken, 0-10 arası doğru cevap veren öğrenci oranı %48,68’dir. Sınava katılanlarının büyük çoğunluğunun Türkçe bölümü sorularının yarısını yapamadığı görülmektedir (MEB, 2020: 18). Yine ülkemizde merkezi olarak yapılan Yüksek Öğretime Geçiş Sınavı (YKS) 2020 değerlendirme raporunda öğrencilere sorulan 40 Türkçe sorusuna verilen doğru cevap ortalama sayısı ise 18,23 olmuştur (Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi [ÖSYM], 2020: 18). Türkçe dersi ve Türkçe öğretimi sadece dil bilgisi kurallarından oluşan bir ders olmamakla birlikte, Türkçe öğretimi; okuma becerisi, yazma becerisi, dinleme becerisi ve konuşma becerisi üzerine kurulduğundan (Karatay, 2014: 5) ülkemizdeki çocukların okuma ve okuduğunu anlama konusunda LGS sonuçları bizim için bir kaynak olabilir.

Ülkemizde yapılan merkezi sınavlara ve PİSA’nın yaptığı değerlendirmelere bakarak ülkemizde öğrencilerin okuma alışkanlığının düşük olduğu görülmektedir. Öğrencilerde okuma alışkanlığının düşük olması, ileriki zamanlarda toplumdaki okuma alışkanlığını da etkileyecektir. OKUYAY Platformu’nun 2019 yılında yaptığı anket çalışmasına göre Türkiye’de okumayanların oranının %30

olarak tespit edilmesi buna örnek gösterilebilir (Okuma Kültürünü Yaygınlaştırma Platformu [OKUYAY], 2019: 15). Merkezi sınavlardan ve anket çalışmalarından yola çıkarak ülkemizde okuduğunu anlamada ve okuma alışkanlığının kazanılmasında, bir sorun olduğu görülmektedir. Bu sorunun çözümünde çocuklar için okullar önemli bir rolü üstlenir iken hem çocuklar hem de yetişkinler için kütüphaneler önemli bir rol üstlenebilir. Okuma becerisinin etkilediği bir başka konu ise dinleme becerisidir. Çünkü okunan sembollerin dinlenmesi yoluyla zihinden geçmesi ve algılanması dinleme becerisini ortaya çıkarmaktadır

Aile ile başlayan daha sonra okul yoluyla geliştirilmeye çalışılan (Kurudayıoğlu ve Kana, 2013) dinleme becerisi, çocukların anadili öğrenmede gerekli bilgileri öğrenilmesini sağlayan (Batur vd., 2017) anlamaya yönelik bir dil becerisidir. Bundan dolayı dinleme becerisi dil öğretiminin temelini oluşturur (Baş, 2002). Güneş (2014: 80)'e göre dinleme “*ses, müzik, gürültü, konuşma gibi sesli uyarıcıları işitmek, anlamak ve zihinde yapılandırmak için kulak ve beynimizde yürütülen karmaşık bir süreçtir.*” Dinleme ve işitme arasındaki farkı anlamak, dinleme becerisinin önemini ortaya çıkarır. “*Dinlemenin olabilmesi için seslerin psikolojik bir süreçten geçmesi gerekir. İşitme, kişinin iradesiyle olmayan, insanın kulağı aracılığıyla beynine giden her türlü ses unsurudur. Dinleme ise kişinin tercihine bağlı olarak, seçerek ve isteyerek algıladığı sesler bütünüdür*” (Akın ve Çeçen, 2015). Bundan dolayı “*dinleme, çaba gerektiren bilinçli bir süreç olmalı ve kulağa gelen sesler anlaşılmasına çalışılmalıdır.*” (Özbay, 2009b: 48). Dinleme ve işitme arasındaki temel fark, dinlemedeki zihinsel süreçlerdir; yani dinleme becerisi aktif ve bilinçli bir süreçtir (Sarıkaya, 2021). Dinleme hem akademik hayatta hem de sosyal ilişkilerde önemli bir yer tutmaktadır. Erken yaşta verilecek dinleme eğitiminin çocukların hem sosyal hayatlarında sağlıklı iletişim kurmalarını hem de akademik hayatlarında başarı sağlamalarına katkısı olacaktır. Çocuk kütüphanesinde verilebilecek hizmetlerden olan masal-hikâye dinleme saatinin, özellikle okuma ve yazma bilmeyen okul öncesi gruplarının dinleme becerisinin geliştirilmesi aşamasında çocuğa olumlu katkısı olacaktır. Dinleme becerisi gibi yazma becerisi de çocukluk dönemi ile edinilen ve hayatın geri kalanında kullanılan anlamaya yönelik dil becerisidir.

Yazma, “*Sözlü veya sözsüz konuşma seslerine karşılıklı olan görsel motor sembollere çevirme süreci, harfleri tanıma ve ayırma yeteneği, yazılı iletişim için kullanılan sembol sistemi ve beyinde yapılandırılmış bilgilerin yazıya/kâğıda dökülmesi işlemidir*” (Carter, 2007: 5). Güneş (2014)'e göre zihnimizdeki fikir, vaka ve hislerin simgeler aracılığı ile ifade edilmesine yazma denir. Çocuklar, yazma becerisini erken yaşlarda iletişim aracı olarak kullanabilirler. Bundan dolayı erken yaşlarda çocukların yazma becerisinin geliştirilmesi amacıyla kütüphanelerde yapılacak öykü, kompozisyon gibi yarışmalarla çocukların yazma becerilerinin geliştirilmesine katkıda bulunulabilir. Yazma becerisi gibi semboller aracılığı ile anlaşmaya varılan bir diğer dil becerisi de konuşma becerisidir.

Konuşma, üstünde anlaşmaya varılmış semboller ile karşdakinin zihninde iletiye dönüşmesi amacıyla gerçekleştirilen sürece denir (Erdem, 2013). Güneş (2014: 3) konuşmayı “duygu ve düşüncelerin sözlere aktarılması, zihinsel yapı, süreç ve işlemlerin açığa kavuşturulması” olarak açıklamaktadır. Dinlemeden sonra sosyal hayatta en çok kullanılan dil becerisi, konuşmadır (Emiroğlu ve Pınar, 2013). Çocukların ileriki yaşlarında kendilerini iyi bir şekilde ifade etmeleri, konuşma becerilerini etkili bir şekilde kullanmaları ile gerçekleşebilir.

Yöntem

Çalışmada tarama deseni kullanılmıştır. “*Bir grubun belirli özelliklerini belirlemek için verilerin toplanmasını amaçlayan çalışmalara tarama deseni denir*” (Büyüköztürk vd., 2019: 15). Tarama, çalışmaya konu olan kişi veya nesnelerin kendi içerisinde bulunduğu gibi açıklanmaya çalışılmasıdır (Karasar, 2012: 79).

Araştırmanın amacı ve önemi:

Çocuk kütüphanelerinde dil becerilerinin geliştirilmesi amacı ile verilecek hizmetler, okuma becerilerinin yanı sıra, diğer dil becerilerinin geliştirilmesi sürecine de katkı sağlayacaktır. Temel dil becerilerinin okullar dışında çocuk kütüphaneleri aracılığı ile geliştirebileceği düşüncesi, bu çalışmanın ana fikrini oluşturmaktadır. Bu fikir ile çocuk kütüphanesinin kullanıcılarının gözünden, kütüphanenin durumu ortaya çıkarılarak dil becerileri için geliştirilecek hizmetler için fikir edinilmesi amaçlanmıştır. Kütüphaneler aracılığı ile dil becerilerinin geliştirilmesi sürecini, çocukların sosyal hayatlarına dâhil edilmesinin önemli olduğu düşünülmektedir. Bu amaçla aşağıdaki problemler incelenmiştir:

Kütüphaneyi kullanmayan çocuklar için;

- Düzenli olarak kitap okur musunuz?
- Çocuk kütüphanesini daha önce duymuş muydunuz? Duyduysanız daha önce kütüphaneyi neden kullanmadınız?
- Çocuk kütüphanesinde kitap hizmetleri dışında satranç, yarışmalar ve tatil programları gibi etkinlikler düzenlense kütüphaneyi kullanmanızı etkiler mi?
- Çocuk kütüphanesinde ailenizle vakit geçirmenizi sağlayacak etkinlikler olsa kütüphaneyi kullanır mısınız?

Kütüphaneyi kullanan çocuklar için;

- Kütüphane personelinin sizinle ilgilenmesi ve size olan davranışlarını nasıl buluyorsunuz?
- Kütüphaneyi beğeniyor musunuz? Kütüphaneyi değiştirme görevi size verilseydi neleri değiştirirdiniz?
- Kütüphanede kitap hizmetleri dışında satranç, tatil programları gibi etkinlikler düzenlense kütüphaneyi daha çok kullanmanızı etkiler mi?
- Kütüphaneyi hangi amaçla daha çok kullanıyorsunuz? Sizce kütüphanede kitap hizmeti dışında ne tür etkinlikler düzenlenmeli?

Veliler için;

- İlinizdeki çocuk kütüphaneleri hakkında bir fikriniz var mı?
- Çocuk kütüphanesinde çocuğunuz ile beraber vakit geçireceğiniz hizmetlerin olması durumunda çocuğunuz ile kütüphanede vakit geçirir misiniz?
- Çocuğunuz, çocuk kütüphanesini kullanıyor mu? Kullanmıyorsa neden kullanmıyor olabilir?
- Sizce çocuk kütüphanelerinde ne tür hizmetlerin verilmesi gerekir?

Süreç

Çocuk kütüphanesi ile ilgili velilerin, çocuk kütüphanesini kullanan çocukların ve çocuk kütüphanesini kullanmayan çocukların görüşleri alınmak üzere üç farklı yarı yapılandırılmış görüşme formu hazırlanmıştır. Görüşleri alınmak üzere çocuk kütüphanesine gidilmiş, görüşme formu ve veli izin belgeleri çocuklara verilerek ertesi günü getirmeleri istenilmiştir. Çocuk kütüphanesini kullanmayan çocuklara ulaşmak amacı ile okullar ziyaret edilerek veli izin belgeleri ile birlikte çocuklara formlar verilmiştir. Veli görüşleri için ise üç bölge seçilerek rastgele seçilen kişilerden formu doldurulması istenilmiştir.

Çalışma grubu

Çocuk kütüphanesinin çalışmaya konu olan mevcut durumu hakkında Siirt ilinde görüşleri alınan çocuklar ve ebeveynler, çalışmanın örneklemini oluşturmaktadır. Örneklem, “Özellikleri hakkında bilgi toplamak için çalışılan evrenden seçilen sınırlı bir parçadır” (Büyüköztürk vd., 2019). Örneklem seçiminde amaçlı örnekleme seçilmiştir. Amaçlı örnekleme araştırılan konu hakkında zengin veriye ulaşılacağı düşünülen olayların derinlemesine çalışılmasına imkân verir. Amaçlı örneklemden çalışmaya uygun olan maksimum çeşitli örnekleme türü seçilmiştir. Maksimum çeşitli örnekleme görece küçük bir grup oluşturarak probleme taraf olan bireylerin çeşitliliğini en üst

seviyede yansıtmaktadır (Büyüköztürk ve diğerleri, 2019: 92-93). Örnekleme; 48 veli, 45 kütüphaneyi kullanmayan çocuk ve kütüphaneyi kullanan 44 çocuk olmak üzere 137 kişi oluşturmaktadır.

Veri toplama araçları

Araştırmada veri toplama aracı olarak görüşme formu kullanılmıştır. Görüşme formunu Baltacı (2019) “*Araştırılan konu hakkında bireyin yaşanmışlıkları, farklı deneyimleri, tutumları, düşünceleri, niyetleri, yorumları, zihinsel algıları ve tepkileri gibi gözlenemeyen bilgilere ulaşılmasına olanak sağlar*” olarak açıklamaktadır. Görüşmeler, yaygın olarak yapılandırılmış ve yarı yapılandırılmış olarak sınıflandırılmaktadır (Yıkılmış ve Sazak Pınar, 2005). Yarı yapılandırılmış görüşme formlarında daha önceden hazırlanmış sorular sorulur; ancak görüşülen kişinin, soruları istediği gibi cevaplamasına izin verilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2008). Görüşme soruları için alanyazın taranmış ve soru havuzu hazırlanmıştır. Siirt Üniversitesinde görevli iki öğretim üyesinin görüşleri alınarak dört soruda karar kılınmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme formları, kişilerin görüşlerini daha iyi aktaracağına imkân verdiği için bu çalışmada veri toplama aracı olarak kullanılmıştır.

Bulgular

1. Çocuk Kütüphanesi ile İlgili Veli Görüşleri

Yarı yapılandırılmış görüşme formları aracılığı ile çocuk kütüphanesine yönelik görüşleri alınan velilerin, görüşleri alt başlıklar halinde analiz edilmiş; çocuklarının yaş bilgileri aşağıdaki tabloda belirtilmiştir.

Tablo 1. Görüş Bildiren Velilerin Çocuklarının Yaş Bilgileri

Yaş	F
2-5	8
6-10	9
11-16	31
Toplam	48

1.1. İlinizdeki Çocuk Kütüphanesi Hakkında Bir Fikriniz Var Mı?

Tablo 2. Velilerin Çocuk Kütüphanesi İle İlgili Bilgi Durumu

	F
Evet	6
Hayır	37
Sadece duydum	5
Toplam	48

Tekrar eden frekanslara bakıldığında çocuk kütüphanesi hakkında fikir sahibi olan 6, fikri olmayan 37 ve çocuk kütüphanesini sadece duydum diyen veli sayısı ise 5 olmuştur. Görüşmeye katılan velilerin büyük kısmının çocuk kütüphanesi hakkında fikrinin olmadığı görülmüştür.

Çocuk kütüphanelerinin hizmet verdiği illerdeki insanlara yeterince ulaşamaması, kütüphanelerden yararlanılması istenilen çocukların sayıca az olmasına sebebiyet vermektedir. Çocuk kütüphanelerinin yeterince tanıtılmaması kütüphanelerin bilinirliğini düşürmektedir. Çocuk kütüphanelerinin tanıtımının yapılması daha çok veli ve çocuğun kütüphanelerden yararlanmasını sağlayacaktır. Çocuk kütüphanelerinin kurumlar ile işbirliği yapması ve her platformda tanıtımının yapılması bu yollardan biridir. Çocuk kütüphanesi hakkında fikir sahibi olanlardan V36 “İlimizdeki çocuk kütüphanesi yetersiz kalıyor. Hem vakit geçirilecek kadar büyük değil hem de yeterince kitap ve çalışma alanı yok.” diye görüş bildirmiştir. Bu görüşten yola çıkarak çocuk kütüphanesinin yeteri hizmeti sağlayacak kapasitesinin olmadığı söylenebilir. Çocuk kütüphanelerinin illerdeki durumu göz önüne alınarak kurulması, vakit geçirilecek mekânlar haline getirilmesi veliler ve çocuklar tarafından kütüphaneyi kullanma sıklığını artıracaktır. Velilerden bazıları;

“Fikrim yok ama daha önce ismini duymuştum.” (V 2)

“Evet, Çocuklarımla kitap almaya gidiyoruz. (V3)

“İlimizde çocuk kütüphanesi yok.” (V 10)

“Hayır hiçbir fikrim yok.” (V 27)

“İlimizdeki çocuk kütüphanesi yetersiz kalıyor. Hem vakit geçirilecek kadar büyük değil hem de yeterince kitap ve çalışma alanı yok” (V 36) şeklinde görüş bildirmiştir.

1.2. Çocuk Kütüphanesinde Çocuğunuz ile Vakit Geçirebileceğiniz Hizmetlerin Olması Durumunda Çocuğunuz ile Kütüphanede Vakit Geçirir Misiniz?

Tablo 3. Velilerin Çocuk Kütüphanesinde Çocuklarıyla Vakit Geçirme İsteği

	F
Evet	37
Hayır	11
Toplam	48

Çocukları ile çocuk kütüphanesinde vakit geçiririm görüşünü dile getiren veli sayısı 37 iken vakit geçirmem diyen veli sayısı ise 11 olmuştur. Çocuk kütüphanesinde çocukları ile vakit geçirme isteğinde olan velilerin sayıca fazla olması olumlu bir durum olarak karşımıza çıkmakta iken vakit geçirmek istemeyen velilerin olması üstüne düşünülmesi gereken bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü çocukların en çok etkilendikleri kişiler olan aile bireylerinin tutum ve davranışları, çocuklarını da etkileyecektir. Aile bireylerinin çocukları ile kütüphaneleri ziyaret etmeleri, kütüphanelerde vakit geçirmeleri, çocuklarda kütüphaneye karşı olumlu tavır sergilemesini

sağlar. Nitekim V44'ün "Evet geçiririm. Çocuklarım için örnek olur, okumaya teşvik ederim." görüşü de bu durumu destekler niteliktedir. Bu durumdan ötürü çocuk kütüphaneleri konusunda velilerin de bilgilendirilmesi önemli bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çocuk kütüphaneleri konusunda velilerin bilgilendirilmesi, çocukların kütüphaneye karşı daha olumlu tavır sergilemesini sağlayacağı gibi velilerin de kütüphanede vakit geçirdikleri zamanda kitap okuması sağlanabilir. Daha önceki dil becerileri başlığı altında verilen OKUYAY Platformunun araştırmaları sonucunda ortaya çıkan toplumdaki okuma oranının düşüklüğü bu yol ile biraz da olsa düzeltilebilir. Çocuk kütüphanelerini velilerin ve çocukların aynı anda kullanılacak mekânlar olarak düzenlenmesi ve ikisine birden verilecek hizmetlerin bulunması, toplumdaki okuma kültürüne katkı sağlayacaktır. Velilerden bazıları;

"Hayır, çünkü çocuğun kütüphaneyi kullanmak istemiyor" (V 19)

"Hayır, vakit geçirmek istemem." (V 23)

"Evet, böyle bir imkânın sağlanmasını isterim." (V 25)

"Geçirmek isterdim ama çalıştığım için zamanım yetmez." (V 28)

"Evet, geçiririm. Daha büyük olsa ve daha çok kütüphane olsa geçiririm." (V 36)

"Evet, geçiririm, çocuklarım için örnek olur." (V 44) şeklinde görüş bildirmiştir.

1.3. Çocuğunuz Çocuk Kütüphanesini Kullanıyor Mu? Kullanmıyorsa Neden Kullanmıyor Olabilir?

Tablo 4. Çocukların Kütüphaneyi Kullanma Durumu

	F
Evet	6
Hayır	42
Toplam	48

Tekrar eden frekanslara bakıldığında evet diyen 6, hayır diyen 42 veli olmuştur. Görüşlere bakıldığında çocuğu kütüphaneyi kullanmayan veli sayısının yüksek olduğu görülmektedir. Çocuklarının kütüphaneyi neden kullanmadıkları ile ilgili görüş bildiren velilerin ifadeleri, aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 5. Kütüphanenin Kullanılmama Nedeni

Kütüphanenin Kullanılmama Nedeni	F
Çocuk Kütüphanesi Yok	11
Yaşı Uygun Değil	10
Çocuk Kütüphanesi Uzak	8
Yerini Bilmiyoruz	2
Gerek Duymuyoruz	2
Toplam	44

Tekrar eden frekanslara bakıldığında en çok “çocuk kütüphanesi yok” görüşü dile getirilmiştir. Bu görüşten sonra “yaşı uygun değil görüşü ikinci sırada yer almaktadır. Çocuk kütüphanelerinin 2 yaş aralığından sonraki çocuklara hizmet verdiği düşünülürse bu görüş dikkat çekmektedir. Bu görüşü dile getiren bazı velilerin görüşleri: V1 “Kullanmıyor, 4 yaş için kütüphane yok.”, V15 “Çocuğumun yaşı küçük olduğundan kütüphaneyi kullanamaz.”, V16 “Çocuğumun yaşı küçük.” şeklindedir. Çocuklarının yaş aralığının kütüphaneyi kullanmasına engel olduğunu dile getiren velilerin, çocuklarının yaşının iki yaştan büyük olduğu görülmüştür. Görüşme örneklemin Siirt ilini kapsamından dolayı Siirt 23 Nisan Çocuk Kütüphanesinin iki yaştan sonraki yaşları kapsamı velilerin bu konuda bilgi sahibi olmadığını göstermektedir. Çocuk kütüphanesinin uzak olduğunu dile getiren velilerin olması, kütüphanelerinin kurulacağı yerlerin ulaşılabilir olmasına dikkat çekmektedir. Çocuk kütüphanelerinin sayıca artırılması ve ulaşılabilir alanlarda kurulması çocukların kütüphaneden faydalanmalarını sağlayacaktır. Çocuk kütüphanelerine gerek duymayan velilerden V8 “Gerek duymuyoruz çünkü çocuğumun kitap ihtiyacını karşılıyorum.” diye görüş bildirmiştir. Çocuk kütüphanelerinin asli görevi ödünç kitap verme olsa da dil becerilerinin geliştirilmesi amacı ile verilecek hizmetler ile bu görüşü dile getiren çocukların kütüphaneyi kullanmasını sağlayabilir. Velilerin görüşleri analiz edildiğinde çocuk kütüphanelerinin kullanıcı sayısının ve ziyaret sıklığının artırılması amacıyla çocuk kütüphanelerinin tanıtımının yapılması gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Nitekim V25’in “Kullanmıyor. Çocuğum kütüphanelere gerek biz gerek öğretmenler tarafından yönlendirilmiyor.” ifadesi bu görüşü desteklemektedir. Bazı katılımcıların görüşleri aşağıda verilmiştir. Velilerden bazıları;

“ Çocuğum iki yaşında olduğundan dolayı kütüphaneyi kullanmıyor.” (V 16)

“İlimizde çocuk kütüphanesi mevcut değildir.” (V 7)

“Hayır gitmiyor çünkü çok uzak” (V 23)

“Kullanmıyor, evde imkân sağlıyoruz.” (V 26)

“Çocuk kütüphanesinden haberimiz olmadığından dolayı çocuğum çocuk kütüphanesini kullanmıyor.” (V 30)

“Hayır kullanmıyor. Çünkü kütüphane uzak.” (V 37)

“Kullanmıyor, nerede olduğunu bilmiyoruz.” (V 44) şeklinde görüş bildirmiştir.

1.4. Sizce Çocuk Kütüphanelerinde Ne Tür Hizmetlerin Verilmesi Gerekir?

Tablo 6. Veli Önerileri

	F
Öğretmen ve fazlaca personel	10
Sosyal etkinlikler	8
Çocuklar için eğitici hizmetler	8
Oyun alanları ve oyuncak hizmeti	7
Ebeveyn alanları ve kafe hizmetleri	7
Toplam:	48

NOT: Birden fazla görüş bildiren katılımcı olmuştur.

Görüşmede, öneride bulunan velilerin toplamı 40 kişidir. Velilerin farklı önerilerde bulunmasının yanı sıra kafe hizmeti istemeleri dikkat çeken öneri olarak karşımıza çıkmaktadır. Yine velilerin öğretmen istemeleri, personelin pedagojik formasyona sahip olması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Öneride bulunan V13 “Kütüphane çok amaçlı olmalı. Kafe olmalı. Çocuk oraya gittiği zaman velisiyle iyi zaman geçirmeli” görüşünü dile getirmiştir. V18 “Ek personelin orada olmasını isteriz.” diyerek kütüphanede çalışan personel sayısının azlığını dile getirmiştir. V25 “Bilim ile ilgili malzemelerle çocuklar eğitilmeli, orada rehber olacak öğretmen önderliğinde çocuğun ilgi duyduğu alanda yön göstermesi ve satranç, müzik vb. etkinliklerin olması gerekir.” ifadesi araştırmada görüşleri alınan velilerin önerilerinin özeti olarak görülebilir.

Temel dil becerilerinin geliştirilmesi sürecini çocuğun sosyal hayatı ile beraber sürdürmek eğitimin kalıcılaştırılmasına katkı sağlayabilir. Bundan dolayı sürece ailelerin de katılması dil becerileri eğitimine olumlu etki edecektir. Çocuk kütüphanelerini veliler için de kullanılabilir alanlar haline getirmek, çocukların kütüphaneyi kullanmalarını sağlayarak dil becerileri eğitimini devamlı hale getirecektir. Görüşlerden ortaya çıkan sonuçlardan biri olan çocuk kütüphanelerinin hizmet verdiği yaş aralığının bilinmemesi ve çocuk kütüphanelerinin varlığının bilinmemesi, kütüphanelerin kullanıcı sayısının düşük olmasının bir nedeni olarak görülebilir. Velilerden bazıları;

“Resim, boyama ve oyun alanlarının olması gerekir.” (V 2)

“Okul öncesi alanlarının olması gerekir. Çocuklara bakacak personelin okul öncesi eğitimini alması gerekir. (V 8)

“Farklı oyun hizmetinin olmasını isterim. (V 10)

“Resimli kitaplar ve oyuncakların olması gerek.” (V 12)

“Anne ve babaların okuyabileceği kitaplar olmalı ve çocukların oyun alanlarının olması gerekiyor. Ayrıca kreş eğitimi almış personelin olması gerekiyor.” V 16)

“Yetişkinler ve büyükler için kafe olmalıdır.” (V 34)

“Kantin hizmeti.” (V 37)

“Onlarla ilgilenecek öğretmenler olmalı, her türlü kitap olmalıdır.” (V 46)

“Eğitici ve öğretici oyunların olması lazım.” (V 47) şeklinde görüş bildirmiştir.

2. Çocukların Kütüphane ile İlgili Görüşleri

Bu kısımda çocukların görüşleri analiz edilmiştir. Söz konusu görüşler, çocuk kütüphanesini kullanmayan çocukların görüşleri ve çocuk kütüphanesine üye olan çocukların görüşleri olarak iki ayrı kısım olarak yorumlanmıştır.

2.1. Çocuk Kütüphanesini Kullanmayan Çocukların Görüşleri

Yarı yapılandırılmış görüşme formları aracılığı ile çocuk kütüphanesi ile ilgili görüşleri alınan kütüphaneyi kullanmayan çocukların, görüşleri alt başlıklar halinde analiz edilmiştir. Görüş bildiren çocukların yaş bilgileri aşağıdaki tabloda belirtilmiştir.

Tablo 7. Çocuk Kütüphanesini Kullanmayan Çocukların Yaş Bilgileri

Yaş	F
7-11	6
12-16	39
Toplam	45

2.1.1. Düzenli Kitap Okur Musunuz?

Tablo 8. Düzenli Kitap Okuma Durumu

	F
Evet	19
Hayır	26
Toplam	45

Soruya cevap veren çocukların frekans sayısına bakıldığında 19 çocuk evet cevabını verir iken 26 çocuk ise hayır cevabını vermiştir. Araştırmada hayır cevabının yüksek olması okuduğunu anlama konusunda çocukların ileride problemler yaşayabileceğini göstermektedir. Nitekim uluslararası ölçme sınavlarında ve Türkiye’de yapılan merkezi sınavlarda öğrencilerin okuduğunu anlama konusunda düşük başarı göstermeleri bunu destekler niteliktedir. Okuma becerilerinin düşük olması, çocukların akademik hayatlarını etkilediği gibi sosyal hayatını da olumsuz yönde etkileyecektir. Bunu literatürde yapılan çalışmalarda görmek mümkündür (Berkant ve Tüzer, 2017; Güngör, 2019). Teknoloji ile yazılı haberleşmenin telefonlar aracılığı ile kısa mesajlara dönüşmesi, gün boyu internetten bir şeyler okuma ihtiyacı gibi durumlar, çocukların okuma becerilerini daha fazla kullanma gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır. Bu nedenle çocukların erken yaşta okuma becerilerinin gelişmemesi; çocukların akademik hayatta başarısının düşük olmasına sebebiyet vermesinin yanı sıra,

sosyal hayatında da sağlıklı iletişim kuramamasına neden olacaktır. Bu durumunun çözüm yollarından biri çocuk kütüphanelerinin öğrencilere katacağı okuma alışkanlığı olabilir. Çocuk kütüphanesini kullanmamış olan çocukların kütüphane ile tanıştırılması, çocukların okumaya olan ilgisini artırabilir ve çocukların kitaba erişimini kolaylaştırabilir. Çocukların erken yaşta düzenli olarak kitap okuması, okuma becerilerini geliştirmesine ve okuma alışkanlığı kazanmasına katkısı olacaktır. Çocuklar bazıları;

“Hayır, okumuyorum.” (Ç 6)

“Arada kitap okurum.” (Ç 15)

“Evet, her gün iki saat okurum.” (Ç 23)

“Bazen kitap okuyorum.” (Ç 24)

“Evet okuyorum. Kimsenin olmadığı yere gidip düzenli kitap okuyorum.” (Ç 31)

“Pek sayılmaz.” (Ç 34)

“Evet düzenli kitap okurum.” (Ç 37) şeklinde görüş bildirmiştir.

2.1.2. Çocuk Kütüphanesini Daha Önce Duymuş Muydunuz? Duyduysanız Kütüphaneyi Neden Kullanmadınız?

Tablo 9. Çocuk Kütüphanesinin Tanınma Durumu

	F
Duydum	31
Duymadım	14
Toplam	45

Görüş bildiren çocuklardan 14’ü “Çocuk kütüphanesini duydum” cevabını verir iken 31’i “Çocuk kütüphanesini duymadım “ cevabını vermiştir. Görüş bildiren çocukların büyük kısmının çocuk kütüphanesini duymamış olması, kütüphanelerin tanıtımı hakkında eksikliklerin olabileceğine işaret etmektedir. Bu durum daha önceki başlık altında incelenen velilerin görüşlerinde ortaya çıkan sonuçla da örtüştüğü söylenebilir. Nitekim görüş bildiren Ç32 “Hayır, hiç duymadım. Duysaydım giderdim.” cevabı çocuk kütüphanelerinin tanıtımı hakkında eksiklerin olduğunu göstermektedir. Ç4’ün “Evet, duydum ama yaşım uymadığı için içeri almadılar.” diye görüş bildirmesi de çocuk kütüphanelerinin tanıtım eksiliğini destekler niteliktedir. Çünkü çocuk kütüphaneleri 16 yaş aralığına hizmet verdiği için dolaylı Ç4’ün aslında çocuk kütüphanesine değil de yetişkinler için hizmet veren kütüphaneleri ziyaret ettiği anlaşılmaktadır. Görüş bildiren çocuklardan çocuk kütüphanesini duymasına rağmen, kütüphaneyi kullanmayan çocukların da olduğu tabloda ortaya çıkmaktadır. Görüş bildiren Ç5 “Duydum ama evimden uzak olduğu için gidemedim.” diye görüş bildirmiştir. Bu durum çocuk kütüphanelerinin kurulacağı alanların çocuklar tarafından ulaşılabilir olması gerekliliğini göstermektedir. Çocuk kütüphanesini duyup da kütüphaneyi kullanmayan Ç8 ise “Duydum ama beğenmediğim için gitmiyorum.” diyerek kütüphaneyi neden kullanmadığını ifade

etmiştir. Ç8'in bu görüşü çocuk kütüphanelerinin görsel olarak dikkatle hazırlanması gerektiğini göstermektedir.

Çocuk kütüphanesinin tanıtımının daha iyi yapılması, kütüphanelerin çocuklar tarafından ilgi çekici mekânlar olarak tasarlanması, kütüphanelerin güvenli ve ulaşılabilir alanlarda kurulması çocuk kütüphanelerinin üye sayısını artırabilir. Çocuk kütüphanelerinin çocuklar tarafından daha çok ziyaret edilmesi okuma kültürüne katkı sağlayacaktır. Çocuklardan bazıları;

“Evet, duydum ama yaşım küçük olduğundan dolayı gidemedim.” (Ç 4)

“Duydum. Gitmedim çünkü evimden uzaktı.” (Ç 5)

“Duymuştum. Kütüphaneye gitmiyorum çünkü kitaplarımı evde okuyorum.” (Ç 14)

“Duydum ama gitmedim. Genelde kendi kütüphanemi ev içinde sessiz bir yerde kitap okuyarak ders çalışarak geçiriyorum. Bu yüzden herhangi bir kütüphaneyi kullanmıyorum.” (Ç 18)

“Çocuk kütüphanesini duymuştum ama hiç gitmedim. Yolunu bilmiyorduk.” (Ç 25)

“Duydum ama derede olduğunu bilmediğim için kullanmadım.” (Ç 29)

“Çocuk kütüphanesini duydum ama fırsatım olmadı gitmeye.” (Ç 35)

“Hayır, hiç duymadım. Yoksa giderdim.” (Ç 32) şeklinde görüş bildirmiştir.

2.1.3. Çocuk Kütüphanesinde Kitap Hizmetleri Dışında Satranç, Yarışmalar ve Tatil Programları Gibi Etkinlikler Düzenlense Kütüphaneyi Kullanmanızı Etkiler Mi?

Tablo 10. Farklı Hizmetlerin Kütüphaneyi Kullandırma Durumu

	F
Etkiler	30
Etkilemez	12
Olabilir	3
Toplam	45

Tekrar eden frekanslara bakıldığında “farklı hizmetler, çocuk kütüphanesini kullanmamı etkiler” görüşünü ifade eden 30, “etkilemez “ diyen 12 ve “olabilir” görüşünü ifade eden 3 çocuk olmuştur. Yukarıdaki tabloya bakıldığında çocuk kütüphanesinde verilecek farklı etkinliklerin çocukların kütüphaneyi kullanmasını etkileyeceği ortaya çıkmaktadır. Çocuk kütüphanesinde verilecek olan farklı etkinlikler çocuk kütüphanesinin daha çok ziyaret edilmesini ve üye sayısının artmasını sağlayacaktır. Çocuk kütüphanesinin daha sık kullanılması çocukların sosyal hayatlarında daha verimli zamanlar geçirmesini de sağlayacaktır. Çocukların kütüphaneler aracılığı ile farklı uğraşlar edinmesi kütüphanelerin sosyal hayatın bir parçası olmasını da sağlayabilir. Tatilde gerçekleştirilebilecek hizmetlerle öğrenme kayıplarını azaltmada, çocuk kütüphaneleri aktif rol oynayabilir. Çocuk kütüphanelerinde yapılabilecek olan şiir okuma ve yazma yarışmaları, hikâye

yazma ve okuma yarışmaları gibi etkinlikler çocukların hem okuma becerilerini geliştirmede hem de yazma becerilerini geliştirmede katkı sağlayabilir.

Çocuk kütüphanesinde verilecek olan farklı hizmetler çocukların kütüphaneyi daha sık kullanmasını ve tatilde öğrenme kaybını en aza indirmesini sağlayacaktır. Bu bağlamda çocuk kütüphanesinde uygulanabilecek etkinliklerin düzenlenmesi, dil becerileri eğitimini çocukların sosyal hayatıyla bütünleştirebilir. Çocuklardan bazıları;

“Etkiler hem de değişiklik olur benim için.” (Ç 14)

“Hayır etkilemezdi ama kütüphanenin yerini bilseydim kütüphaneyi kullanırdım.”(Ç 17)

“Evet giderdim.” (Ç 19)

“Hayır, etkilemez ama yerini bilseydim kütüphaneye giderdim.” (Ç 23)

“Evet etkiler. İnsan daha becerikli oluyor.” (Ç 31)

“Evet, etkiler çünkü ben aktiviteleri çok severim.” (Ç 32)

“Evet hem de çok etkilerdi.” (Ç 33)

“Evet gayet iyi etkiler.” (Ç35) şeklinde görüş bildirmiştir.

2.1.4. Çocuk Kütüphanesinde Ailenizle Vakit Geçirmenizi Sağlayacak Olan Etkinlikler Olsa Kütüphaneyi Kullanmanızı Etkiler Mi?

Tablo 11. Aile ile birlikte vakit geçirecek hizmetlerin kütüphaneyi kullandırma durumu

	F
Etkiler	33
Etkilemez	7
Ailem gelmez	4
Olabilir	1
Toplam	45

Kütüphaneyi kullanmalarını etkileyeceğini ifade eden çocuk sayısı 33, etkilemez diyen 7, ailem gelmez diyen 4 ve olabilir diyen 1 kişi olmuştur. Tekrar eden frekanslara bakıldığında görüş bildiren çocukların büyük kısmı aileleri ile vakit geçirecekleri etkinliklerin olması durumunda kütüphaneyi kullanmalarını etkileyeceğini ifade etmiştir. Görüş bildiren çocuklardan ailelerinin gelmeyeceğini ifade eden çocukların olması göze çarpan husus olmuştur. Bir başka göze çarpan veri ise daha önce çocuk kütüphanesini kullanmak istemeyen Ç25, ailesinin de olması durumunda kütüphaneyi kullanacağını ifade etmesi olmuştur. Çocukların kütüphaneyi kullanmalarını sağlayacak olan ailelere uygun unsurların çocuk kütüphanesinde bulundurulması gerekliliği söylenebilir. Çocukların gündelik hayatlarının bir parçası olarak çocuk kütüphanesinde aileleri ile vakit geçirmelerini sağlayacak etkinliklerin ve unsurların olması, kütüphaneyi sosyal hayatın bir parçası olmasını sağlayacaktır. Ailem gelmez diyen çocukların görüşlerinden yola çıkarak ailelerin de çocuk kütüphaneleri kullanma konusunda bilinçlendirilmesi gerektiği söylenebilir. Çocuklardan bazıları;

“Ailemle vakit geçirmek beni mutlu eder.” (Ç14)

“Etiklerdi, ailemle oturabileceğimiz yer olsaydı.” (Ç 23)

“Ailemle vakit geçirsek kullanırdım” (Ç 25)

“Hayır, geçirmek istemezdim.” (Ç 28)

“Ailem Kütüphaneye gelmezdi.” (Ç12)

“Evet, kullanırdım. Çünkü ailemle etkinlik olarak kütüphaneye gidip kitap okumak isterdim.” Ç 31) şeklinde olmuştur.

2.2. Çocuk Kütüphanesine Üye Çocukların Görüşleri

Yarı yapılandırılmış görüşme formları aracılığı ile çocuk kütüphanesi ile ilgili fikirleri alınan kütüphaneyi kullanan çocukların görüşleri, alt başlıklar halinde analiz edilmiştir. Görüş bildiren çocukların yaş bilgileri aşağıdaki tabloda belirtilmiştir.

Tablo 12. Çocuk Kütüphanesini Kullanan Çocukların Yaş Bilgileri

Yaş	F
8-10	10
11-14	34
Toplam	44

2.2.1.Kütüphane Personelinin Sizinle İlgilenmesi ve Size Olan Davranışları Hakkında Ne Düşünüyorsunuz?

Tablo 13. Çocukların Personel İle İlgili Görüşleri

	F
Olumlu buluyorum	41
Olumlu bulmuyorum	3
Toplam	44

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi görüş bildiren çocukların büyük bir kısmı, personelin davranışlarını olumlu bulmaktadır. Her ne kadar olumsuz görüş bildiren çocuklar bulunmuşsa da çocuk kütüphanesini kullananların büyük kısmının personelden memnun olması, olumlu bir göstergedir. Kütüphanede çalışan personelin davranışları kadar kütüphaneye olan hâkimiyeti ve hâkimiyetin devamlılığı da önemlidir. Nitekim görüşmecilerden K6 personel ile ilgili olumlu görüş bildirmesine rağmen “İyi ama biraz dikkatli ve etrafa göz atsa iyi olur. Sık sık çocukların ne yaptığını baksa daha iyi olur.” İfadesi ve buna karşılık K42’nin “Olumlu buluyorum. Bir sorun olduğunda söylüyorum ve yerine getirmeye çalışıyorlar. Örnek, çocuklar kütüphaneye geldiklerinde ses çıkarıyorlardı ve başka şeyler ile ilgileniyorlardı, personeller çocuğu uyardı.” ifadesi ise bunu

destekler niteliktedir. Kütüphane personelinin kütüphanedeki hâkimiyetinin devamlılığı, çocuklar üzerinde olumlu bir etki yaratacaktır. Personelin çocuk kütüphanesinde kuracağı hâkimiyet sert davranışlar ile değil sevecen davranışlarla olmalıdır. Bunu K1'in "İyi olmalarını bize hiç kızmamalarını istiyoruz." ifadesinde görmek mümkündür. Görüşmecilerden K8 personel ile ilgili "Personeli olumsuz buluyorum. Bizimle hiç ilgilenmiyorlar. Bu arada kütüphanede yemek yemeleri hiç hoşuma gitmiyor." görüşünü dile getirmiştir. K8'in görüşüne bakıldığında personelin kütüphanenin çalışma saatleri içerisinde yemek yemeleri olumsuz bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Personelin çalışma saatleri içerisinde çocukların bulunduğu ortamda yemek yemeleri, çocukların dikkatinin bozulmasına neden olacaktır. Genel olarak katılımcıların görüşlerinden çocuk kütüphanesinde çalışan personelin, çocuklara karşı davranışları ve ilgileri olumlu yönde olduğu tespit edilmiştir. Çocuklardan bazıları;

"Davranışları olumlu, bize iyi davranıyorlar." (K 7)

"Personel iyi birine benziyor. Davranışları gayet iyi." (K 10)

"İyi ve nazik buluyorum" (K 13)

"Personelden personele değişiyor ama genelde iyiler." (K 21)

"Çok iyi buluyorum" (K 23)

"Olumlu buluyorum bize çok yardımcı oluyorlar." (K 26)

"iyi buluyorum" (K 30)

"Çok nazikler, gerektiğinde bize yardım ediyorlar ve güler yüzlüler." (K 40)

"Olumsuz buluyorum" (K 44) şeklinde görüş bildirmiştir.

2.2.2. Kütüphaneyi Beğeniyor Musunuz? Kütüphaneyi Değiştirme Görevi Size Verilseydi Neleri Değiştirirdiniz?

Tablo 14. Çocukların Kütüphaneyi Beğenme Durumu

	F
Beğeniyorum	33
Beğenmiyorum	11
Toplam	44

Çocuk kütüphanelerinin, çocukların ilgisini çekecek nitelikte olması, kütüphanelerin kullanıcı sayısına ve ziyaret edilme sıklığına olumlu etkisi olacaktır. Yukarıdaki grafikte görüldüğü gibi kütüphaneyi kullanan çocukların 33'ü kütüphaneyi beğendiğini dile getirir iken 11'i kütüphaneyi beğenmediğini ifade etmiştir. Buna karşılık olumlu görüş bildiren 33 çocuktan 24'ü kütüphaneyi değiştirme görevi kendilerine verilmiş olsaydı, değişiklikler yapmayı istediklerini bildirmişlerdir. Olumlu görüş bildirmesine rağmen kütüphanede değişiklik yapmak isteyen öğrencilerden bazıları, birden fazla değişikliği yapmak istediklerini ifade etmişlerdir. Olumlu görüş bildiren çocukların, değiştirmek istedikleri konular aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 15. Olumlu Görüş Bildiren Çocukların Yapmak İstedığı Değişiklikler

Yapılmak İstenilen Değişiklikler	F
Masa ve sandalyeleri değiştirdim	5
Kitapları değiştirdim	7
Kütüphaneyi büyütürdüm	2
Bilgisayar alanını değiştirdim	10
Ses yalıtımı yapardım	2
Duvar resimleri yapardım	5
Kütüphanenin çalışma saatini artırırdım	1
Rafları değiştir,sayısını artırırdım	1
Hijyen malzemeleri getirirdim	1
Işıklandırmayı çeşitlendirirdim	1
Toplam	35

Tabloda görüldüğü gibi çocuklar her ne kadar kütüphaneyi beğeniyor olsalar da kütüphanede değişiklikler yapmak istemişlerdir. Tabloda göze çarpan önemli bir değişikliğin kitaplar olduğu söylenebilir. Çocuklardan yedisinin kitapları değiştirdim, ifadesi kitapların ya az sayıda olduğunu ya da kütüphanede bulunan kitapların tamamının raflarda olmadığını gösterir. Nitekim kütüphanenin ziyaret edilmesi sırasında, raftaki kitap sayısının azlığı gözlemlenmişti. Aynı zamanda rafların değiştirilmesini isteyen bir çocuğun olduğu da tablodan görülebilir. Çocuk kütüphanesinin belki de en önemli görevi kitap sağlamaktır. Kütüphanenin çocuklar için çeşitli kitaplar sunması, okuma becerilerinin geliştirilmesine katkısı olacaktır.

Çocuk kütüphanesinin beğenilmesi hakkında olumsuz görüş bildiren 11 çocuktan 4'ü kütüphanede yapmak istedikleri değişiklikleri belirtmişlerdir. Çocuklardan bazıları birden fazla değişiklik yapmak istediklerini bildirmişlerdir. Çocukların kütüphanede yapmak istedikleri değişiklikler aşağıdaki tabloda belirtilmiştir.

Tablo 16. Olumsuz Bildiren Çocukların Kütüphanede Yapmak İstedikleri Değişiklikler

Yapılmak İstenilen Değişiklikler	F
Bilgisayar alanını değiştirdim	3
Lavabo ve tuvaletlerin temiz olmasını sağladım	1
Hijyen malzemelerini getirirdim	2
Alanı büyütürdüm	1
Toplam	7

Her iki tablo karşılaştırıldığında olumsuz görüş bildiren çocukların kütüphanede değiştirmek istedikleri ile olumlu görüş bildiren çocukların değiştirmek istedikleri değişiklikler ortaktır. Çocukların tuvaletin ve lavabonun temizliği konusunda olumsuz görüş bildirmesi bu tabloda en çok göze çarpan değişiklik isteği olmuştur. Söz konusu kütüphanelerinin kullanıcıları çocuklar

olduğundan, temizlik konusu daha fazla önem kazanmaktadır. Çocuk kütüphanelerinde çalışan personellerden birisinin temizlik görevlisi olarak görevlendirilmesi ve tuvalet-lavaboların sürekli temizlenmesi bu sorunun ortaya çıkmasını engelleyebilir. Nitekim söz konusu kütüphanenin ziyareti esnasında güvenlik görevlisinin aynı zamanda temizlik işleriyle de sorumlu olduğu gözlemlenmişti. Her ne kadar tuvalet ve lavaboların temizliği konusunda olumsuz bir görüş olsa da kütüphanenin temizliği hakkında olumlu görüş ifade eden bir çocuk da olmuştur. Kütüphanenin temizliği konusunda olumlu görüşünü K26 “Kütüphaneyi beğeniyorum ama kitaplıkları değiştirdim ve ayrıca şu konuyu beğeniyorum her gün temizlik yapıyorlar, çok sevecenler.” diye ifade etmiştir. İki tabloda en çok dile getirilen değişiklik ise toplam 13 frekans ile bilgisayar alanlarının değiştirilmesi olmuştur. K1’in “Kütüphaneyi pek beğenmiyorum. Kütüphaneyi değiştirme görevi bana verilseydi bilgisayarda çocukların derslerini yapmaya izin verirdim. Bazı insanların maddi durumu fazla olmadığı için evde bilgisayarı olmayanlar var, ondan bilgisayarın açılmasını istiyorum.” ifadesi gelir durumu düşük ailelerin çocuklarının bu ürünlere ulaşması adına çocuk kütüphanelerine görev düştüğünü destekler niteliktedir. Araştırmanın bu başlığı altında her ne kadar çocukların görüşlerinden kütüphanenin beğenildiği sonucu ortaya çıksa da kütüphanede birtakım değişikliklerin yapılması gerektiği sonucu da ortaya çıkmıştır. Çocuklardan bazıları;

“Beğendiğim pek söylenemez. Çünkü lavabolar fazla temiz değil ve bilgisayar hala kullanılır halde değil (Konu anlatımlarını izleyemiyorum) ama kitap okumak için uygun bir yer” (K 42)

“Kütüphaneyi daha geniş yapardım.” (K 29)

“Lavabolara peçete ve güzel kitaplar getirirdim” (K 39)

“İnternet bölümünü kaldırtırdım veya etkinleştirirdim.” (K 20)

“Kütüphaneyi beğeniyorum ama oturma yerleri biraz daha fazla olsa daha güzel olurdu.” (K 36)

“Kütüphaneyi beğeniyorum. Kütüphanedeki rafları artırır ve daha geniş ve daha açık hale getirirdim.” (K 12)

“Evet beğeniyorum. Daha fazla yapraklı kitaplar koyardım. Daha fazla kitaplar koyardım. Kütüphane daha süslü olsun isterdim. Kütüphanenin saat 19.00’a kadar açık olsaydı.” (K 3)

“Beğendim. Biraz süslü yapardım. Duvarda biraz daha karakter resmi yapardım bide LED ışık takardım.” (K 4)

“Kütüphaneyi beğeniyorum ve hiçbir şeyi değiştirmedim.” (K 31) şeklinde görüş bildirmiştir.

2.2.3. Kütüphanede Kitap Hizmetleri Dışında Satranç, Tatil Programları Gibi Etkinlikler Düzenlense Kütüphaneyi Daha Çok Kullanmanızı Etkiler Mi?

Tablo 17. Farklı Hizmetlerin Kütüphaneyi Kullandırmaya Etkisi

F	
Etkiler	39
Etkilemez	5
Toplam	44

Tekrar eden frekanslara bakıldığında çocuk kütüphanelerinde kitap ödünç verme hizmeti dışında verilecek hizmetlerin olması durumunda çocukların büyük kısmı, kütüphaneyi kullanmamı etkiler cevabını vermiştir. Tabloda görüldüğü gibi farklı hizmetler, üyelerin kütüphaneyi ziyaret sıklığını artırabilir. Çocuk kütüphanelerinde verilecek farklı hizmetler, aynı zamanda kullanıcı çeşitliliğini de artırabilir; buna kütüphanelerde masal-hikaye saati düzenleyerek küçük yaşlardaki çocukların ve ona refakat edecek olan velilerin de kütüphaneyi kullanmalarının sağlanması örnek olarak verilebilir. Yaz aylarında hem öğrenme kayıplarını en az seviyeye getirmek hem de farklı etkinlikler düzenleyerek dil becerilerinin geliştirilmesi sürecinin devamını sağlamak, çocukların verimli bir yaz tatili geçirmelerini sağlayacaktır. Kütüphanede düzenlenecek olan farklı hizmetlerin çocukların yaz tatillerini verimli geçirmelerine katkısı olacağı gibi farklı kişiler ile arkadaşlık ederek sosyalleşmelerine de katkısı olacaktır. Çocuk kütüphanelerinde bu tarz etkinliklerin düzenlenmesi, kütüphaneye ait alanların büyük olması ile mümkündür. Bundan dolayı çocuk kütüphaneleri için oluşturulacak planların bu etkinliklerin de hesaba katılarak hazırlanması, buna göre ses yalıtımının yapılması ve gerekli materyalin sağlanması gerekmektedir. Çocuk kütüphanelerinde verilecek farklı türden etkinlikler, kütüphanelerin gelecek nesillere aktırılmasına katkıda bulunabilir. Çocuklardan bazıları;

“Evet hem de çok isteriz. Çok severiz.” (K 1)

“Evet kesinlikle öyle olsaydı daha sık daha fazla gelirdim.” (K 3)

“Evet, kesinlikle hep gelirim.” (K 4)

“Hayır, fazla etkilemez. Zaten gelmek isteyen geliyor. Satranç olsa belki gelirdim ama tatil programı olsa normal olurdu, çünkü gelmezdim. Derslerime çalışırdım.” (K 6)

“Evet, etkiler. Eğlenmek güzel şey.” (K 7)

“Hayır ama olsaydı iyi olurdu.” (K 12)

“Evet, etkiler. Güzel olurdu. Satranç olsa daha iyi olurdu.” (K 25)

“Zaten kullanıyorum, benim için etki etmez.” (K 26)

“Evet, güzel ve eğlenceli etkinlikler varsa kütüphaneyi daha sık kullanırım.” (K 37)

“Evet, kütüphaneyi daha çok kullanırdım.” (K 38)

“Hayır, etkilemez. Aslında olumsuz etkiler, çünkü bu tarz etkinlikler yapılırsa ses çıkar ve biz çalışamayız ve ben kütüphaneyi bildim bileli ders çalışmak ve kitap okumak için kullanırım, etkinlikler yapılmaz.” (K 42) şeklinde görüş bildirmiştir.

2.2.4. Kütüphaneyi Hangi Amaçla Daha Çok Kullanıyorsunuz? Sizce Kütüphanede Kitap Hizmeti Dışında Ne Tür Etkinlikler Düzenlenmeli?

Tablo 18. Çocukların Kütüphaneyi Kullanma Amacı

	F
Ders çalışmak için	25
Kitap okumak için	20
Kitap okumak ve ders çalışmak için	9
Toplam	44

Yukarıdaki tabloya bakıldığında kütüphaneyi ders çalışmak için kullanan çocuk sayısı 25 iken, kitap hizmetinden faydalanan çocuk sayısının ise 10 olduğu görülmüştür. Görüşmede hem ders çalışmak hem de kitap okumak için kütüphaneyi kullandığımı diyen çocuk sayısının ise dokuz 9 olduğu görülmüştür. Kütüphanelerin kitap hizmetinden faydalanan çocuk sayısının az olması, bu tabloda dikkat çeken en önemli durumdur. Kitap hizmetinden faydalananlarının düşük olması okuma alışkanlığının önemli bir göstergesi olarak görülebilir. Kütüphaneyi kullanan çocukların kitap hizmetinden daha çok faydalanmasının sağlanması, okuma alışkanlığının kazanılmasına ve okuma becerilerinin gelişmesine katkısı olacaktır.

Kütüphanede sizce kitap hizmeti dışında ne tür etkinlikler düzenlenmeli, sorusuna çocukların bazıları birden fazla görüş bildirmiş iken bazıları ise görüş bildirmemiştir. Çocukların görüşleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 19. Kitap Hizmeti Dışında İstenilen Hizmetler

İstenilen Hizmetler	F
Bilgisayar hizmeti	12
Zeka oyunları	11
Müzik atölyesi	6
Resim atölyesi	5
Farklı etkinlikler	5
Yiyecek- içecek ikramı	4
Yarışmalar	3
Toplam	56

Tabloda görüldüğü gibi çocukların yine büyük kısmı bilgisayar hizmeti istediklerini bildirmiştir. Bilgisayar hizmetinden sonra en çok dile getirilen etkinlik ise zekâ oyunları olmuştur. Bunun yanında görüşmede farklı etkinliklerin düzenlenmesini istemeyen 3 çocuk da olmuştur. Tabloda etkinliklerden farklı olarak içecek ve yiyecek ikramının istenilmesi dikkat çekmiştir. Bu görüşü dile getiren çocuklardan K40 “Arada yanımıza temiz su almayı unutuyoruz, onun için su ikramı verilmesini istiyorum.” diye dile getirmiştir. Kütüphanelerde ders çalışan veya kitap okuyan çocukların belli bir saatten sonra susmaları, dikkatlerinin dağılmasına sebep olacaktır. Su ihtiyacının kütüphane içerisinde karşılanması, çocukların kütüphanede daha fazla vakit geçirmelerini sağlayabilir. Bunun yanında gelir durumu düşük ailelerin çocuklarının ev dışında temiz suya ulaşımı daha zor olmaktadır. Bu türden çocukların da düşünülüp ihtiyaçlarının karşılanması gerekir. Tabloda dile getirilen

etkinliklerin yapılması çocukların hem gelişimlerine hem de kütüphaneyi daha fazla kullanmalarına katkı sağlayarak kütüphaneyi içselleştirmesine olumlu yansiyacaktır. Bu etkinlikler kütüphaneleri öğrenme merkezleri haline getirir iken çocukların eğlenerek öğrenmesini de sağlayacaktır. Katılımcılardan K3 “Kızlara ve erkeklere ayrı yüzme havuzu, resim kursu (ama ödev vermeler olmasın) ve bilgisayarlar açılsın.” ifadesindeki “ödev” korkusunu yaşatmayarak sürecin devam ettirilmesi sağlanmalıdır. Söz konusu etkinlerin uygulanması çocukların sosyalleşmesini de olumlu etkileyecektir. Çocuklardan bazıları

“Yazın soğuk içecekler ve yiyecek dağıtılsın, dama oyunu konulsun ve tiyatro oynatılsın.” (K 5)

“Kitap ve ders için kullanıyorum. Kütüphanenin çalışanları keşke yemek ikramı verseler.” (K 6)

“Ders çalışmak için, futbol olmasını daha çok isterim.” (K 7)

“Ders çalışmak için kullanıyorum. Bazı etkinlikler düzenlense iyi olur.” (K 17)

“Kitap almak için geliyorum. Resim ve müzik kursları olsun isterim.” (K 14)

“Ders çalışmak için kullanıyorum. İstemiyorum.” (K 25)

“Ders çalışmak ve kitap okumak için kullanıyorum. Kütüphane ders çalışmak ve kitap okumak içindir. Başka şeylere gerek duymuyorum.” (K 26)

“Ders çalışmak için kullanıyorum. Su ikramı yapılabilir.” (K 29)

“Ders çalışmak için kullanıyorum. Resim atölyesinin açılmasını istiyorum.” (K 31)

“Kitap okumak için kullanıyorum.” (K 32)

“Der çalışmak için kullanıyorum. Hayır, bence böyle daha iyi.” (K 42)

“Ders çalışmak için kullanıyorum. Bence ödüllü yarışmalar düzenlenmeli, satranç turnuvası ve okuma yarışması gibi.” (K 44) şeklinde görüş bildirmiştir.

Tartışma

Al ve Soydal (2015) tarafından yapılan “Kütüphane-e Türkiye Projesi Etki Değerlendirme Çalışmaları: Halk Kütüphanesi Kullanım Araştırması” adlı çalışmada örneklem grubuna yönelik anket çalışması düzenlenmiş; anket sonucunda çalışmaya katılan kullanıcıların büyük bir kısmının, kütüphaneyi düzenli olarak ziyaret etmediği ortaya çıkmıştır. Çalışmada tespit edilen bir başka durum ise kitap ve dergi okumak için kütüphaneye gelen kullanıcı sayısının düşük olmasıdır.

Altunbey ve Uslu Üstten (2020) tarafından yapılan “Okuma Kültürünün Bir Göstergesi Olarak Kitaplık ve Kütüphane Kullanımı Üzerine Bir Araştırma” adlı çalışmada kütüphanelerin öneminden hareketle ilköğretim öğrencilerinin kütüphane kullanımları, evlerinde kitaplık/kütüphane bulunma durumları ile okuma alışkanlıkları arasındaki ilişkinin ortaya konması amaçlanmıştır. Çalışmada uygulanan testte, çocukların kütüphaneyi kullanmama nedenlerini “kütüphane uzak/ yerini bilmiyorum/ kütüphane yok” olarak ifade ettikleri görülmüştür. Ayrıca çalışmada çocukların, ders çalışmak ve internet hizmetinden faydalanmak için kütüphaneye gittikleri tespit edilmiştir. Söz

konusu çalışmadaki çocukların kütüphaneyi kullanmama nedenlerini, kütüphane uzak/ yerini bilmiyorum/ kütüphane yok ifade etmeleri, bu çalışmadaki görüşmeciler gruplarından kütüphaneyi kullanmayan çocukların ifadeleri ile benzerlik göstermektedir. Yine söz konusu çalışmada kütüphaneyi ders çalışmak için kullanan çocuk sayısının, kitap okumak için kullananlardan fazla olması bu araştırmadaki kütüphane üyelerinin, kütüphaneyi kullanma amaçları ile örtüşmektedir. Bu araştırmanın bulgularından olan kütüphaneye üye olan çocukların en çok ifade ettiği görüş, bilgisayar hizmeti olmuştur. Araştırma bu yönü ile söz konusu Okuma Kültürünün Bir Göstergesi Olarak Kitaplık ve Kütüphane Kullanımı Üzerine Bir Araştırma (Altunbey ve Uslu Üstten, 2020) adlı çalışmanın bulguları arasında olan, kütüphanenin daha çok bilgisayar hizmeti için kullanılması ile benzerlik göstermektedir. Çocuk kütüphanelerinde bilgisayar hizmetinin verilmemesi, içinde bulunduğumuz dönemin teknolojiden bağımsız olarak düşünülemez olması ile farklılık göstermektedir. Kütüphaneyi kullanan çocuklarının görüşlerinde de en çok dile getirilen ifade bilgisayar hizmeti olmuştur. Bilgisayar hizmetinin verilmesi çocukların hem ilgisini çekecek hem de kütüphaneyi daha sık kullanmasını sağlayacaktır. Aynı zamanda çocuk kütüphanelerinde verilecek bilgisayar hizmeti, gelir durumu düşük ailelerin çocuklarını da bilgisayar ile buluşturacaktır.

Batur, Özcan ve Sağcan (2019) tarafından yapılan “Ortaokul Öğrencilerinin Okuma Eğilimlerinin İncelenmesi” adlı çalışmada öğrencilerin okuma eğiliminin tespiti amaçlanmıştır. Çalışmada öğrencilerin beş aylık zaman diliminde okudukları kitap sayısının tespiti yapılmıştır. Çocukların belirtilen süre zarfında okudukları kitap sayısından yola çıkarak; öğrencilerin okuma alışkanlığı edinmedikleri tespit edilmiştir. Çalışmadaki okuma alışkanlığı hakkındaki sonucu, bu araştırmada görüşleri alınan çocukların görüşleri ile örtüşmektedir. Görüşleri alınan kütüphaneyi kullanmayan çocuklardan düzenli kitap okuyan sayısının 25 olması, bu sonucu destekler niteliktedir. Can, Türkyılmaz ve Karadeniz (2010) tarafından yapılan çalışmada ortaokul öğrencilerinin okuma alışkanlığının düşük olması; Yıldız ve Akyol (2011) tarafından yapılan çalışmada çocukların, okuma alışkanlığının düşük olması ve Taşkesenlioğlu (2013) tarafından yapılan çalışmada çocukların okuma alışkanlığının düşük olması, bu çalışmanın sonucu ile örtüşmektedir.

Sonuç

Çalışmaya katılan 48 veliden sadece 6’sının ilindeki çocuk kütüphanesi hakkında fikir sahibi olduğu tespit edilmiştir. Yine velilere yöneltilen “Çocuğunuz çocuk kütüphanesini kullanıyor mu?”, sorusuna verilen cevaba ise sadece 6’sının evet, dediği görülmüştür. Çocuğu çocuk kütüphanesini kullanmayan velilere yöneltilen “Çocuğunuz çocuk kütüphanesini neden kullanmıyor?”, sorusuna “Yerini bilmiyoruz, çocuk kütüphanesi yok ve yaşı uygun değil” cevaplarının toplamının 23 olması, genel olarak çalışmaya katılan velilerin çocuk kütüphanesi hakkında yeterli bilgiye sahip olmadığını göstermektedir. Velilere yöneltilen “Sizce çocuk kütüphanelerinde ne tür hizmetlerin verilmesi

gerekir?” sorusuna velilerin 38’inin sosyal etkinlik ve sosyal alanlar içerisine girebilecek etkinlikler istedikleri görülmüştür. Bu sonuç ile “Çocuk kütüphanesinde çocuğunuz ile beraber vakit geçireceğiniz hizmetlerin olması durumunda çocuğunuz ile kütüphanede vakit geçirir misiniz?” sorusuna verilen cevabının 37’nin evet demesi, iki sonucun örtüştüğünü göstermektedir.

Çalışmaya katılan çocuk kütüphanelerini kullanmayan çocuklardan 19’unun düzenli kitap okuduğu, 26’sının ise düzenli kitap okumadığı görülmüştür. Çocuk kütüphanesini kullanmayan çocuklardan 31’inin kütüphaneyi duymasına rağmen kütüphaneye gitmediği, 14’ünün ise çocuk kütüphanesini duymadığı görülmüştür. Çalışmaya katılan kütüphaneyi kullanmayan çocuklara yöneltilen “Çocuk kütüphanesinde kitap hizmetleri dışında satranç, yarışmalar ve tatil programları gibi etkinlikler düzenlense kütüphaneyi kullanmanızı etkiler mi?” sorusuna etkiler 30, etkilemez 12 ve olabilir cevabını 3 çocuk vermiştir. Bu sonuç ile “Çocuk kütüphanesinde ailenizle vakit geçirmenizi sağlayacak etkinlikler olsa kütüphaneyi kullanır mısınız?” sorusuna verilen cevabının 33’ünün evet demesi iki sonucun örtüştüğünü göstermektedir. Farklı hizmetlerin verilmesi durumunda çocuk kütüphanesinin kullanıcı sayısının artabileceğini söylemek mümkündür.

Çocuk kütüphanesini kullanan çocuklara yöneltilen “Kütüphane personelinin sizinle ilgilenmesi ve size olan davranışlarını nasıl buluyorsunuz?” sorusuna 41’i olumlu bulurken 3’ünün olumsuz bulduğu görülmüştür. Yine aynı çocuklara yöneltilen “Kütüphaneyi beğeniyor musunuz?” sorusuna 33’ünün kütüphaneyi beğendiği, 11’inin ise kütüphaneyi beğenmediği cevabı verilmiştir. Aynı soru içerisinde yer alan “Kütüphaneyi değiştirme görevi size verilseydi neleri değiştirirdiniz?” sorusuna ise 35 çocuğun yapmak istedikleri ile ilgili görüş bildirdiği görülmüştür. Yapılmak istenilen değişikliklerin içerisinde ise 13 frekans ile bilgisayar alanının değiştirilmek istenilmesi olmuştur. Çocuklara yöneltilen “Kütüphanede kitap hizmetleri dışında satranç, tatil programları gibi etkinlikler düzenlense kütüphaneyi daha çok kullanmanızı etkiler mi?” sorusuna verilen cevap ise 39 olmuştur. Bu sonuç daha önceki velilerden alınan görüş ile çocuk kütüphanesini kullanmayan çocukların görüşleri ile örtüşmektedir. Bu üç sonucun farklı hizmetlerin kütüphanelerin kullanıcı sayısını artıracaklarını ortaya koymaktadır. Çocuk kütüphanesinin belki de en önemli hizmeti çocuklara ücretsiz kitap teminin sağlanması ve bu yolla çocukların kitap okuma alışkanlığını kazanmasını sağlaması olduğu söylenebilir. Çocuk kütüphanesini kullananlara yöneltilen “Kütüphaneyi hangi amaçla daha çok kullanıyorsunuz?” sorusuna çocuklardan 25’inin ders çalışmak, 20’sinin kitap okumak ve 9’unun ise hem ders çalışmak hem de kitap okumak cevabını verdiği görülmüştür. Kütüphanelerin kitap hizmetinden faydalanan çocuk sayısının az olması, bu sonuçta dikkat çeken en önemli durumdur. Aynı soru içerisinde yer alan “Sizce kütüphanede kitap hizmeti dışında ne tür etkinlikler düzenlenmeli?” sorusuna yine 12 frekans ile bilgisayar hizmeti isteği olmuştur. Bilgisayar hizmeti dışında ise sosyal etkinlikler ve yarışmalar istenmiştir. Çocuk kütüphanesini kullanan üyelerin, daha

çok kitap hizmetinden faydalanmasının sağlanması ve kitap okumaya teşvik edilmesi sonucu ortaya çıkmıştır. Çocukların erken yaşta kitap okumasının sağlanması, okuma becerilerinin gelişmesine katkısı olacaktır.

Öneriler

- Çocuk kütüphanelerinin tanıtımı daha fazla yapılabilir.
- Çocuk kütüphanelerinde sosyal etkinlikler düzenlenebilir.
- Çocuk kütüphanesine gelen kullanıcıların kitap hizmetinden daha fazla yararlanmaları sağlanabilir.
- Temel dil becerilerinin çocuk kütüphanesi aracılığıyla geliştirilmesi amacı ile izlenecek yollar, kullanıcı görüşleri göz önünde bulundurularak araştırılabilir.

Kaynakça

- Akın, E. (2016). Ortaokul Öğrencilerinin Okuma Alışkanlığı ve Yazma Tutumları İle Türkçe Dersi Akademik Başarıları Arasındaki ilişkinin İncelenmesi. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, 54, 469-483. <https://tls.tc/yKvOp>
- Akın, E. ve Çeçen, M. A. (2015). Çoklu Ortam Uygulamalarına Dayalı Öğretimin 6. Sınıf Öğrencilerinin Anlama Becerilerine ve Türkçe Dersi Tutumlarına Etkisi Muş İli Örneği, *Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi*, 5, 285-309. <https://tls.tc/d20dC>
- Aksoy, T. (2017). Okuma Alışkanlığının Temel Eğitimden Ortaöğretime Geçiş (TEOG) Sınavına Etkisi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 5(4), 571-588. <https://doi.org/10.16916/aded.320284>
- Akyol, H. (2006). Okuma. A. Kırkkılıç ve H. Akyol (Ed.), *İlköğretimde Türkçe öğretimi içinde* (15-48. ss.), Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Ambridge, B. & Lieven, E.V.M. (2011). *Child Language Acquisition: Contrasting Theoretical Approaches*. Cambridge University Press Anaokulları Kılavuzu. (1971). İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- Arıcı, A. F. ve Taşkın, F. (2019). Okuma Becerisinin Diğer Dil Becerileriyle İlişkisi. *Uluslararası Alan Eğitimi Dergisi*, 5(2), 185-194. <https://doi.org/10.32570/ijofe.650240>
- Balcı, A. (2013), *Okuma ve Anlama Eğitimi*, Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Baltacı, A. (2019). Nitel Araştırma Süreci: Nitel Bir Araştırma Nasıl Yapılır?. Ahi
- Baş, B. (2002). Türkçe Temel Dil Becerilerinin Öğretiminde Atasözlerinin Kullanımı. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12, 60-68. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/pauefd/issue/11131/133131>

- Batur, Z., Erkek, G., Kaplan, K. ve Ercan, E. (2017). Türkçe Eğitimi ve Yabancı Dil Olarak İngilizce Öğretiminde Dört Temel Dil Becerisinin Edinimine İlişkin Öğretmen Görüşleri. *Avrasya Dil Eğitimi ve Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 42-75.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/adea/issue/31386/329549>
- Batur, Z., Özcan, M.Z. ve Sağcan, Y. C. (2019). Ortaokul Öğrencilerinin Okuma Eğilimlerinin İncelenmesi. *Avrasya Dil Eğitimi ve Araştırmaları Dergisi*,3(1), 33-55.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/adea/issue/46350/556494>
- Bilimsel Araştırma Yöntemleri (6. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Bochner, S. & Jones, J. (2005). *Child Language Development: Learning To Talk*. London: Whurr Publishers Ltd.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E. Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2019).
- Carter, J. C. (2007). *The Home Environment and Latino Preschoolers' Emergent*
- Chomsky, N. (2009). *Bilgi Sorunları ve Dil Managua Dersleri*. (Çev. V. Kılıç). İstanbul: Bgst Yayınları. (Orijinal yayın tarihi 1988) *Literacy Skills*. Unpublished Master's Thesis, University of Southern California, USA
- Çifçi, M. (2010). Dil öğretimi. İ. Çetin. (Ed.), *Dil ve Edebiyat Öğretim Yöntemleri* içinde (107-158. ss.). Ankara: Nobel.
- Demirel, Ö. (2003), Türkçe öğretimi (5. Baskı), Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Emiroğlu, S. ve Pınar, F. N. (2013). Dinleme Becerisinin Diğer Beceri Alanları İle İlişkisi, *Turkish Studies*, 8(4), 769-782. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.4965>
- Engin, M. (1993). *Üniversiteler İçin Türk Dili*. İstanbul: Bayrak Basım.
- Erdem, İ. (2013). Konuşma Eğitimi Esnasında Karşılaşılan Konuşma Bozuklukları ve Bunları Düzeltme Yolları. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11, 415-452.
<https://doi.org/10.14520/adyusbd.453>
- Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 5(2), 368- 388.
<https://doi.org/10.31592/aeusbed.598299>
- Güneş, F. (2012). Okuma ve Zihni Yönetme. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(18), 1-15. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/mkusbed/issue/19552/208320>
- Güneş, F.(2014). Türkçe Öğretimi Yaklaşımlar ve Modeller. Ankara: Pegem Akademi.
<https://tinyurl.com/2p8r6wsf> Erişim tarihi: 15.04.2020
<https://tinyurl.com/2p9cfjme> Erişim tarihi: 20.04.2020
- İlhan, N. (2005). Çocukların Dil Edinimi, Gelişimi ve Dile katkıları. *Masan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(13),155-160.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/manassosyal/issue/49971/640597>
- Karasar, N. (2012). Bilimsel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Nobel yayınevi

- Karatay, H. (2014). Okuma Eğitimi Kuram ve Uygulama. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Kurudayıoğlu, M. ve Kana, F. (2013). Türkçe Öğretmeni Adaylarının Dinleme Becerisi ve Dinleme Eğitimi Özyeterlik Algıları. *Mersin Üniversitesi*, 9(2),245-258.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/mersinefd/issue/17383/181611>
- Lightbown, P.M. & Spada, N. (2009). How Languages Are Learned. Oxford, England: Oxford University Press.
- Milli Eğitim Bakanlığı (2019). PISA 2018 Türkiye Ön Raporu.
- Milli Eğitim Bakanlığı (2020). 2020 Orta Öğretim Kurumlarına İlişkin Merkezi Sınav.
- Okuma Kültürünü Yaygınlaştırma Platformu (2019). Türkiye Okuma Kültürü Araştırması. Erişim adresi:<http://okuyayplatformu.com/wp-content/uploads/2020/02/okuma-kulturu-arastirmasi.pdf>
Erişim tarihi: 15.07.2020
- Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi (2020). 2020- YKS Değerlendirme Raporu.
<https://dokuman.osym.gov.tr/pdfdokuman/2020/GENEL/yksdegraporweb27112020.pdf> Erişim tarihi: 15.11.2020
- Özbay, M. (2009a). *Anlama Teknikleri I Okuma Eğitimi*. Ankara: Öncü Kitap.
- Özbay, M. (2009b). *Anlama Teknikleri II Dinleme Eğitimi*. Ankara: Öncü Kitap
- Özbay, M. (2014). *Türkçe Özel Öğretim Yöntemleri II*. Ankara: Öncü Kitap.
- Peccei, J.S. (2006). *Child Language: A Resource Book For Student*. New York: Roudledge.
- Sarıkaya, B. (2019). Müzik Eşliğinde Okumanın Türkçe Öğretmeni Adaylarının Anlama Becerilerine Etkisi: Bir Karma Yöntem Araştırması. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*,6 (2), 70-85. <https://tls.tc/GFRte>
- Sarıkaya, B. (2021). Ortaokul Öğrencilerinin Dinleme/İzleme Stratejileri Kullanım Sıklıklarının Çeşitli Değişkenler Açısından Değerlendirilmesi. *Academia Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 46-58. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/egitim/issue/58093/872254>
- Uyanık, Ö. ve Alisinanoğlu, F. (2016). Akademik ve Dil Becerileri Eğitim Programının 61-66. Aylık Çocukların Bilişsel Yetenekleri İle Erken Akademik ve Dil Becerilerine Etkisi. *Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi*, VI(2), 459-48. http://proje.akdeniz.edu.tr/mcri/mjh/6-2/MJH-12-26-Ozgun_UYANIK.pdf
- Yıkılmış, A. ve Sazak Pınar, E. (2005). İlköğretim Okulu Müdürlerinin Kaynaştırmaya Yönelik Görüşlerinin Belirlenmesi. *Abant İzzet Baysal Eğitim Fakültesi Dergisi*,5(1).
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/aibuefd/issue/1511/18334>
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri (6.Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Kaynak gösterme / How to cite this article:

Külekçi, Y., & Tire, O. (2023). Üniversite öğrencilerinin namus algısı: Munzur Üniversitesi sosyoloji bölümü örneği. *Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(2), 181-201. doi: 10.38122/ased.1270064

Makale Geçmişi / Article History

Alındı (Received): 24/03/2023

Kabul edildi (Accepted): 20/12/2023

Üniversite Öğrencilerinin Namus Algısı: Munzur Üniversitesi Sosyoloji Bölümü Örneği*

¹Yağmur KÜLEKÇİ**, Olcay TİRE***

Özet: Bu araştırmada üniversite öğrencilerinin namus algılarını, bu algıların oluşmasındaki etmenler dâhilinde saptamak ve kadına yönelik namus gerekçesiyle işlenen suçlara yönelik öğrencilerin çözüm önerilerini analiz etmek amaçlanmıştır. Niteliksel yöntem doğrultusunda gerçekleştirilen, fenomenoloji (olgubilim) desenine sahip olan bu araştırmada veri toplama aracı olarak araştırmacı tarafından oluşturulan "Nitel Araştırma Görüşme Formu" kullanılmıştır. Araştırmanın örneklemini Munzur Üniversitesi'nin sosyoloji bölümünde lisans düzeyinde öğrenim görmekte olan 21 öğrenci oluşturmaktadır. Öğrenciler ile yarı-yapılandırılmış görüşmeler yapılmıştır. Örneklem grubu, kartopu örneklem tekniği ile oluşturulmuştur. Saha araştırması sonucunda elde edilen verilerin analizinde herhangi bir veri analiz programı kullanılmamıştır ve veriler el ile analiz edilmiştir. Verilerin analizinde "betimsel analiz" yolu kullanılmıştır. Araştırma sonucunda üniversite öğrencilerinin namus algılarının çeşitli etkenlere göre değişkenlik gösterdiği ve öğrencilerin namus algılarının genel olarak eşitlikçi yönde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Öğrencilerin namus olgusuna yönelik eşitlikçi tutumlarının temelinde; sosyoloji bölümünde almış oldukları ders içeriklerinin, üniversite sosyal ortamının ve üniversite okudukları Tunceli şehrinin sosyo-kültürel yapısının etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu etkenlerin yanı sıra ailevi değişkenler de bireylerin namus algılarında etkili olmuştur. Bu çalışmada elde edilen sonuçlardan biri de muhafazakâr/gelenekçi ailelerde yetişen bireylerin namus algılarının, modern/eşitlikçi ailelerde yetişen bireylerin namus algılarına göre daha geleneksel yönde olduğu sonucudur. Öğrencilerin namus algılarının cinsiyet faktörüne göre belirlenmediği de ulaşılan önemli sonuçlardan biridir. Hem kadın hem de erkek öğrenciler arasında namus olgusuna cinsiyetçi anlamlar yükleyen bireyler bulunmaktadır. Eşitlikçi tutum ise hem kadın hem de erkek öğrencilerin çoğunluğunda geçerlilik sağlamıştır. Çalışmada ulaşılan bir diğer önemli sonuç ise tamamına yakını Doğu ve Güneydoğu'da yaşamakta olan öğrencilerin ailelerinde törenin geçerliliğinin olmadığı sonucudur. Bu sonuç, söz konusu bölgelere yönelik olan genel algılara karşıt bir nitelik taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Namus, namus algısı, üniversite öğrencileri, kadın

University Students' Perception of Honor: The Case of Munzur University Department of Sociology

Abstract: In this study, it is aimed to determine the perceptions of honor of university students within the factors in the formation of these perceptions and to analyze the solution suggestions of the students for the crimes committed against women on the grounds of honor. "Qualitative Research Interview Form" created by the researcher was used as a data collection tool in this research, which was conducted in line with the qualitative method and has a phenomenology design. The sample of the research consists of 21 students studying at the undergraduate level in the sociology department of Munzur University. Semi-structured interviews were conducted with the students. The sample group was formed by snowball sampling technique. In the analysis of the data obtained as a result of the field research, no data analysis program was used and the data were analyzed manually. "Descriptive analysis" method was used to analyze the data. As a result of the research, it was concluded that university students' perceptions of honor vary according to various factors and that students' perceptions of honor are generally egalitarian. The egalitarian attitudes of the students towards

*Bu çalışma 2022 yılında Munzur Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Sosyoloji Ana Bilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı kapsamında hazırlanan yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

**E-posta: ygmrdemir62@gmail.com, ORCID: 0000-0003-4156-8842

*** Dr. Öğr. Üyesi Munzur Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, E-posta: olcaytire@gmail.com, ORCID: 0000-0002-7622-062X

the phenomenon of honor were found to be influenced by the course content they took in the sociology department, the social environment of the university and the socio-cultural structure of the city of Tunceli where they studied at university. In addition to these factors, family variables also influenced individuals' perceptions of honor. One of the results obtained in this study is that the honor perceptions of individuals raised in conservative/traditionalist families are more traditional than the honor perceptions of individuals raised in modern/egalitarian families. It is also one of the important results that students' perceptions of honor are not determined according to the gender factor. Among both female and male students, there are individuals who attribute sexist meanings to the phenomenon of honor. The egalitarian attitude, on the other hand, was valid for the majority of both female and male students. Another important result reached in the study is that there is no validity of custom in the families of the students, almost all of whom live in the East and Southeast. This result is contrary to the general perceptions towards these regions.

Keywords: Honor, perception of honor, university students, woman

Summary

This study was conducted to determine university students' perceptions of honor and to analyze the main factors that determine their perceptions of honor. For this purpose, semi-structured interviews were conducted with university students. The subject and the results of the study are important because the issue is a current problem. In the literature, research on university students' perceptions of honor is limited. The fact that the studies that have been conducted are mostly quantitative studies makes it impossible to focus on the life stories of each individual and to deepen their experiences on the subject. Therefore, this study is expected to fill an important gap in the literature.

Snowball sampling technique was used to form the sample group for this study. The sample group of the study consists of 21 undergraduate students studying in the sociology department of Munzur University. Of these students, 9 were female and 12 were male. The ages of the participants varied between 19 and 26. All of the students who participated in the study were single. Considering the educational status of the parents of the participants, it was found that there was 1 parent who had a university education. Most of the other parents are primary school graduates. Most of the participants were not economically independent. A small number of participants stated that they worked during the 3-month summer period when university education was interrupted.

In this study, "Qualitative Research Interview Form" was used as a data collection tool. This form was created by the researcher for this study. The interview form consists of 2 main sections. The first part includes questions designed to analyze the demographic characteristics of the students who participated in the study. The second part consists of questions designed to determine the participants' perceptions about the phenomenon of honor. While creating the data collection tool, the researches of two different researchers were utilized. Firstly, the "Perception of Honor" research conducted by Sır (2005) was guiding, and secondly, the "Honor Understanding Attitude Scale Regarding Women" created by Gürsoy (2009) was guiding.

While analyzing the findings obtained during the study, no data analysis program was used and the data were analyzed manually. The analyzed data were processed within the sub-themes created for the purpose and subject of the study. These themes are; "Sexuality and Virginity", "Honor Definitions", "Relationship between Family Variables and Education and Perception of Honor", "Social Sanctions in the Name of Honor and Solution Suggestions of University Youth".

Various findings were reached regarding the perspectives of the students who participated in the research on sexuality and virginity. The phenomenon of virginity, which is generally associated with women in honor cultures, is not considered important by the participants. It was observed that virginity was interpreted as a physiological part of the female body. It was observed that the participants exhibited a more traditional attitude regarding their thoughts on sexual intercourse before marriage. The justifications varied. In short, when the answers given to the questions prepared on the basis of sexuality and virginity are evaluated on a common denominator, we come across a perception of sexuality that can still be considered taboo.

When the participants' perceptions of honor are analyzed, it is seen that they have more egalitarian perceptions of honor compared to the society in general. Participants did not define honor differently for men and women. They generally defined honor as a characteristic feature. Participants are aware of the traditional perceptions of honor in society. In particular, they stated that they are aware that the concept of honor is mostly

associated with female sexuality and virginity. They think that phenomena such as religion, tradition and custom lie at the basis of these sexist perceptions.

When the relationship between the participants' family structures and their perceptions of honor is analyzed, the students stated that their family structures were determinant on their perceptions. Individuals who state that they have gained an egalitarian perspective towards men and women as a result of both the formal education process and the socialization process outside the family may experience hesitation in maintaining the same attitudes within the family.

The issue of the need to protect, safeguard and supervise women is also a complex area. The general perception of the participants on the issue also varies on the basis of gender. The majority of male participants say that it is necessary to protect and supervise women. However, the general attitude of female participants is the opposite. These female participants stated that they can do everything that men do in social life and therefore do not need a man.

In this study, it was concluded that university education is a determinant in individuals' perceptions of honor. Students who have completed 3 years of university education and students who have not yet completed university education differ in their perception of honor.

As a result, it was concluded that the honor perceptions of university students who participated in this study are more egalitarian than the general perception of the society in which they live. It has been observed that there are various factors underlying the different perceptions of honor among individuals. These factors can be determined in terms of family variables, social environment, changing demographic characteristics such as age and gender, religion and traditions, and university level education. In this study, which was dominated by an egalitarian approach towards the phenomenon of honor, there was not a similar approach towards women's sexuality.

It was observed that a sexist approach was evident especially in the issue of sexual intercourse before marriage and that the results were mostly negative for women. When we look at the solution proposals of the youth for crimes committed on the grounds of honor, we see basically two different approaches. Some of the youth think that no solution can be developed for crimes committed on the grounds of honor and especially femicides. The second is the inadequacies in the process. They think that issues such as unfair judicial processes, inadequate security measures, provocation discounts should be particularly addressed and that these can be solutions.

Keywords: Honor, perception of honor, university students, woman

Giriş

Cinsiyet ayrımcılığı, hem kadının hem de erkeğin yaşamını olumlu ve olumsuz yönlerde etkileyebilme gücüne sahip önemli bir olgudur. Toplumsal anlamda kurgulanan “cinsiyet”; çeşitli sınırları, yapılması ve yapılmaması gereken eylemleri beraberinde getiren karmaşık bir alana dönüşmektedir. Bireyler için çizilen bu toplumsal sınırlar ve belirlenen kurallar “namus” olgusu ile de karşılık bulmaktadır.

Namus, ataerkilliğe geçiş süreci ile birlikte ortaya çıkmıştır. Söz konusu olgu, gelişmiş toplumlarda daha çok dürüstlük ve dini inançlardan bağımsız olarak değerlendirilen ahlâk kavrayışı ile bağdaştırılırken; ülkemiz gibi nüfusunun çoğunluğu Müslüman olan toplumsal yapılarda genellikle eril düşünce yapısı ve cinsiyet ayrımcılığı temelinde anlamlandırılmaktadır. Bu olgu, kadınların yaşamlarının denetlenmesi ve kısıtlanmasına sebep olabilmekte, kadına yönelik şiddet konusunda bir meşruiyet aracı olarak konumlanabilmekte ve kadınların yaşamına yönelik bir tehdit unsuru halini alabilmektedir (Ecevitoglu, 2012; Kalav, 2015; Hamzaoglu, 2019).

Namus kelime olarak “insan yapımı kanun, kural” anlamlarını taşımaktadır (Ecevitoglu, 2012: 282-285). Kavramın cinsiyetler temelinde herhangi bir tanımı barındırmadığı ve cinsiyetler arasında herhangi bir ayrıma yol açmadığı görülmektedir. Ancak tarihsel süreç içerisinde toplumsal yaşamda söz konusu olan değişimlerin bir getirisi olarak namus olgusuna yüklenen toplumsal anlamlar; cinsiyetler arası ayrımcılık temelinde şekillenen namus tanımlamaları yapılmasına ve namusun, kadınlar ile doğrudan ilişkili bir kavram olarak algılanmasına sebep olmuştur. Bu nedenle namus kadınların bedeni, cinselliği ve bekâreti ile ilişkilendirilen cinsiyetçi bir kavram olarak anlamlandırılmaktadır.

Namus algısı, bireyler tarafından namus olgusunun nasıl tanımlandığı ve hangi etkenler dâhilinde algılandığı ile ilgili bir kavramdır. Farklılaşan demografik unsurlar, içerisinde bulunan çağın ve özellikle toplumsal kurumların temel nitelikleri, toplumsal yaşamdaki değişim ve dönüşümler, namus olgusu ile yakından ilintili olan toplumsal cinsiyet, cinsellik, ahlâk gibi olgulara atfedilen anlamlar; bireylerin namus algılarında belirleyici rol oynayan başlıca etmenlerdir.

Literatürde namus algısı üzerine çeşitli örneklem grupları ile gerçekleştirilen çalışmalar dikkat çekmektedir (Gürsoy, 2009; Öztürk ve Tire, 2019; Sır, 2005; Şanlı, 2017; Vural ve Körpe 2018). Sır (2005) ve Gürsoy (2009) tarafından gerçekleştirilen çalışmalarda namusa ilişkin geleneksel tutumların devam ettiği sonucuna ulaşılrken; Vural ve Körpe (2018) ve Şanlı (2017) tarafından yapılan namusun algılanışı araştırmasında üniversite öğrencilerinin namus olgusuna yönelik tutumlarının eşitlikçi yönde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Gürsoy’un (2009) çalışmasında fen bölümlerinde öğrenim gören öğrencilerin kadına ilişkin namus algılarının daha eşitlikçi olduğu saptanırken; Öztürk ve Tire (2019) ve Şanlı (2017) tarafından gerçekleştirilen çalışmalarda sosyal bilimlerin çeşitli alanlarında eğitim görmekte olan öğrencilerin daha eşitlikçi yönde namus tutumlarının olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu çalışmada ise, tamamı sosyoloji bölümünde öğrenim görmekte olan katılımcıların namus algılarının eşitlikçi yönde olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Bu araştırmanın problemi; bireylerin namus algılarındaki farklılıklar ve bu farklılıklara sebep olan etmenlerin neler olduğudur. Temel amaç, üniversite öğrencilerinden oluşan katılımcıların namus algılarını saptamak, namus algılarındaki farklılıklara sebep olan değişkenleri incelemek ve aday sosyologlar olmalarının üzerinde durarak, kadına yönelik namus gerekçesiyle işlenen suçlar konusunda onların çözüm önerilerine eğilmektir.

Toplumsal Cinsiyet ile Namus İlişkisi

Cinslere yönelik gerçekleştirilen toplumsal cinsiyet ayrımcılığı ile gündelik yaşamın hemen her alanında karşı karşıya kalınmaktadır. “Kadın ve erkek olarak dünyaya gelmek” temel anlamını taşımakta olan biyolojik cinsiyet (sex) anatomik yapı bakımından sahip olunan farklılıkları içermektedir. Cinsel organların farklılığı, kadınların menstrüasyon döngüleri, kadın ve erkeğin vücut yapılarının farklı oluşu ve ses tonlarındaki farklılıklar; cinslerin fizyolojik yapılarındaki farklılıklara verilebilecek temel örneklerdendir (Ersöz, 2016). Toplumsal cinsiyet (gender) ise söz konusu anatomik farklılıkların toplumsal düzlemde yer edinmesi ve cinsler arasında bu bağlamda kurulan hiyerarşiyi içermektedir. Böylece toplumsal cinsiyeti, içerisinde bulunulan toplumun kültürüne, gelenek ve göreneklerine göre değişkenlik gösterebilen, toplumsal bir temel bağlamında kurgulanmış olan kadın-erkek rolleri ve sorumlulukları olarak tanımlamak mümkün olmaktadır (Dincer, 2007; Marshall, 2021). Ataerkil yapı içerisindeki toplumsal cinsiyet kalıp yargıları ve kadının toplumsal konumu çerçevesinde kadına yüklenen sorumluluklar ise kadınları erkek karşısında dezavantajlı konuma getirmektedir (İşkil ve ark., 2023).

Toplumsal cinsiyet rolleri eril düşünce biçimi dâhilinde şekillendiği için toplum tarafından belirlenen ahlâki normlar da benzer nitelikler taşımaktadır. Özellikle toplum tarafından gerçekleştirilmesi istenmeyen eylemlerdeki kısıtlayıcı nitelik daha çok kadınlara yönelik olmaktadır. Büyük oranda beden ve cinsellik odaklı sınırların çizildiği namus olgusunda kadın, kendi yaşamı ile ilgili özgürce karar verme yetkisine sahip olarak görülmemektedir. Toplumsal cinsiyet rollerinin -özellikle gelenekçi toplumlardaki- yansıması olan “kadının edilgen, erkeğin ise etken konumları” gereği kadın; belirlenen ahlâki kodlar dâhilinde yaşamalıdır. Yazılı ve sözlü geleneğin ürünleri olan atasözleri ve masallar da, bu rollerin devamlılığının sağlanması konusunda birer destek unsuru olarak konumlanmaktadır.

Toplumsal cinsiyet rollerinin belirgin olduğu geleneksel toplumlarda kadın bedeni ve cinselliği temelli oluşturulan namus algıları ile karşılaşmaktadır. Namus olgusunun sınırlarının toplumsal cinsiyet rolleri dâhilinde çizilmesi durumu, devamında çeşitli toplumsal yaptırımları da getirmektedir. Kadına biçilmekte olan “dişil” ve erkeğe biçilmekte olan “eril” roller (Bayhan, 2013), namus bahanesiyle işlenen suçların temelinde yer almaktadır. Böylece, toplum tarafından belirlenen normların dışına çıkmak ya da beklenen rollerin gerçekleştirilmesi konularına büyük önemler atfedilmektedir. Kadın için daha çok beden ve cinsellik temelinde algılanan namus, erkek için büyük oranda dürüstlük, güvenilirlik ve en çok da hayatındaki anne, eş, kız kardeş başta olmak üzere kız çocuk, kız yeğen şeklinde çoğaltılabilecek aile üyesi kadınları koruma, kollama ve denetleme durumları ile bağdaştırılmaktadır.

Namus kültürlerinde kadın, namusun taşıyıcısı ve belirleyicisi konumundayken erkek, namusun asıl sahibi olarak nitelendirilmektedir. Eğer kadın toplumsal olarak belirlenen ahlaki normlara uygun davranır ve istenmeyen eylemlerde bulunmazsa bu durum, kendisinden önce kadının kocasını veya erkek kardeşini namuslu kılmaktadır. Kadının belirlenmiş olan toplumsal normların dışına çıkması durumu ise hem kadının çeşitli yaftalamalarla karşılaşmasına ve toplumsal yaptırımlara maruz kalmasına sebep olmakta hem de ailedeki koca, erkek kardeş gibi üyelerin namusunu zedelemektedir. Bu düşünce şekli doğrultusunda kadın üzerindeki her türlü baskı ve denetim, namus gerekçesiyle meşru kılınmaya çalışılmaktadır (Tire, 2019). Cinsiyet olgusu biyolojikten ziyade kültürel olarak anlamlandırıldığı için içerisinde yaşanılan toplumun demografik, sosyo-dinsel ve sosyo-kültürel niteliklerine eklenerek toplumsal cinsiyet rolleri yeniden üretilmekte ve böylece devamlılığı sağlanmaktadır.

Cinsellik ve Namus İlişkisi

Ataerkil toplumlarda, namus olgusunun genellikle kadın bedeni ve cinselliği ile bağdaştırıldığı görülmektedir. Çünkü ataerkil toplumlarda kadın bedeninin ve cinselliğinin çevrelerini, buna hakkı olduğu düşünülen erkek iktidarı çizmektedir (Bingöl, 2014). Kadının bedeni ve cinselliği, erkeğin inisiyatifinde olduğu düşünülen saklı bir kutu gibi durmaktadır. Ancak cinselliğe yönelik bu tutum, olgunun önemsiz oluşundan değil aksine, toplum için büyük önem taşımamasından kaynaklanmaktadır (Caner, 2017). Türkiye’de namus, cinsellik ile yakın ilişki içerisinde olduğu için (Uğurlu ve Akbaş, 2013), namus ile cinsellik eşdeğer görülmekte; bu tutum da daha çok kadın cinselliğine yönelik olmaktadır.

Cinsellik olgusu ilkel dönemlerde basitçe “cinslerin birleşimi” olarak değerlendirilirken ataerkilliğe geçiş ve tek tanrılı dinlerin ortaya çıkmasıyla birlikte çeşitli toplumsal anlamlarla bezenmiş olup (Reed, 1994; Berktaş, 2019), üzerine konuşulması/konuşulmaması gereken özellikli noktaların olduğu karmaşık bir alana tekabül etmektedir. Hatta Foucault, bu durumun modernleşme sürecinde de geçerli olduğunu söyleyerek cinselliğin yalnızca yargılanmadığını aynı zamanda yönetildiğini de söylemektedir (Bingöl, 2020). Söz konusu hassasiyetin temelinde, üreme eylemine indirgenen bir cinsellik algısının bulunması yatmaktadır. Kadının doğurganlık özelliği fizyolojik olmanın ötesinde toplumsal anlamlar kazanmış ve kutsanmıştır. Kutsanan üreme faaliyetindeki etkin rol erkeğe biçilmekteyken kadın edilgen olarak nitelendirilmektedir. Çünkü tohum-toprak metaforunda kadın toprağa erkek ise tohuma benzetilmektedir. Böylece asıl önemli olanın erkeğin spermi olduğu, erkek etkinliği olan tohum olmadığı sürece durağan olarak nitelendirilen toprağın yani kadın rahminin bir önem taşımadığı görüşü gelişmiştir (Kalav, 2015). Delaney (2018) Türkiye’de yapmış olduğu alan araştırmasında, Harran köyündeki köylülerin de kadını tohuma erkeği ise toprağa benzettiklerini belirtmiştir. Dahası, söz konusu üreme olgusunun önemi erkek için neredeyse evlilik dışı ilişkilerde

bile geçerli olmaktadır. Çünkü ataerkil toplumlar, erkeğin (başta evlilik dışındaki) cinsel ilişkilerini onun erkeklik gelişiminin bir belirtisi, gereği ya da neslinin devamı gibi karşılayabilirken, kadının bu tür deneyimlerine aksi yönde bakmaktadır. Böyle yanaşıldığında arzu, şehvet, taarruz ya da tatmin oluş sanki yalnızca erkeklerin bedenleri için vardır (Bingöl, 2021). Bu düşünce biçimi atasözleri ile de desteklenebilmektedir; “Kadının şamdanı altın olsa, mumunu dikecek olan erkektir” (URL-1, 2022).

Bireylerin namus algısını şekillendiren ve kadın cinselliği ile bağdaştırılan temel terim “hymen”dir. Vajinayı çeşitli yabancı nesnelere korumakta olan hymen terimi kendi temel işlevinin dışında değerlendirilmekte ve cinsiyetçi anlamlar yüklenerek “kızlık zarı” olarak nitelendirilmektedir (Gürsoy, 2009). Halk arasında kızlık zarı, bir kadının namuslu olduğunun yegâne göstergesi olarak anlamlandırılmaktadır, yitirilmesi ise tam aksi şekillerde yorumlanabilmektedir. Kızlık zarı olarak nitelendirilen hymene atfedilen kutsiyet, bekâret kontrolleri ve benzeri uygulamaları da beraberinde getirmektedir (Dincer, 2007).

Yöntem

Bu araştırma, nitel araştırma desenlerinden olgubilimsel (fenomenolojik) yaklaşım doğrultusunda ilerlemiştir. Fenomenoloji, bilincinde olduğumuz bir olgu hakkında daha detaylı ve derinlemesine bilgi sahibi olmamızı sağlamaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2018). O yüzden bu yaklaşımda, birey davranışlarını anlayabilmek için onun yaşamının bilinmesinin gerekliliği temel bir noktada yer almaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Bu gerekçelerden ötürü bu çalışmada fenomenolojik desen benimsenmiştir. Bu doğrultuda, bireylerle yoğun etkileşim içerisinde bulunulmuş ve görüşmeler olabildiğince derinleştirilmiştir.

Saha araştırmasını gerçekleştirmek amacı ile araştırmacı tarafından yarı-yapılandırılmış görüşme formu hazırlanmıştır. Hazırlanan veri toplama aracı doğrultusunda katılımcılarla görüşmeler yapılmıştır ve görüşmelerin tümü gerçekleştirildikten sonra transkripsiyon (deşifre) aşamasına geçilerek, toplanan verilerin analiz edilmesi sağlanmıştır.

Araştırmanın uygulaması Tunceli ilinde gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler Eylül 2021 sonunda başlayıp Aralık 2021 sonunda bitirilmek üzere 3 aylık sürede tamamlanmıştır. Görüşmelerin en kısısı 18 dakika sürerken en uzun görüşme 1 saat 17 dakika sürmüştür.

Evren ve Örneklem

Bu çalışmanın evreni Munzur Üniversitesi olup, örneklem grubunu ise Munzur Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü lisans öğrencileri oluşturmaktadır. 9 kadın 12 erkek olmak üzere

toplamda 21 öğrencinin katılımı sağlanmıştır. Örneklem grubu, kartopu örneklem tekniği ile oluşturulmuştur.

Veri Toplama Aracı

Verilerin toplanması için araç olarak araştırmacı tarafından oluşturulan “Nitel Araştırma Görüşme Formu” kullanılmıştır. Görüşme formu 2 bölümden ve 21 sorudan oluşmaktadır. İlk bölüm, katılımcıların demografik özelliklerini saptama amacıyla hazırlanmış sorulardan oluşurken ikinci bölüm, katılımcıların namus algılarını saptamaya yönelik sorulardan oluşmaktadır.

Veri toplama aracı hazırlanırken; konu ile ilgili daha önce yapılmış olan çeşitli çalışmalardan faydalanılmıştır. Sır (2005) tarafından gerçekleştirilen “Namusun Algılanışı” araştırmasında yer alan sorular, bu çalışma sorularının oluşturulmasında yol gösterici olmuştur. Konu ile ilgili gerçekleştirilen çalışmalarda yaygın bir şekilde kullanılan ve Gürsoy (2009) tarafından oluşturulmuş olan “Kadına İlişkin Namus Anlayışı Tutum Ölçeği (KİNATÖ)”, bu çalışmanın mülakat sorularının oluşturulması noktasında yol gösterici olmuştur.

Geçerlik ve Güvenirlik

Bu çalışmada, “yansız gözlem” niteliğini sağlamak amacı ile araştırma konusu olan namus algısının tarafsız bir şekilde araştırılması ve elde edilen verilerin aynı tarafsızlık ilkesi dâhilinde değerlendirilmesi gerekmiştir. Bu doğrultuda ilk olarak “katılımcı teyidi” ön plana çıkmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Araştırma süresince, hedeflenen katılımcı grubu ile görüşmeler sağlanmadan önce, örneklem grubu ile aynı üniversitede ve aynı bölümde lisans düzeyinde eğitim görmekte olan 3 öğrenci ile pilot görüşmeler sağlanmıştır; nitel araştırma görüşme formunda yer alan soruların anlaşılır ve kolay yanıtlanabilecek düzeyde olup olmadığı teyit edilmiştir (Gönültaş ve ark., 2019). Nitel araştırma görüşme formunda yer alan mülakat soruları ile ilgili uzman görüşlerine başvurularak sosyoloji bölümü hocalarının görüşleri alınmıştır. Akabinde nitel araştırma görüşme formunda yer alan sorular tekrar değerlendirilerek görüşme formuna son hali verilmiştir.

Nitel araştırma süreçlerinde araştırmayı gerçekleştiren kişinin esnekliği ilkesi, araştırmanın inandırıcılık ve aktarılabirliği açısından önemli bir noktada yer almaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Bu çalışmada da görüşmeler süresince gerekli görülen durumlarda, görüşme formundaki sorulardan farklı ek sorulardan yararlanılmıştır.

Betimsel analiz yolu kullanılarak analizi gerçekleştirilen araştırmalarda, görüşme sağlanan bireylerin anlatılarından “doğrudan alıntılar” biçiminde faydalanmak ve verileri bu şekilde işlemek; hem çalışmanın inandırıcılığı açısından hem de tutarlılığı açısından önem taşımakta olduğu için bu

çalışmada da katılımcı söylemlerinden sıkça “doğrudan alıntılar” şeklinde faydalanılmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2018).

Analiz

Bu araştırmada görüşmeler sonucu elde edilen verilerin analizinde herhangi bir veri analiz programı kullanılmamıştır, veriler el ile analiz edilmiştir. Verilerin analizinde “betimsel analiz” yolu kullanılmıştır. Görüşmelerin gerçekleştirildiği kişilerin düşüncelerini ve yaşam öykülerini daha etkili bir biçimde aktarabilmek adına doğrudan alıntılardan faydalanılmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2018).

Araştırmanın Etik Yönü

Araştırmada verilerin toplanmasından önce Munzur Üniversitesi Girişimsel Olmayan Araştırmalar Etik Kurulu Başkanlığı’ndan 30.09.2021 Tarihli, 2021/13-7 Sayılı etik kurul izni alınmıştır. Öğrencilere, araştırmaya katılma hususunda tamamen gönüllülüğün esas olduğu açıkça belirtilmiştir ve bu doğrultuda “Araştırmaya Gönüllü Katılım Formları” katılım gösteren bütün öğrencilere araştırmacı tarafından doldurtularak öğrenci onayları yazılı hale getirilmiştir. Mülakatlar öncesinde her katılımcıya ses kaydı hususu özellikle belirtilmiş ve yazılı izin yanında sözlü izinleri de alınmıştır.

Bulgular

Demografik Özellikler

Araştırmaya kapsam dâhilinde 12’si erkek 9’u kadın 21 öğrenci katılmıştır. Katılımcıların yaş aralığı 19 ile 26 arasında değişkenlik göstermektedir. Katılımcıların tümü bekârdır. 1 kadın ve 1 erkek katılımcı nişanlı olduklarını belirtmiştir. Katılımcıların doğum yerleri değişkenlik göstermektedir. 5 katılımcı Diyarbakır’da, 3 katılımcı Elazığ’da, 2 katılımcı Tunceli’de doğmuştur. Hakkâri, Kars, Kayseri, Kahramanmaraş, Van, Muş, Ağrı, Mardin, Osmaniye, Bursa ve İstanbul’da doğan birer katılımcı bulunmaktadır. Katılımcıların çoğu küçük kent kökenlidir, 1 katılımcı ise köy kökenlidir. 2 katılımcının doğduğu yer ile uzun süre yaşadığı yerleşim yeri farklıdır.

Katılımcıların 3’ünün aile tipi büyüklüğüne göre geniş aileyken kalan 18’inin aile tipi çekirdek ailedir. Katılımcıların ebeveynlerinin eğitim durumlarına bakıldığında; üniversite düzeyinde eğitim almış olan 1 ebeveynin bulunduğu saptanmıştır. Diğer ebeveynlerin yarısından çoğu ilkököl mezunudur. Okuma yazma bilmeyen ebeveynlerin tümü, annelerdir. Katılımcıların ebeveynlerinin mesleki durumlarına bakıldığında; çalışan kadın ebeveyn sayısının 5 olduğu görülmektedir. Erkek ebeveynler arasında çalışmamış/çalışmayan ebeveyn yoktur. Şuan çalışmayan erkek ebeveynlerin tümü emeklidir. Çalışan ebeveynlerin meslek grupları da farklılık göstermektedir. Emekli olan erkek ebeveynler dışındakilerin çoğu serbest meslek; diğer ebeveynler ise işçi, şoför, sağlık personeli ve

hizmetlidir. 1 erkek ebeveyn işletme sahibi iken 1'i de yöneticidir. Çalışan kadın ebeveynlerin ise tümü işçi olarak çalışmaktadır.

Cinsellik ve Bekâret

Cinsellik olgusu ilk insanlardan bu yana, beslenme ihtiyacı gibi insan yaşamındaki temel ihtiyaçlardan biri olarak nitelendirilmektedir (Caner, 2017). Ancak bu nitelendirme tarihsel süreç içerisinde evrime uğramış ve bir noktadan sonra cinsellik olgusu farklı şekillerde yorumlanmaya başlanmıştır. İkel dönemde kural, yaptırım ve cinsiyet ayrımcılığından bağımsız bir cinsellik süreci söz konusu olmakta; cinsellik basitçe, neslin devamını sağlamak ve cinsel isteklerin doyurulması anlamına gelmekteydi. Ancak yerleşik yaşam ve tarım toplumu, toplumsal yaşamdaki birçok değişikliği de beraberinde getirmiştir ve bunlardan en önemlisi de cinsellik ile ilgili olan toplumsal nitelikteki normlardır (Hamzaoğlu, 2019). Çalışmanın bu kısmında katılımcıların cinsellik ve bekâret olgularına yönelik tutumlarını saptamak amacıyla 3 temel soru sorulmuştur. Bu sorular; “*Bekâret Kavramını Nasıl Tanımlarsınız?*”, “*Evlilik öncesinde cinsel birliktelik ile ilgili düşünceleriniz nelerdir?*” ve “*“Bakire kadın” söyleminin fizyolojik ve toplumsal açıdan taşıdığı anlamlar nelerdir?*” şeklindedir.

“*Bekâret kavramını nasıl tanımlarsınız?*” sorusuna bazı katılımcılar bekâretin çok önemli olduğu, bazıları ise hiçbir anlam ifade etmediği yanıtlarını vermiştir. Katılımcıların çoğu bekâret olgusunun yalnızca kadın ile bağdaştırıldığına, erkeğin bekâretinin sorgulanmadığına ve bu yaklaşımın yanlış olduğuna işaret etmişlerdir. Söz konusu katılımcılar bekâret, bakirelik gibi kavramların yalnızca fizyolojik bir anlam taşıdığına işaret etmişler ve bekâretin önemli olmadığına değinmişlerdir. Katılımcıların çoğu bekâret kavramının, kendileri için içi boş bir kavram olduğunu söylemiştir.

Bekârete çok farklı kutsiyetler atfedilmiş, ben doğru bulmuyorum bu kutsiyetleri. Sadece cinsel organın zarar görmemesi için, herhangi bir bakteri, enfeksiyon oluşmaması için oluşturulmuş bir zar. Doğduktan sonra bu zar olmayabiliyor bazı küçük kız çocuklarında. Kırsal kesimde bu bekâret olayına çok büyük kutsiyet atfediliyor. (K6)

Kadının, bekâretini istenmeyen bir şekilde (evlilik dışında) kaybetmesi durumu, kültürden kültüre değişmekle birlikte çeşitli toplumsal yaptırımları da beraberinde getirmektedir. Namus kültürlerinde kadının bekâreti hayati bir önem taşıdığı için evlilik sürecindeki kadının bakire olup olmadığı sorgulanmakta ve bu durum somut olarak kanıtlanmak istenmektedir. Ülkemizde de uygulanmakta olan “kırmızı kuşak kuşatma” ve “çarşaf gösterme” gelenekleri, kadının bekâretine yönelik olan ve gelenek olarak nitelendirilerek nesilden nesile aktarımı sağlanan uygulamalardandır. Bazı katılımcılar yaşadıkları bölgelerde söz konusu uygulamaların hâlâ gerçekleştirildiğini aktarmıştır:

Benim yaşadığım yerde gelenek adı altında bazı güzellemeler var. Bele kuşak bağlama, kadının bekâretinin temsili olarak görülen bir simge ve bu simge gayet normalleştirilmiş olarak görülüyor. Keza gerdek gecesi

sonrasında çarşafın sergilenmesi... Havaya ateş açılıyor mesela bizde. Bizim erkek, kızın açılışını yaptı diye düşünüyor. O çarşaf sergileniyor. Çarşafı gösterir, bizim kız kızoğlankız çıktı, sağlam çıktı gibi sevinç gösterileri oluyor. (K6)

“Evlilik öncesinde cinsel birlilikle ilgili düşünceleriniz nelerdir?” sorusu katılımcıların çoğu tarafından “Olabilir”, “Gayet normal”, “İnsanlar birbirini sevdikten sonra neden olmasın?” şekillerinde yanıtlanmıştır.

...el değmemiş, çiçek açmamış, gelincik derler. Toplum açısından da takdir edilen bir model. Ama bakire olması nasıl takdire şayan bir durum ki? Mesela bakire ama cinayet işlemiş, bakire ama akla gelmeyecek inanılmaz şeyler yapmış. İnsanları analiz ederken fizikselliğine göre değil de düşüncelerine göre analiz etmek gerekiyor. (K5)

Bu başlık adı altında katılımcılara yöneltilen son soru ise ““Bakire kadın” söyleminin fizyolojik ve toplumsal açıdan taşıdığı anlamlar nelerdir?” sorusu olmuştur. Katılımcıların çoğu bu soruya yanıt verirken “bekâret” kavramını tanımadıklarının üzerinde durmuşlardır. Ancak “bakire kadın” söyleminin toplumumuzda önemli bir noktada yer aldığı farkında olduklarını da belirtmişlerdir. Çalışmanın bu aşamasında elde edilen sonuçlar, Dincer (2007) tarafından bireylerin namus algılarına yönelik gerçekleştirilen araştırmanın sonuçları ile benzer nitelikler göstermektedir. Bakire olmak kentte yaşayan ve eşitlikçi yapıya sahip olan aileler açısından genel olarak kutsanmamaktadır. Ancak kırdaki durum geçerli olmamıştır.

Bekâret kavramı çok yönlü bir kavramdır derim. Bunu sadece bizim toplumumuza -Doğu toplumuna- soruyorsanız, utanılacak bir şey bile oluyor insanlar için. Ama bu kavramı mesela Batı’da soracak olursak, bu sadece biyolojik bir vazgeçiş olarak tanımlanır. Ama bizim toplumumuzda, bizim kültürümüzde bu bir insanın hayatına mal olabilecek bir şey. (E9)

Katılımcıların büyük bir kısmı bekâret olgusunu tanımadığını belirtmiştir. Kelime anlamı olarak neyi ifade ettiğini bilen ve özellikle kadın bedeniyle ilgili olan “kızlık zarı”nın bilgisine sahip olan katılımcılar; bekâret olgusunu önemsemediklerini aktarmıştır. Bekârete önem atfeden katılımcıların ise büyük kısmı erkektir. Bu katılımcılar kadının bekâretini evlilik dışında kaybetmemesi gerektiğini söylerken, din ve kültürü ön plana çıkarmışlardır.

Namus Tanımlamaları

Çalışmanın bu bölümünde, farklı demografik özelliklere sahip olan katılımcıların namus kavramını nasıl tanımladıkları konusu işlenmiştir. Bu başlık altında katılımcılara doğrudan 3 soru sorulmuştur. Bu sorular; “Namus kavramını nasıl tanımlarsınız?”, “Sizce “namuslu kadın” ve “namuslu erkek” ne demektir?” ve “Namusun kadın ve erkek için toplumda farklı şekillerde algılanmasının sebebi sizce nedir?” şeklindedir. Katılımcıların geneli namusu karakteristik bir özellik olarak tanımlamıştır ve namus algıları eşitlikçi bir nitelik taşımaktadır.

Ya aslında ben namus kavramını tanımıyorum. Kullanmıyorum da o kavramı, sevdiğim bir kavram da değil. Zaten bu kavram da ataerkillikle gelmiş bir kavram. Aslında namus ahlak, dürüstlük anlamlarında. (E5)

Köy kökenli erkek katılımcı, namus tanımlaması yaparken toplumsal olayların üzerinde durmuştur. Onun için de namus; cinsellik ve bekâretin dışındaki her şeyle ilgili olabilecek kadar geniş bir kavramdır:

...orman yangınları oldu, Elazığ'da deprem oldu, kiralar iki katı arttı. Bence bu namussuzluktur. Mesela yangına karşı eldivenler 3 lira 5 lira yken, 15-20 lira oldu. Bu daha büyük namussuzluktur benim için. Çünkü insanların o süreçte ihtiyaçları olan şeyleri kat kat artırmak ve onların bu zor durumundan faydalanmak, çok büyük bir namussuzluktur benim için. Ya da mesela emlakçılar... Elazığ depreminden önce kiralar bin lira yken depremden sonra yıkılan evlerden dolayı, insanlar evsiz kaldı, 2000 lira oldu. (E7)

Katılımcıların namus algılarını saptamaya yönelik olan ve çalışma için büyük önem taşıyan ikinci soruyla ilgili katılımcıların geneli; kadın ve erkek için farklı namus tanımlamaları yapmamıştır. Çalışmanın bu kısmında genel yanıtlardan ayrılarak kadın ve erkek için farklı namus tanımlamaları yapan katılımcılar olmuştur:

Ya namuslu kadını cinsel deneyimi olmayan bir kadın olarak görüyorum ama oturmasını kalkmasını bilen de bir kadın olarak görüyorum. (K7)

Hocam namuslu kadın deyince aklıma direkt cinsellik geliyor valla. Namuslu kadın, herhangi biriyle ilişkisi olmayan, herhangi bir erkekle bağlantısı olmayan, bir erkekle sağda solda gezmeyen, kendini bilen... (E4)

Namus olgusuna yönelik geleneksel bir tutuma sahip olan katılımcıların, görüşmeler süresince din ve gelenek olgularını ön plana çıkardıkları görülmektedir.

Ailevi Değişkenler ve Eğitim ile Namus Algısı İlişkisi

Çalışmanın bu bölümünde katılımcılara 4 soru sorulmuştur. Bu sorular “Okumakta olduğunuz üniversite ve bölümü temel aldığımızda, üniversite düzeyinde alınan eğitimin, namus algınızda yaratmış olduğu farklılıklar var mıdır? Varsa nelerdir?”, “Aile yapınızı nasıl tanımlarsınız?”, “Aile yapınızın, sizin namus algınızda belirleyici olduğunu düşünüyor musunuz?” ve “Ailedeki erkeklerin, aile üyesi kadınları denetleme, koruma ve kollama görevlerinin olduğunu düşünüyor musunuz? Neden?” şeklindedir.

21 katılımcının 8'i ailesini eşitlikçi/muhafazakâr, 7'si gelenekçi/muhafazakâr, 6'sı tamamen eşitlikçi olarak tanımlamıştır. Aile yapısını muhafazakâr olarak tanımlayan katılımcılar; ailede eğitim düzeylerinin düşük olduğunu belirtmişlerdir.

“Aile yapınızın sizin namus algınızda belirleyici olduğunu düşünüyor musunuz?” sorusuna katılımcılar farklı yanıtlar vermiştir. Katılımcıların 12'si, aile yapısının kendi namus algısı üzerinde belirleyici olduğunu söylerken 8 katılımcı, aile yapısından bağımsız olarak şekillenen namus algısının olduğunu söylemiştir.

“Ailedeki erkeklerin, aile üyesi kadınları denetleme, koruma ve kollama görevlerinin olduğunu düşünüyor musunuz? Neden?” sorusuna katılımcıların 8’i “Evet, gereklidir” yanıtını vermiştir. Kalan 13 katılımcı ise erkeklerin böyle bir görevi olmadığını ve bunun da gereksiz olduğunu belirtmiştir.

Eğitim ile namus algısı arasındaki anlam ilişkisini irdelemek ve öğrencilerin almış/almakta oldukları üniversite eğitiminin, onların namus algılarındaki etkisini saptamak amacıyla katılımcılara; “Okumakta olduğunuz üniversite ve bölümü temel aldığımızda, üniversite düzeyinde alınan eğitimin, namus algınızda yaratmış olduğu farklılıklar var mıdır? Varsa nelerdir?” sorusu sorulmuştur. Katılımcıların büyük bir kısmı ders içeriklerinin yanı sıra üniversite sosyal ortamının, algılarında değişiklik yaratma konusunda etkili olduğunu söylemiştir:

Mesela ben ne yalan söyleyeyim benim gözümde eskiden namus, bakirelik olarak görülüyorken şuan öyle bir şey değil. Çok ayrı bir şey. (K7)

Geride bıraktığı 3 yıllık sosyoloji eğitiminden sonra algısının eskiye nazaran değiştiğini belirten bir erkek katılımcı:

Ama üniversitede bizim bölüm için bakıldığı zaman, biz temelde insanı ele aldığımız için, her koşulda tarafsız bir şekilde insanı araştırdığımız için böyle şeylere anlam verebiliyoruz. (E9)

E9’un da belirttiği üzere sosyoloji bölümü, sosyal bilimlerin diğer bölümlerinde de olduğu gibi, insan ve toplum ile ilgili konulara daha fazla eğilmekte, toplumsal meselelere yönelik ders içerikleri oluşturulmakta ve bu sayede bireylerin algıları olumlu yönde değişebilmektedir. Özellikle toplumsal cinsiyet ile ilgili ders içerikleri sayesinde kişilerin namus algısında bu vesileyle olumlu yönde farklılıklar oluşabileceği öngörülmektedir.

Namus Adına Gerçekleştirilen Toplumsal Yaptırımlar ve Üniversite Gençliğinin Çözüm Önerileri

Bu bölümde katılımcılara “Töre ve namus cinayetleri ile ilgili ne düşünüyorsunuz? Yaşadığınız yerlerde bu konularda ne tür yaptırımlarla karşılaştınız?” ve “Geleceğin üniversite mezunları ve sosyologları olarak, namus gerekçesiyle kadına yönelik işlenen suçlar konusunda çözüm önerileriniz nelerdir?” soruları sorulmuştur.

İlk soru özelden çalışma açısından, genelde ise ülkemizdeki töre olgusu ve genel kabuller bakımından büyük önem taşımaktadır. Katılımcıların büyük kısmı Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde doğup yaşadıkları için, vermiş oldukları yanıtlar konuyla ilgili genel bir kabule ışık tutmaktadır. Töre ve namus saikiyle işlenen suçların, aşiret sisteminin geçerli olduğu belli bölgelere özgü olduğu düşünülmektedir (Tahincioğlu, 2013). Ancak tamamına yakını Doğu’da yaşayan katılımcıların çoğu ailesinde töre kurallarının geçerli olmadığını belirtmiştir. “Bizde töre yok” söylemleri ile açıklamalarını desteklemişlerdir.

Ancak bazı katılımcılar da kendi ailelerinde törenin geçerlilik sağlamadığını belirtirken yaşamakta oldukları kültürde, diğer ailelerde törenin geçerlilik sağladığını belirtmiş ve bu durumu şahit oldukları örnekler ile somutlaştırmışlardır:

İki genç kaçmışlardı ve ailesi onları bulduklarında ikisinin de kafasına sıkarak öldürmüştü. Daha çok kız tarafı öldürmeye meyilliydi. Çünkü namussuzluk olarak görüyorlar ve başlarının eğildiğini düşünüyorlar. (K7)

Bazı katılımcılar ise namus gerekçe gösterilerek yaptırıma maruz kalabileceğini öngördüğünü paylaşmıştır:

Töre ve namus bizim toplumumuzda var, ailemizde de var. Namus çok önemli hatta binlerce kat önemli. Babam mesela daha bu yıl içerisinde şu cümleyi kurdu; “Seni bi erkekle yan yana yürürken görürsem bile, seni blender makinesinden geçiririm” gibi bir cümle kullandı. Yapmaz öyle bir şey ama kullandığı cümle bu; görürsem çok kötü şeyler olur, anlamına geliyor bu. (K1)

Katılımcıların çözüm önerilerine bakıldığında ise yanıtlar farklılıklar göstermektedir. Bazı katılımcılar kökten aile düzeyinde bir eğitimin gerekliliği üzerinde dururken, bazı katılımcılar da namus algısının değişmesini mümkün kılacak tek yerin adalet ve mahkemeler olduğunu söylemekte ve yaptırımların yetersiz oluşunun üzerinde durmaktadır. Diğer birçok katılımcı gibi bunun önüne geçmenin mümkün olduğunu düşünmeyen bir erkek katılımcı, yeni nesilden başlayarak kökten sağlanan bir eğitim ile de bu durumun önüne geçilemeyeceğini aktarmaktadır. Bunu sebebini de Türk toplumundaki aile yapısı olarak görmektedir:

Şimdi mesela ben Urfa’da yaşıyordum. Biz öyle düşünüyoruz ama yan komşum öyle düşünmüyor. Sen o komşuyu değiştiremezsin. Onun çocuğunu değiştirirsin, o eve gider bunu dillendirir, babası onu döver zaten. Hani o yüzden benim gözümde pek mümkün değil. Ben bunun bir çözümünün olduğunu düşünmüyorum. (E5)

Katılımcı öğrencilerin çözüm önerilerine bakıldığında, kayda değer bir kısmının umutsuz bir tavır sergileyerek çözüm önerisinde bulunmadıkları görülmüştür. Söz konusu öğrenciler açısından alınacak hiçbir önlem, kadına yönelik şiddetin ve namus gerekçesiyle işlenen suçların önüne geçecek güçte görülmemektedir. Diğer katılımcılar ise çözüm önerileri noktasında farklı önerilerde bulunmuşlardır. Bu öneriler; hukuki yaptırımların ağırlaştırılması, şiddet mağduru kadınlara yönelik devlet desteğinin artırılması ve kadın sığınma evlerinin niteliklerinin geliştirilmesi, ailelere yönelik kadın-erkek eşitliği temelinde kökten eğitimler verilmesi şekillerindedir.

Benim çözüm önerim kesinlikle; bir değişim ve gelişim söz konusu olacaksa bunun anne ve babalardan, aileden başlanması gerektiğini düşünüyorum. Bunun diplomayla alakalı olduğunu da düşünmüyorum. Yani bu suçları işleyenler sadece köylerde yaşayan ya da ne bileyim okumayan insanlar değil. Aksine statü sahibi insanlar da bunu yapıyor. Benim için tamamen ilk değişim kesinlikle ailede başlamalı. (K3)

Özetle; üniversite öğrencilerinin, namus gerekçe gösterilerek işlenen suçların önüne geçilmesi konusundaki çözüm önerilerine bakıldığında çeşitli yanıtlar ile karşılaşmıştır. Öğrencilerin bir kısmı bu konuda umutsuz bir tutum sergilerken bir kısmı da bu suçların önüne çeşitli önlemler alınarak geçilebileceğini; sorun tamamen ortadan kaldırılamasa bile hiç değilse ciddi oranda azalma sağlanabileceğini düşündüklerini belirtmişlerdir. Katılımcı söylemlerinde öne çıkan en önemli noktalardan ilki, hukuki yaptırımların yetersizliği noktası olmuştur. Gerek yargı süreçlerinde çeşitli gerekçelere dayandırılarak verilen iyi hal indirimleri, gerekse de kolluk güçlerinin etkin bir şekilde kadınları koruyamadıkları yönündeki görüşler ön plana çıkmaktadır.

Sonuç

Üniversite öğrencilerinin namus algılarını saptamaya yönelik gerçekleştirilen bu araştırmada araştırmaya katılım sağlayan öğrencilerin namus algılarının çeşitli etkenlere göre değiştiği ve namus olgusuna yönelik tutumlarının genellikle eşitlikçi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu etkenler cinsiyet, aile yapısı, ekonomik düzey, uzun süre yaşanan yerleşim yeri gibi demografik faktörler olabilirken içerisinde bulunan sosyal koşullar, eğitim süreci, bireylerin etkileşim kurduğu diğer bireylerin algıları, kadın-erkek ilişkilerine bakış açıları gibi etkenler de olabilmektedir.

Ailevi değişkenler ve alınan eğitim, bireylerin olgulara yönelik bakış açılarını etkileyen en önemli değişkenlerdendir. Bireylerin eğitim süreci aile kurumu içerisinde başlamaktadır. Gerek toplumsal cinsiyet rollerinin gerekse de namus olgusunun öğrenildiği ilk toplumsal birim, ailedir. Geleneksel olarak nitelendirilebilecek aile yapılarında bireyler genellikle, geleneklerin devamlılığını sağlama ve kültürü koruma yönünde özel çabalar sarf etmektedir. Bu tür yapılarda yaşamakta olan bireylerin namus algıları da, ebeveynlerden öğrenilenler doğrultusunda şekillenebilmekte ve ortaya cinsiyetçi bir namus algısının çıkması kaçınılmaz olmaktadır. Eşitlikçi ailelerde ise geleneklere bağlılığa genel olarak büyük önem atfedilmemektedir. Bireyler, kadın ve erkek olma durumunun yarattığı toplumsal ayırım temelinde değil de eşit bireyler olma yönleriyle var olmaktadır. Bu tür yapılarda toplumsallaşmış bireylerin namus algıları da daha eşitlikçi bir yönde olabilirken, genel olarak kadın ve erkek için farklı namus algıları ortaya çıkmamaktadır. Söz konusu yapılarda namus genel olarak cinsiyetten bağımsız, kişisel bir özellik olarak tanımlanmaktadır.

Bu çalışmada, bireyler arası kadın-erkek ayrımı temelinde şekillenen ve keskin sınırlara sahip namus tanımlamaları ile karşılaşılmamıştır. Çalışma bu niteliği ile literatürdeki bazı çalışmalardan ayrılmaktadır. Sır (2005) tarafından yapılan araştırmada namus algısına yönelik geleneksel tutumun büyük oranda korunduğu ve namus olgusunun büyük oranda ailedeki kadın üyeler ile bağdaştırıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Öztürk ve Tire (2019) tarafından gerçekleştirilen araştırmada ise erkek üniversite öğrencilerinin, kadın öğrencilere oranla kadına yönelik namus gerekçesiyle uygulanan

şiddete daha fazla onay verdikleri sonucuna ulaşılmıştır. Gürsoy (2009) da, üniversite öğrencilerinin kadına ilişkin namus algılarını ölçmek amacıyla gerçekleştirdiği çalışmada; öğrencilerin namusa ilişkin geleneksel tutumlarının devam ettiği sonucuna ulaşmıştır.

Görüşme sağlanan öğrencilerin büyük bir kısmının namus algısının, içerisinde yaşadığı toplumun namusa yönelik algısına kıyasla daha eşitlikçi yönde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Öğrencilerin namus algılarının olumlu ve eşitlikçi yönde olmasının temelinde aile yapısı, üniversite düzeyinde aldıkları eğitim, üniversite sosyal ortamı, üniversite okudukları Tunceli ilinin sosyo-kültürel yapısı gibi faktörlerin etkili olduğu görülmüştür. Literatürde de benzer sonuçlara ulaşılan çeşitli çalışmalar bulunmaktadır. Şanlı (2017) tarafından yapılan çalışmada da üniversite sonuncu sınıf öğrencilerinin namus olgusuna yönelik tutumlarının eşitlikçi yönde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Vural ve Körpe (2018) tarafından yapılan ve üniversite öğrencilerinin namusa ilişkin tutumlarını ölçmeyi amaçlayan çalışmada, farklı alanlarda öğrenim görmekte olan 300 öğrenci ile görüşülmüştür. Çalışma sonucunda öğrencilerin namus anlayışı ile ilgili tutumlarının eşitlikçi yönde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çaylan Çağlayan ve Topatan (2020) tarafından yapılan çalışmada da üniversite öğrencilerinin evlilik öncesi cinselliğe yönelik tutumları geleneksel yönde olsa da namus ile ilgili tutumlarının eşitlikçi yönde olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Bu çalışmada üniversite öğrencilerinin cinsellik ve bekâret olgularına yönelik tutumlarını analiz etmek amacıyla çeşitli sorular sorulmuştur. Öğrenciler, evlilik öncesinde cinsel birliktelik yaşanması konusunda ilgili genel olarak olumlu bir tutum içerisinde olmaktadır. Katılımcıların büyük bir kısmı sözcüğüne yönelik eşitlikçi bir tutum içerisinde olsa da geleneksel tutuma sahip olan sayılı öğrenci bulunmaktadır. Özellikle evlilik öncesi cinsel birliktelik yaşanması ve evlenilecek kadının bakire olması konularına yönelik geleneksel tutuma sahip olan öğrencilerin muhafazakâr ailelere sahip oldukları ve ebeveynlerinin eğitim düzeylerinin düşük olduğu görülmüştür. “Cinsel birleşmedeki aktif rol erkeğe verilmekte ve kadın durağan olarak görülmektedir” (Dincer, 2007: 133; Delaney, 2018). Bu düşünce temel alınarak kadının bedeni ve cinselliğini denetlemek, korumak amacıyla gelenek adı altında çeşitli uygulamalar gerçekleştirilmektedir. Kadın cinsel organı, erkeğinkinden farklı olarak işlevlerine göre bölümlere ayrılmaktadır (İlkkaracan, 2018). Kadının birliktelik süresince haz almasını engellemek amacıyla klitorisin, sünnet gibi yaptırımlara maruz bırakılarak kesilmekte, koparılmakta olduğu bilinmektedir (Özenç, 2006; Toubia, 2018; İbrahim, 2019). Bu noktada tutumlar ikiye ayrılmaktadır. Bunlardan ilki bunun bilgisine sahip olmamak, ikincisi ise bunun bilgisine sahip olduğu halde kadının cinsel anlamda uyarılması veya olası bir zevk, haz almasının önüne geçme yönündeki eğilimdir (Toubia, 2018). Çünkü kadın cinselliğinin yalnızca doğurganlığa indirgenmediği bir toplumsal yapıda, kadının cinsel birliktelikte zevk alması tehlikeli olarak görülmektedir. Bayrak (2010), Yunanistan ve Sicilya’da uygulanmakta olan ve

Türkiye’de de hala belli başlı yörelerde gerçekleştirilen çarşaf geleneğinde; kayınvalidenin, eve gelen ve geneli akrabalarından oluşan misafirlere, kanlı çarşafı sergileyerek bunu bir övgü kaynağı olarak kullandığını belirtmektedir. Evlenen kadın bakire olduğunu kanıtlayamazsa çeşitli yaptırımlar ile karşılaşmaktadır. Uygulama şeklinde bazı farklılıklar olsa da aynı uygulama Yozgat, Van, Afyon, Sivas, Erzurum yörelerinde nadir de olsa görülmektedir (Koksal, 1997). Katılımcılardan bazıları da kadın cinselliği ve bekâretinin denetlenmesi amacıyla gerçekleştirilen zıfaf sonrası çarşaf sergileme ve kırmızı kuşak kuşatma uygulamalarının, gelenek adı altında kendi yörelerinde ve kendi ailelerinde de uygulanmakta olduğunu aktarmıştır. Ancak katılımcıların geneli, bekâret kavramını tanımadığını veya bekâretin önemsiz bir olgu olduğunu; söz konusu uygulamaları desteklemediklerini belirtmişlerdir. Bekâretin önemine vurgu yapan katılımcıların ise çoğu erkektir. Bu katılımcıların tümü, geleneksel ailelerde yetişmiş olan bireylerdir. Söz konusu katılımcılar; din, gelenek ve kültür gibi öğelerin kendi yaşamlarında çok önemli bir noktada yer aldığını belirtmişlerdir ve aynı katılımcılar, bekâretini kaybetmiş olan bir kadınla evlenmek istemeyeceklerini söylemişlerdir. Literatürdeki konu ile ilgili yapılan çalışmalarda da erkek üniversite öğrencilerinin evlenecekleri kadında bekârete önem verdikleri ve evlilik öncesinde herhangi bir cinsel birliktelik yaşamış olan kadınla evlenmek istemedikleri sonucuna ulaşılmıştır. Vefikuluçay Yılmaz ve ark. (2009) tarafından üniversite öğrencilerinin toplumsal cinsiyete yönelik bakış açılarını analiz etmek amacıyla gerçekleştirilen çalışmada erkek öğrenciler, erkeğin evleneceği kadının bakire olması gerektiğini düşünmektedir. Erenoğlu ve Bayraktar (2018) tarafından kadına yönelik şiddet ile ilgili gerçekleştirilen araştırmada, katılım sağlayan öğrencilerin %64.7’si, evlilik gerçekleştirene kadar kadınların bekâretlerini korumaları gerektiğini düşünmektedir. Çaylan Çağlayan ve Topatan (2020) tarafından yapılan araştırmada da benzer şekilde üniversite öğrencilerinin evlilik öncesi cinselliğe yönelik tutumları geleneksel yöndedir.

Katılımcıların büyük bir kısmı, Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde yaşamaktadır. Bu bölgelere yönelik genel kanı; namus cinayetlerinin ve namus gerekçesiyle işlenen töre cinayetlerinin, söz konusu bölgelerde yoğunluk gösterdiği yönündedir. Ancak büyük kısmı Doğu ve Güneydoğu’da yaşamakta olan katılımcıların birkaçı dışında kalanlar, namus veya töre gerekçesiyle işlenen bir cinayete şahit olmadıklarını aktarmışlardır. Katılımcılar, kendi ailelerinde törenin geçerliliğinin olmadığını söylemiştir.

Üniversite düzeyinde alınan eğitimin, bireylerin namus algılarını değiştirebildiği sonucuna ulaşılmıştır. Görüşmeler süresince öğrenciler; sosyoloji eğitimi sürecinde almış oldukları ders içeriklerinin, onların namus algılarını olumlu yönde etkilemiş olduğunu belirtmişlerdir. Öztürk ve Tire (2019) ve Şanlı (2017) tarafından gerçekleştirilen çalışmalarda da sosyal bilimlerde öğrenim gören öğrencilerin namus algılarının diğer bölüm öğrencilerine kıyasla daha eşitlikçi yönde olduğu

sonucuna ulaşılmıştır. Böylece toplumsal cinsiyet, kadın hakları, aile, feminizm gibi ders içeriklerinin yalnızca sosyal bilimler ile sınırlı kalmaması gerektiği ve diğer disiplinlerde de yer edinmesi gerektiği sonucuna ulaşmak mümkün olmaktadır. Söz konusu zm önerisinin, bireylerin namus algılarının eşitlikçi yönde seyretmesine olumlu etkiler sağlayacağı öngörülmektedir.

Katılımcılar, namus gerekçe gösterilerek işlenen suçlar konusunda hukuki yaptırımların yetersiz olduğunu dşunmektedir ve bu suçları işleyen kişilere yönelik daha ağır hukuki yaptırımların gerekli olduğunu belirtmişlerdir.

Söz konusu sonuçlara ulaşılan bu çalışmada, temel probleme yönelik çeşitli zm nerileri belirlenmiştir. Bireylerin namus algılarının eşitlikçi bir nitelik kazanmasını sağlamak amacı ile ilk olarak aile kurumuna odaklanmak gerekmektedir. Çocuklara yönelik, toplumsal cinsiyet rolleri ile ilgili öğretilenler, ilerleyen süreçlerde içselleştirilerek kalıcı birer algı halini almaktadır. Bu gerekçeyle aile içerisinde cinsiyet ayrımcılığına yönelik söylemler ve davranışlar söz konusu olmamalı veya olabildike en az düzeye indirilmelidir. Çocuklar, eşitlik olgusunun bilincine ulaşmış ebeveynler tarafından bu öğreti ile yetiştirilmelidir. Türkiye toplumunda, ebeveynleri ile cinselliğe yönelik konuşmalar yapabilen çocukların sayısı oldukça azdır. Çocuklara “ayıp” olarak öğretilen bu konu, hep gizli bir kutu gibi konumlandırılmaktadır. Bu durum aşılmalı ve çocuklar, en çok güven duyabilecekleri kişiler olan ebeveynleri ile karşılıklı bilgi alışverişinde bulunabilmeli, cinsellik üzerine konuşmanın normal olduğu bilinciyle yetiştirilmelilerdir. Bu sürecin sağlanması amacıyla; özellikle istihdam oranı oldukça düşük olan sosyologlar başta olmak üzere psikolog ve sosyal hizmet uzmanı gibi, alanında uzmanlık sağlamış olan kişilerce hem ebeveynlere hem de çocuklara yönelik bilgilendirmeler yapılmalı ve süreklilik arz eden eğitimler verilmelidir.

Sosyalizasyon süreci de zm nerileri bakımından önem arz eden bir noktada yer almaktadır. İlk olarak aile içerisinde başlayan bu süreç, çocuğun okul çağına gelmesi ile birlikte aile dışında da devam etmektedir. Çocuklar arasında kız ve erkek ocuk ayrımcılığının söz konusu olmadığı eşitlikçi bir eğitim-ğretim süreci izlenmelidir. Özellikle lise döneminde, kendi bedenini tanımış olan gençlerin bilinçli faaliyetlerde bulunmalarını sağlamak amacıyla onlara, cinselliğe yönelik eğitimler verilmelidir. Cinsellik, insan bedeni ve anatomisi üzerine konuşmanın birer tabu olarak görülmemesi gerekmekte ve gençlere yönelik fayda sağlayacak bilgilendirmeler yapılarak bu konularda da bilinçlenmeleri sağlanmalıdır.

Günümüzde kadın cinayetlerindeki artış, cinayetlerin gerekçelerine özellikle eğilmeyi gerektirmektedir. Son yıllarda işlenen kadın cinayetlerinde tre söylemi, eskiye nazaran daha az söz konusu olmaktadır. Ancak te yandan namus söylemlerinin artmakta olduğu gerçeği ile karşılaşılmaktadır. Kuşkusuz bu durumun en önemli sebeplerinden biri, “tre saiki”nin nnn hukuki bağlamda kapatılmış olmasıdır. Eskiden cezalarda indirimine gidilmesine sebep olan tre

söylemi, artık hukuki bağlamda hiçbir anlam ifade etmemektedir. Hatta törenin gerekçe olarak gösterilmesi durumu ağırlaştırıcı bir sebep olarak görülmekte ve bu vesileyle söz konusu suçlarda müebbet öngörülmektedir. Bu sebepten artan kadın cinayetlerinin en büyük gerekçelerinden biri olarak “namus” olgusuna işaret edilmektedir (Dincer, 2007; Tahincioğlu, 2013). Bu çalışma sonucunda üniversiteli gençlerin, namus gerekçesiyle işlenen suçlar konusundaki çözüm önerilerine bakıldığında; söylemler temelde ikiye ayrılmıştır. İlki, bu saatten sonra gerçekleştirilecek hiçbir uygulamanın, bu suçların azalmasını sağlamayacağına inanan öğrenci tutumu iken, ikincisi farklı öneriler sonucunda çözüme ulaşmanın mümkün olduğunu düşünen öğrenci tutumlarıdır. Öne çıkan ilk öneri, yaptırımlar konusuna yöneliktir. Namus gerekçe gösterilerek kadına yönelik işlenen suçlar konusunda, hukuki yaptırımların yok denecek kadar az olduğu görülmektedir. Katılımcıların tamamına yakını, bu hususa özellikle değinmişlerdir. Cezaların caydırıcı olmaması sebebiyle bu suçların önüne geçilememekte hatta asgari düzeydeki yaptırımlar, birer ödül olarak nitelendirilerek suça teşvik niteliği taşımaktadır. Bu gerekçeden dolayı söz konusu suçlara yönelik ağır ve caydırıcı yaptırımların uygulanması gerekmektedir. Namus gerekçesi ile işlenen cinayetlerde öldürülen kadınların çoğu, öldürülmeden önce suçluya yönelik uzaklaştırma kararı almış veya defalarca kez şikâyetle bulunmuştur. Bu yüzden kolluk güçlerinin, daha sıkı tedbirler alarak kadınları etkili bir şekilde korumaları sağlanmalıdır.

Bu çalışma sonucunda elde edilen sonuçlardan bir diğeri ise; sosyoloji bölümünde alınmakta olan eğitimlerdeki ders içeriklerinin, öğrencilerin namus algılarında olumlu yönde etkileri olduğu sonucudur. Bu sonuçtan yola çıkarak; toplumsal cinsiyet, feminizm, kadın hakları gibi içeriklerden oluşan derslerin yalnızca sosyal bilimlerde değil diğer alanlarda da işlenmesi gerekmektedir. Söz konusu önerinin, olumlu yönde etkiler yaratacağı öngörülmektedir.

Kaynakça

- Bayhan, V. (2013). Beden sosyolojisi ve toplumsal cinsiyet. *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, 63, 147-164.
- Bayrak, E. (2010). *Ataerki-hukuk ilişkisi çerçevesinde Türkiye’de namus cinayetleri*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Berktaş, F. (2019). *Tek Tanrılı dinler karşısında kadın*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Bingöl, O. (2014). Toplumsal cinsiyet olgusu ve Türkiye’de kadınlık. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 16, 108-114.
- Bingöl, O. (2020). *Modern beden ve estetik cerrahi*. Konya: Eğitim Yayınevi.

- Bingöl, O. (2021). Toplumsal cinsiyet ve beden. O.Tire ve E. Dikici (Ed.), *Toplumsal Cinsiyet ve Sosyoloji* içinde (ss. 87-97). Konya: Eğitim .
- Caner, E. (2017). *Kutsal fahişeden bakire Meryem 'e toprak ve kadın*. İstanbul: Su.
- Çaylan Çağlayan, M. ve Topatan, S. (2020). Erkek Üniversite Öğrencilerinin Kadın Algıları ve Namusa İlişkin Tutumları. *Türkiye Klinikleri Tıp Etiği-Hukuku-Tarihi Dergisi*, 28(1), 77-89.
- Delaney, C. (2018). *Tohum ve toprak* (S. Somuncuoğlu ve A. Bora, Çev.). İstanbul: İletişim.
- Dincer, Ö. (2007). *Namus ve bekâret: kuşaklar arasında değişen ne? İki kuşaktan kadınların cinsellik algıları*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı, Ankara.
- Ecevitoglu, P. (2012). *Namus, töre ve iktidar*. Ankara: Dipnot.
- Erenoğlu, R. ve Bayraktar, E. (2018). *Kadına Yönelik Şiddetin Öğrenciler Gözü İle Değerlendirilmesi*. Uluslararası Kadın Kongresi: Sosyo Hukuki Perspektifte Kadının Yeri, 157-161.
- Ersöz, A. G. (2016). *Toplumsal cinsiyet sosyolojisi*. Ankara: Anı.
- Gönültaş, M. B., Öztürk, M., Rios, E. Y. Z., Kanak, M., ve Demir, E. (2019). Suçlulara yönelik algılar ölçeği: Geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 20(1), 41-47.
- Gürsoy, E. (2009). *Üniversite son sınıf öğrencilerinin kadına ilişkin "namus" anlayışı ile ilgili tutumları (Ankara örnelemi)*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Hamzaoglu, M. (2019). *Namus: Kadına şiddetin ideolojisi*. İstanbul: Siyah Kitap.
- İbrahim, S. H. (2019). *Kadına yönelik şiddetin bir boyutu: Somali'de kadın sünneti*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- İlkaracan, P. (2018). Müslüman toplumlarda kadın ve cinsellik. P. İlkaracan (Ed.), *Müslüman toplumlarda kadın ve cinsellik* içinde (s. 11-32). İstanbul: İletişim.
- İşkil, R., Öztürk, M., ve Türk, A. (2023). Eş şiddeti mağduru kadınların travma sonrası stres bozukluğu ile stresle başa çıkma stratejileri arasındaki ilişki. M. Bulut ve Z. Karacagil (Ed.), *Sosyal Bilimlerinde Güncel Tartışmalar 12* içinde (ss. 995-1004). Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları.
- Kalav, A. (2015). *Değişen ve dönüşen sosyal bir olgu olarak namus ve toplumsal cinsiyet*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.

- Koksal, H. (1997). Türk inanç ve geleneklerinde “zıfıf”. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, (2), 211-216.
- Marshall, G. (2021). *Sosyoloji Sözlüğü* (O. Akınhay ve D. Kömürcü, Çev.). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Özenç, B. (2006). Kadın Sünneti: Etnomerkezci önyargılardan kültürel dinamikleri dikkate alan bir yaklaşıma doğru. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 64(2), 145-166.
- Öztürk, M. ve Tire, O. (2019). Sosyodemografik değişkenler ve namus adına kadına uygulanan şiddete yönelik tutum: üniversite gençliği üzerine bir araştırma. *Turkish Studies-Social Sciences*, 14(6), 3383-3400.
- Reed, E. (1994). *Kadının evrimi I* (Ş. Yeğın, Çev.). İstanbul: Payel Yayınevi.
- Sır, A. (2005). Namusun algılanışı araştırması. *Güneydoğu ve Doğu Anadolu Bölgelerinde ‘namus’ kisvesi altında işlenen cinayetler ile mücadelede kalıcı yöntemler geliştirme projesi raporu* içinde (ss. 87-124). Diyarbakır: KA-MER Vakfı.
- Şanlı, B. (2017). *Üniversite birinci ve son sınıf öğrencilerinin kadına ilişkin namus anlayışı ile ilgili tutumları (Mersin Üniversitesi örnekleme)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.
- Tahincioğlu, A. N. Y. (2013). Türkiye basınında namusun halleri. *Kültür ve İletişim*, 16(1), 73-104.
- Tire, O. (2019). Töre ve namus cinayetleri. M. Öztürk ve M.B. Bulut (Ed.), *Tüm yönleriyle kadın cinayetleri* içinde (ss. 185-217). Ankara: Nobel Akademik.
- Toubia, N. (2018). Kadın genital mütilasyonu nedir? P. İlkaracan (Ed.), *Müslüman toplumlarda kadın ve cinsellik* içinde (ss. 265-277). İstanbul: İletişim.
- Uğurlu, N. S. ve Akbaş, G. (2013). Namus kültürlerinde “namus” ve “namus adına kadına şiddet”: Sosyal psikolojik açıklamalar. *Türk Psikoloji Yazıları*, 16(32), 76- 91.
- URL-1, 2022. <https://sozluk.gov.tr/>. 22 Aralık 2022.
- Vefikuluçay Yılmaz, D., Zeyneloğlu, S., Kocaöz, S., Kısa, S., Taşkın, L., ve Eroğlu, K. (2009). Views on gender roles of university students. *Journal of Human Sciences*, 6(1), 775–792.
- Vural, P. I. ve Körpe, G. (2018). Üniversite öğrencilerinin kadınlık-erkeklik ve kadına ilişkin namus anlayışı tutumu. *Yaşam Becerileri Psikoloji Dergisi*, 2(3), 155-166.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara:Seçkin.

Kaynak gösterme / How to cite this article:

Öztürk, H., & Emiroğlu, A. (2023). Milliyetçilik bağlamında 19.yüzyılın sonu ve erken cumhuriyet dönemi (1923-1938) beden terbiyesi düzenlemeleri. *Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(2), 202-223. doi: 10.38122/ased.1332563

Makale Geçmişi / Article History

Alındı (Received): 25/07/2023

Kabul edildi (Accepted):28/11/2023

Milliyetçilik Bağlamında 19.yüzyılın Sonu ve Erken Cumhuriyet Dönemi (1923-1938) Beden Terbiyesi Düzenlemeleri

¹Hülya ÖZTÜRK*, Atiye EMİROĞLU**

Öz: Osmanlı Devleti, askerlerinin talim ve terbiyesine dikkat etmiş ve güçlü ordular kurmuştur. Ancak bilim ve teknikte ciddi bir ilerleme kaydedemeyen imparatorluk, askeri alanda güçsüzleşmiş ve 19. yüzyılın sonlarına doğru tüm halkın beden terbiyesine önem veren çalışmalar yürütmüştür. İçinde milliyetçilik anlayışının da barındığı bu çalışmalar, Türkiye için bir tür laboratuvar niteliğinde olmuştur. İmparatorluğa bağlı uluslar, kendi milli devletlerini kurdukça imparatorluk içindeki aydın kesim Türk kimliğine daha sıkı sarılmıştır. I. Dünya Savaşı ve ardından gelen Milli Mücadele üzerine kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Osmanlı'nın yanlış veya doğrularından dersler çıkararak milli bir devlet üzerine temellenmiştir. Halkın ruhen ve bedenen sağlıklı olması, eğitimde önemle üzerinde durulan bir konu olmuştur. Milliyetçilik ilkesiyle de bütünlük arz eden beden terbiyesi eğitimi, muasır medeniyetler seviyesine ulaşmanın en temel şartlarından sayılmıştır. Milletler için bir toplumun bedenen ve ruhen sağlıklı olması önemlidir. Bu nedenle Hastalıklarla mücadele etme noktasında *sağlam vücut* kavramı insanlık tarihi kadar eskidir. Güçlü ve kuvvetli beden, dönemin şartları açısından devletlerin devamlılığı için gerekli görülmüştür. Bu bağlamda spor, geçmiş yüzyıllardan günümüze uzanan ve içinde birçok farklı dalları barındıran bir tür dinlenme, sağlıklı olma, eğlenme faaliyetleri olarak devletler tarafından desteklenmiştir. Hem Osmanlı hem de Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde spora ve dolayısıyla beden terbiyesine verilen önem birçok araştırmada konu olmuştur. Ancak beden terbiyesine milliyetçilik ilkesi çerçevesinde araştırmak çalışmayı diğerlerinden farklı kılmaktadır. Araştırma sürecinde birincil kaynaklar özellikle tercih edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Beden terbiyesi, eğitim, milliyetçilik, Osmanlı, cumhuriyet.

Physical Training Regulations in The Context of Nationalism at the end of the 19th Century and the Early Republican Period (1923-1938)

Abstract: Along the history, The Ottoman paid attention to the training and upbringing of its soldiers and established strong armies. However, the Empire, which could not make a serious progress in science and technique, became weak in the military field and carried out studies that gave importance to the physical training of all the people towards the end of the 19th century. As the nations affiliated to the empire established their own national states, the intelligentsia within the empire clung to the Turkish identity more tightly. Thus, the Republic of Turkey was based on a national state. The health of the people has been an important issue in education. It is important for nations that a society be healthy physically and spiritually. For this reason, the concept of a "healthy body" in combating diseases is as old as human history. A strong and powerful body was deemed necessary for the continuity of states in terms of the conditions of the period. In this context, sport have been supported by states as a type of recreation, health and entertainment activities that extend from past centuries to the present and include many different branches. The importance given to sports and therefore physical training in both the Ottoman Empire and the Republic of Turkey has been the subject of many studies. However, researching physical training within the framework of the principle of nationalism makes the study different from others. Primary sources were especially preferred during the research process.

Keywords: Physical training, education, nationalism, Ottoman, republic.

*Doç. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, hulyaozturk33b@gmail.com, 0000-0001-8999-4213

** Dr. Öğ. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, atiyemiroglu@gmail.com, 0000-0002-0588-0065

Summary

The Ottoman Empire's influence from Ummahism, Ottomanism and Turkism movements, and its policy of surviving with the power of each movement in the struggle for existence, succumbed to the process of collapse of empires that affected the whole world. The collapse of Ottoman Empire was the beginning of a new rise and the Republic of Turkiye was established with a new regime based on national sovereignty. Nationalist movements that took root in the Ottoman Empire took their place in the foundations of the new state. The new regime guaranteed the understanding of nationalism by the state with the six principle it determined. Just like in the Ottoman Empire, physical training studies were given great importance in education with the view that a strong, healthy society means a strong state. In this context, it can be said that the relationship of physical training studies with the principle of nationalism for the sake of the survival of the state forms an integral whole for both the Ottoman Empire and the Republic of Turkiye.

Physical training refers to the physical training of all segments of society, and as a result of the efforts to create a young and dynamic generation, it takes its place among the priority issues of both the Ottoman and Republican Periods. Many regulations put forward by the Ottoman Empire in the late 19th century were based on more national principles. In the following periods, these subjects, which were initiated in the last periods of the Ottoman Empire, were continued by being systematized. In this study, physical training regulations were examined without a clear historical line until the late 19th century and the Early Republic (1923-1938) period.

In the study, *Servet-i Fünun* magazine, which was one of the periodicals of the period in which physical training subjects were heavily covered, and which had columns on science, literature, art and beauty, was preferred. In addition, Prime Ministry Ottoman and Republic Archive sources were used in the study. In the research, research Works were also examined and relevant sources were included in the study with explanatory style and qualitative method. The study focuses on the connection between physical training and nationalism and includes the studies carried out by the state for this purpose.

Rather than creating a strong army or a society that adopted nationalist elements, the Republic of Turkey aimed to create healthy generations that were free in thought, free in conscience, and free in wisdom, and who had caught up with the science and technology of the age. For this reason, healthy child policies have been implemented. In order to make physical health suitable for today's conditions, the General Directorate of Physical Training was connected to the Ankara center with the Physical Training Law No. 3961 dated July 16, 1938, and this place was accepted as the most important authority in national sports contacts and relations. Youth and Sports Day was declared with the theme "A healthy mind is found in a healthy body". Since this date, the Youth and Sports Day has been dedicated to young people who are expected to be perfect both mentally and physically, and the country has been entrusted to physically strong and healthy young people and the obstacles to their development have been tried to be removed. The healthy new generation that the young republic tried to create was seen as the assurance of the continuity of the regime.

Apart from what was expected from children and the young generation within the nationalization efforts, women also had to be strong, well-groomed, mentally and physically healthy as they give birth to and care for children. Women had to be perfect in every respect, both because of the importance of their physical characteristics due to genetic transmission to the new baby they would give birth to, and because of the contribution they would give to the child both spiritually and physically during the child's growth. In this context women were given important responsibilities regarding child education and were seen as the most important building blocks of the new generation. The concepts of health-physical and mental health-raising good children physically strong individuals in terms of avoiding infectious diseases have gained great importance. In this regard, the state officials tried to spread physical training practices to the whole society, both by raising public awareness in the newspapers of the period, and by pamphlets prepared with the help of physicians and by laws enacted on the subject. In this context, Turkiye National Medical Congresses have been held since 1925, and in these congresses, issues related to avoiding infectious diseases, eugenics, creating a healthy society, the importance of sports and exercise, combating obesity, diet and sports medicine were decided by the specialist physicians of the period.

Physical training, spiritually and physically strong structuring studies carried out in order to establish health policies in order to progress the national health services in the most beneficial and open way to development, and to strengthen these with physical policies and implement them within the newly established Turkiye State, are among the important studies of the Early Republic period and contributed greatly to the studies of the following period. As it is known, many laws and regulations of the Early Republic period were continued by the ministries of the following period, and these regulations, which were accepted

as the basis of the laws of the newly established state, shed light on the future of country. The national regulations and practices implemented in this period also help us understand the structure of Early Republic period.

Keywords: Physical training, education, nationalism, Ottoman, republic.

Giriş

Milliyetçilik kavramının kıtadan kıtaya, ülkeden ülkeye değişen farklı özelliklere sahip çok boyutlu tanımları bulunmaktadır. Tarih, coğrafya, kültür ve inançlar, ülkelerin milliyetçilik yaklaşımını etkilemiştir. 18. yüzyılın sonlarında Batı Avrupa’da milliyetçilik anlayışının siyasileşmesi ve ezilen halkların kimlik arayışı, zamanla dünyayı etkisi altına almıştır. Bir devletin egemenliğinde yaşayan ve ezilen halklar, kendi kimliklerini elde etmek adına mücadele etmelerine neden olmuş ve mücadeleler sonucu milli devletler kurulmuştur. Milli devletlerin farklı devletlerin boyunduruğu altına girmeme, güçlü olma ve var olma mücadelesi; topraklarını genişletme politikalarını etkilemiş ve dünyayı milli devletlerin savaşlarına sürüklemiştir. 19. yüzyılın ikinci yarısından başlayıp 20. yüzyılın başlarına kadar devam eden savaşlar sonucu milli devletler kurulmuşken 20. yüzyılın ortalarına kadar süren savaşlarda milli devletlerin var olma, toprak kazanma gibi amaçlarını devam ettirdikleri görülmüştür (Akıncı, 2014: 131-150). Devletler içinde ezilen azınlıkların mücadelelerini sürdürmeleri iç savaşlara, kaosa neden olmuştur. Milliyetçilik anlayışı tarihsel süreçle birlikte şekillenmiş ve değişmiştir. Milliyetçilik kavramı, günümüzde de varlığını önemli derecede sürdürmektedir (Carr, 2019: 51-59).

Fransız İhtilali’nin yaydığı milliyetçilik hareketinin çok uluslu imparatorlukları yıkmada gösterebileceği başarıyı sezen Yeni Osmanlılar olarak da bilinen ve birçok araştırmacı tarafından *Jön Türkler* adıyla tanımlanan Osmanlı aydın kesimi milliyetçilik hareketinin etkisinde kalmıştır. Ancak bu etkinin Osmanlı İmparatorluğu’nu yıkma tehlikesi karşısında mili devlet kurmak yerine, ihtilalin anayasaya dayanan eşitlikçi ve en azından halkın yarı temsili katılımının yer aldığı, meşruti sisteme geçişin sağlanması adına mücadele yürütülmüştür. Jön Türkler, tüm Osmanlı halkının eğitilmiş olması ve eğitilmiş herkesin kendi söz hakkının bulunması gerektiği görüşünü savunmuştur. Tüm halkı kalkındıracak ve halkın ruhen ve bedenen iyilik haline kavuşmalarını sağlayacak siyasi adımlar atılmıştır. Ancak II. Abdülhamid, anayasal sistemi isteyen Jön Türkleri *erbâb-ı fesad* olarak tanımlamıştır. Padişahın Jön Türk hareketine karşı duruşu, Jön Türklerin yurtdışına kaçmalarına ve yurtdışından yayınlar yapmalarına neden olmuştur. Çoğu Jön Türkün ülkeye dönmeleri, İttihat ve Terakki’nin 1908 yılı müdahalesiyle yönetimin kontrol altına alınması, daha özgürlükçü bir ortamın sağlandığı inancıyla mümkün olmuştur (BOA, HR.SYS, 196/23, M-01.09.1901). Kendi ülkelerine dönen aydın kesimin milliyetçilik konusunda yayınlar yaptıkları, hatta özellikle 20. yüzyılın başlarından itibaren Osmanlıcılık fikrinden Türk milliyetçiliği fikrine yönelimlerinin hızlandığı

gözlemlenmiştir (Arai, 2016: 110-123). Osmanlı aydın kesim, imparatorluğun içinde bulunduğu ekonomik çöküşün; bilim, teknik ve eğitimde ilerlemenin, askeri alanda teknolojik gelişmelerin olmayışı ve askeri başarısızlıklar gibi birçok toplumsal sorunların varlığı üzerinde de durmuşlar, çözümler üretmeye ve kalemleriyle, gazete ve dergilerde yazdıkları yazılarla halkı bilinçlendirmeye çalışmışlardır (Doğaner, 2012: 109-121).

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin savunduğu fikirler; İslamcılık, Osmanlıcılık ve Türkçülük olmak üzere zaman içerisinde farklılık göstermiştir. Cemiyet, Fransız İhtilali'nden ve yaymış olduğu milliyetçilik hareketlerinden de etkilenmiş, ancak çok uluslu bir imparatorluğu bölmek adına milliyetçilik yönlerini açığa çıkarmamayı tercih etmişlerdir. Osmanlı Devleti içerisinde yer alan birçok ulus, Osmanlıya karşı bağımsızlık savaşı vererek kendi milli devletlerini kurmaları ve Balkan Savaşları sonucu, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin milliyetçilik hislerini ortaya çıkararak milliyetçilik adına çalışmalar yapmalarına neden olmuştur (Semiz, 2014: 217-244).

Türkiye Cumhuriyeti Devleti, I. Dünya Savaşı ve ardından gelen milliyetçilik hareketleriyle toplumsal alanda destek bulmuş ve Osmanlı mirasını devralarak yeni yapılanmalarla kurulmuş milli bir devlettir. Milliyetçilik üzerine kurulmuş milli bir devlet özelliğine sahip olsa da İttihat ve Terakki yönetiminin sınırları aşan ve bütün Türk milletlerine dayanan Türk devleti kurma ideolojisinden farklı olarak kendi sınırları dâhilinde Türk olmayan etnik unsurları da bünyesine alarak Türk kimliği yaratma düşüncesine dayanmaktadır. Yeni rejim, Osmanlı tarihinden ders alma eğilimi içerisinde olmuştur. Osmanlı yenileşme hareketlerinden, Jön Türkler ve İttihat ve Terakki fikriyatından ve yazarlarından önemli derecede etkilenmiştir (Örmeci, 2010: 95-109). Eğitimde, bilimde, teknikte ilerleme ve çağın gerektirdiği şartlar ışığında yaşamak adına milletçe öz verili çalışmak, milliyetçilik anlayışının tercih ettiği yoldur. Kendi iç barışını sağlamış bir milletin toprak bütünlüğünü koruyarak ve hiçbir zaman başka ülkelerin toprak varlığında hak iddia etmeden güçlü olması bilimle mümkün olacaktır (Feyzioğlu, 1985: 353-412). Eğitim, yeni rejimin inşası sürecinde amaca hizmet eden bir araç olarak görülmüştür. Bundan dolayı eğitim sisteminde eşitlikçi bir tavır içerisinde kadın ve erkek eğitime önem verilmiştir. Türk toplumunun muasır medeniyetler seviyesine ulaşması, bilim ve teknikte ilerlemeyi önceliğine alarak halkın ruhen ve bedenen sağlıklı olması adına çeşitli kanuni düzenlemeler yapılmıştır. Devlet; bunu sağlıkta, eğitimde, toplumsal alanda hukuki düzenlemelerle ortaya koymuştur. Milletlin sağlıklı ve zinde olması, gelişme ve ilerlemenin yapı taşlarından sayılmıştır. Beden terbiyesine önem verilerek kadın ve erkek beden terbiyesi dersleri almaları sağlanmıştır. Aynı dönemde milli devlet olarak kurulmuş birçok Avrupa ülkesinde de beden terbiyesine verilen önem milliyetçilik politikalarıyla paralel yürütülmüştür (Taş ve Şemşit, 2013: 136-151).

Özellikle gelişmiş ülkelerin önemle üzerine eğildiği ancak hemen her toplumda karşımıza çıkan beden terbiyesi ve uygulamaları ülkelerin gelişmişliğiyle de doğru orantılı olduğu söylenebilir. Nitekim Osmanlı Devleti'nde özellikle Tanzimat'la birlikte yani Osmanlı ordusunun düşman orduları karşısında mağlubiyet alması sonucu da diyebileceğimiz bir süreçten sonra Münif Paşa'nın *Mecmua-i Fünûn*'da yayınladığı *Ehemmiyet-i Terbiye-i Sıbyan* başlıklı yazılarla çocuk terbiyesine dair önemli bilgiler verilmiştir. Münif Efendi, bu bilgilerin önemini: *İnsanların beşeri ihtiyaçları olduğu, barınma, beslenme-üreme gibi ihtiyaçlarını tabiat gereği karşılama yoluna gittiği, çocukların bir müddet sonra kendi ihtiyaçlarını gidermek için sadece kendisi harekete geçebileceği, bu yüzden pek tabii ki kendini sefaletten kurtaracak çocuk kendine yol çizebilmeyi de bilmesinin gerekeceği* şeklinde özetlemiştir (Münif Efendi, 1279). Osmanlı Devleti'nin savaşlarda güçlü bir ordu yaratmaya dönük başlattığı erkeklere yönelik beden terbiyesi politikaları, İttihat ve Terakki yönetimiyle birlikte güçlü Türk kimliği yaratma boyutuna dönüşmüştür (Ateş, 2012: 200-220). Bu durum Beden Terbiyesi uygulamalarının milliyetçilik hareketleri çerçevesinde yürütülmesine zemin hazırlamıştır.

Cumhuriyet döneminde beden terbiyesi hususunda önemli çalışmalar yapan, Selim Sırrı Tarcan radyo aracılığıyla beden terbiyesi, kadın sporları, yarının çocukları gibi konular üzerinden sporun faydalarından bahsetmiştir. 44 konudan oluşan konferanslar, 1932 yılında kitap haline getirilmiştir. Tarcan'a göre spor insan yaşamında büyük öneme sahiptir, *Yaşam Boyu Spor, Sağlık İçin Spor* beden terbiyesinde gerekli kavramlar olmuştur (Çapan ve Mutlu, 2016: 235-241). Dönemin yaygın görüşünde kabul edildiği gibi Tarcan da; zayıf, çelimsiz, tembel, aciz ve beceriksiz olanların bütün bir milletin geleceğine zarar verebileceğini düşünmüş ve savunmuştur. Bedene bütüncül yaklaşan Tarcan'a göre hasta bir vücudun dimağı da hastadır. Tarcan'ın bu söylemi, cumhuriyetin ilk yıllarında oluşturulmaya çalışılan beden terbiyesi fikriyatının temellerini de oluşturmaktadır (Tarcan, 1932: 3).

Gerek Osmanlı Devleti'nde gerekse Türkiye Cumhuriyeti Devleti döneminde beden terbiyesi uygulamalarının rejimi korumaya ve ayakta tutmaya yönelik olduğu görülmektedir. Osmanlı Devleti uzun süren savaşlar sonrasında 19.yy'ın sonları 20.yy'ın başlarında toprak ve insan kaybetmiş, yaralanan askerleri bitap düşmüş; ekonomi, savaş ve toprak kayıplarıyla daha da bozulmuştur. Yeni doğan çocuklar anne karnında beslenemediğinden zayıf ve çelimsiz doğmuştur. Devletin içinde bulunduğu durumlar halkı da etkilemiş, yapılan çalışmalar, alınan kararlar ve uygulamalar devletin varlığını sürdürebilme anlayışına dayanmıştır. Tüm dünyada hâkim olan bu anlayış, 20.yy'ın ilk çeyreğinde ulus devletler şeklinde yapılan devletlerde daha çok yaygınlaşmış, beden terbiyesine verilen önemin kaynağında yeni rejimin yeni ve sağlam nesiller üzerine inşa etmek isteği yatmıştır (Türkmen, 2018: 19-27).

1. Yöntem

Beden terbiyesi-talim terbiye ile toplumun her kesiminin beden terbiyesi kastedilmekte, genç ve dinamik bir nesil yaratma çabalarının bir sonucu olarak hem Osmanlı hem de cumhuriyet döneminin öncelikli konuları içerisinde yerini almaktadır. 19. yüzyılın son dönemlerinde Osmanlı Devleti'nin ortaya koyduğu pek çok düzenleme, daha milli esaslara dayanan düzenlemeler olmuştur. İlerleyen dönemlerde Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde başlatılan bu konular sistematikleştirilerek devam ettirilmiştir. Beden terbiyesi düzenlemelerinin incelendiği bu çalışmada, 19. yüzyılın son dönemleri ve Erken Cumhuriyet (1923-1938) dönemine kadar net bir tarihi çizgiyle ayrılmadan incelenebilmiştir.

Etik kurul onayına gereksinim olmayan çalışmada beden terbiyesi konularının yoğun bir şekilde yer aldığı dönemin süreli yayınlarından fen-edebiyat-sanat ve güzellik üzerine sütunlarını oluşturan *Servet-i Fünun* dergisi tercih edilmiştir. Anadolu Üniversitesi ve Milli Kütüphane mikrofilm odaları ile açık erişim sağlayan gazetenin kendi arşivinden derginin ilgili yıllarına ait sayıları Ekim 2022-Nisan 2023 tarihleri arasında taranmıştır. Çalışmada ayrıca, Başbakanlık Osmanlı ve Cumhuriyet Arşiv kaynakları tarih inceleme yöntemlerine uygun şekilde taranarak ve Türkçeye çevrilmeleri yazarlar tarafından yapılarak kullanılmıştır. Araştırma ve tetkik eserler de incelenerek milliyetçilik, beden terbiyesi gibi konuların ele alındığı çalışma için ilgisi olan kaynaklar, çalışmaya açıklayıcı anlatım şekli ve nitel yöntemle dâhil edilmiştir. Çalışma beden terbiyesinin milliyetçilikle bağlantısına odaklanmakta ve devletin bu amaçla yapmış olduğu çalışmalara yer vermektir. Bu bağlamda İttihat ve Terakki, Jön Türkler, çalışmada yer alan düşünce akımlarına odaklanılmamış ya da bu alanda yapılmış olan çalışmalara ayrıntılı bir şekilde yer verilmemiştir.

2. Bulgular

2.1. Osmanlı Devleti'nde beden terbiyesi

Sağlam bir bedeninin önemi, Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu son çeyrekte toprak ve insan kaybetmemek adına büyüktü. Beden terbiyesiyle ilgili yapılan çalışmaların gelişimine bakıldığında zaman özellikle her an devleti etkileyebilecek içte ve dıştaki düşmanlara karşı güçlü ve sağlıklı bireyler yetiştirmek amacı güdüldüğü söylenebilir. Bu noktada erkek nüfusun beden terbiyesine önem verildiği ve ilk beden terbiyesi çalışmalarının askeriye ya da zaptiye gibi kurumlarda başlatıldığı görülmektedir. Beden terbiyesi talimhaneleri tesis eden Osmanlının sağlıklı ve güçlü erkek nüfus yaratarak, varlığını sürdürme çalışmaları, gelişiminin ve ilerlemesinin temelinde yatan nedenlerin başında gelen askeri gücünü güçlendirmeye bağlıydı. Askeri gücün devlet için ehemmiyeti, II. Mahmut ile yeni kurulan Asakir-i Mansure-i Mahmudiye ordusunun hekim ve cerrah ihtiyacını karşılamak adına tesis edilen Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane'nin açılışında da

kendini göstermiştir (Öztürk ve Şayligil, 2015: 174-185). Devlet, gittikçe güçsüzleşmesinin önüne öncelikle askeriye'nin iyileştirilmesiyle geçmeyi düşünmüş, savaş sırasında askerlerin tedavi ve bakımlarının sağlanmasına öncelik vermiştir.

1897 senesinde beden terbiyesi çalışmalarının yoğunlaşması kamuoyunda yankı uyandırmaya başlamış, *Mekteplerde Mümarese-i Bedeniye ve Mekatibi Osmaniye* başlıklı Servet-i Fünun'un sütunlarında konu ile ilgili yapılanlar ve yapılması gerekenler şöyle dile getirilmiştir: ... *âlem-i medeniyetin talim ve terbiye-i etfal hususunda artık bilinçli olduğu, bunun en önemli kısmını da mümarese-i bedeniye'nin oluşturduğu, mümarese-i bedeniye'nin terakkiyat-ı medeniye'nin şartı haline geldiği, vücudu hıfz-ı sıhhat mutabık mümareselerle, idmanlarla takviyeye çalışmazsa tahsil-i ilm ve maarifte bir memleket, bir millet ne kadar ileriye giderse gitsin bundan bir fayda hasıl olamayacağı* bu nedenle ilk olarak okul programlarını düzenlemek, ilim ve fen derslerinin okul programlarına dahil edilmesinde Avrupa'yı dikkate almak gerektiği belirtilmiştir (Kadri Mahmut, 1897: 234; Kadri Mahmut, 1898: 348).

19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başlarından itibaren aynı zamanda hüküm süren diğer devletlerdeki gelişmelerden ve ilerlemelerden etkilenen Osmanlı Devleti beden terbiyesine önemle eğilerek devletin bekası için sağlıklı ve güçlü güvenlik kuvvetleri oluşturmak istemiştir (BCA, ZB, 377/12, R- 07.03.1325). Bunun için Avrupa'daki gelişmeler yakından takip edilmeye çalışılmış, Avrupa'da düzenlenen konferanslara gönderilmek, durum tespitinde bulunmak üzere memurlar görevlendirilmiştir (BCA, MV, 229/114, H-19.03.1331).

Avrupa ülkeleriyle 19. yüzyılın son dönemlerinde geliştirilen ilişkiler, İsveç'le bir adım daha ileri taşınmış, Atina'da 1906 yılında gerçekleştirilen yarışmalara katılacak İsveçli yarışmacılar eğitimlerini Dersaadet'te yapma talebinde bulunmuş, ülkelerin yazışmaları akabinde yarışmacılar yarışma tarihine kadar Osmanlı tarafından ağırlanmıştır (BCA, Y.A.HUS, 501/43, 05.02.1324). Bu tutum ile Osmanlı Devleti yarışmacıları da yakından takip etmeyi amaçlamıştır. Avrupa gözlemleri ilerleyen yıllarda da devam etmiş, 1908 yıllarını takip eden dönemde Selim Sırrı Tarcan'ın Uluslararası Olimpiyat Komitesi'ne bağlı Türkiye Millî Olimpiyat Komitesi'ni kurmasıyla temaslar sürdürülmüştür. 1909-1910 yılları arasında İsveç Kraliyet Jimnastik Enstitüsü'nde beden eğitimi eğitimine gönderildiği dönemde İsveç Kralı'nın maiyetinde misafir subay olarak eğitim almaya başlayan Selim Sırrı, İsveç jimnastiğinin (GCI) inceliklerine vakıf olmaya ve buradaki gözlemleri ile toplum yapısında yenilikler ortaya koymaya çalışmıştır (Tarcan, 1926: 1-87; Servet-i Fünun, Olimpiyat Oyunları, 1909: 3; Servet-i Fünun, Selim Sırrı Bey, 1909: 140; Çapan, Atatürk Ansiklopedisi).

Emperyalist güçlere karşı ülkede ve özellikle Müslüman toplumda sporu teşvik ve beden terbiyesini milli bir mesele gören ülke aydınları ve Tarcan, istibdat döneminde komite kurmanın olanaksız

olmasından kaynaklı, amaçlarını uluslararası komiteye bağılı olarak harekete geçirmek istemiş olsa da Müslüman Türklerin konuya uzaklıklarından kaynaklı ilk etapta başarı elde edilememiştir. Selim Sırrı Tarcan'ın çabalarıyla daha sonra Osmanlı Milli Olimpiyat Cemiyeti oluşturulmuştur. Uluslararası Olimpiyat Komitesi'nin 1912'de Stockholm'de düzenlediği V. Olimpiyat Oyunları'na Vahram Papazyan ve Mıgırdiç Mıgıryan adlı iki sporcu başvurmuş, atlet olan sporcular Osmanlı Milli Olimpiyat Cemiyeti ve Selim Sırrı Bey'in desteğiyle İsveç'te Osmanlı Devleti'ni temsil etmişlerdir. Ancak savaş yıllarında Paris'te 1916 senesinde düzenlenen olimpiyatlara Osmanlı'nın katılmadığı dönemin taraf devletleri arasında yapılan yazışmalardan anlaşılmaktadır (BCA, MK.MFT, 1197/49, 09.06.1332).

Osmanlı Devlet erkânı da zamanla sadece gözlemciler aracılığıyla değil, bizzat kendi çabalarıyla beden terbiyesi hususunda yurtdışı gelişmelerini yakından takip etmişlerdir. Fransa gibi dönemin birçok Avrupa ülkesinde, kız çocuklarının da beden terbiyesine önem verildiği görülmüş, batıda bir çocuğun alacağı eğitimin ve gideceği okulun yetenekleri dâhilinde değerlendirilerek belirlendiği ve Avrupa'da dikkat edilen bu hususların talim ve terbiye bağlamında Osmanlı eğitim sisteminde de uygulanması gerektiği fark edilmiştir. Nitekim okul müfredatlarına talim terbiye dersleri konması adına kamuoyunda çağrılarda bulunulmuştur (Servet-i Fünun, Numru: 865: 18-19; Servet-i Fünun, "Pariste Talim Terbiye", C 30/ S. 769; Servet-i Fünun. "Fransızların Talim Terbiyesi". C 34/ S. 864.14.11.1907; Servet-i Fünun. "Fransa'da Irza-ı Etfal Meselesi". C 30/ S. 777. 5 Mart. 1905).

Beden terbiyesinin bir diğer aşaması bedene doğru bakım sağlanmasıyla tamamlanabilirdi. Bedenin sağlığına kavuşturulmasında tedavi kısmı hekimlerce sağlanmakta, bakım kısmı ise ebe-hemşire ve hastabakıcılarla verilmekteydi. Bu bakımdan kadınlar tarafından sağlanan bu hizmetler, sağlıklı beden ve birey yaratma çabalarında büyük öneme sahipti. Osmanlı topraklarında sağlık bakımı, kadınların işi olarak görülmekteydi. Şefkat ve bakım sağlayacak kadınlar beden terbiyesinin tüm devlet ve halk tarafından önemsenmesinden kaynaklı devletin sağlık teşkilatında kolaylıkla yerlerini alabilmişlerdi. Ebe-hemşire-hastabakıcı olarak 1843 tarihinden itibaren kadınların sağlık teşkilatında yer alabilmeleri, beden bakım ve terbiyesiyle devletin gücü arasındaki paralelliğin fark edilmesiyle olabilmisti. Böylece 1914'lere kadar meslek eğitimi okullarında yer alamayan kadınların sağlık bakımı veren alanlarda kendilerine daha kolay yer bulabildikleri görülmektedir. Bu durum toplumun bir diğer kanadını oluşturan kadınların çalışma hayatına kabullerinde en zorlu alanlar içerisinde olan sağlığa bakım-terbiye sağlama konusundan kaynaklı girebildiklerini bizlere göstermektedir. Ayrıca çocuklara bakım ve süt sağlayan Irzahanelerden, Darüş 'şafaka, Dar'ül hayr-ı Ali ve Dar'üleytam gibi çocuklara bedensel bakım sağlayan her türlü oluşumda kadının verdiği hizmetlerden kaynaklı görünür hale gelebilmesi kolaylaşmıştır (Öztürk ve Emiroğlu, 2023: 34-43).

Osmanlıda önce askeriye sonrasında güvenlik güçlerinde uygulama alanı bulan beden terbiyesi çalışmaları, zamanla toplumun bütün erkek nüfusuna yönelmiştir. Maarif Nezareti, Selim Sırrı Bey, müfettiş sıfatıyla görevlendirerek erkek muallim mekteplerinde beden terbiyesi dersleri alımını başlatmıştır. Daha sonra beden terbiyesi dersleri kız muallim mekteplerinde de verilmeye başlanmıştır (Günay, 2017: 917-946). Yapılan çalışmalar bunlarla sınırlı tutulmamış, gençler arasında beden terbiyesinin yaygınlaştırılması amacıyla Anadoluhisarı İdman Yurdu atçılık şubesi açılmıştır. Birinci Dünya Savaşının başladığı dönemde uluslararası olimpiyat komitesi, Paris'te bir birleşim düzenlemiş, Türkiye de buna katılmıştır. Savaşa katılan katılmayan her ulusun etkilendiği bu zamanlarda savaşın gidişatını değiştirmek ve kara günleri geride bırakabilmek adına atçılık şubelerinin açılması ve hasta bakıcılık kursları ile askerlere müdahalelerde bulunulması Türkiye ve Türk nüfusunun beden sağlığı adına devlet yöneticileri tarafından önemli görülmüştür (BOA, DH.KMS, 12/20, H-26.07.1332).

2.2. Himaye-i Etfal ve diğer çocuk bakım kuruluşlarının beden terbiyesine katkıları

Himaye-i Etfal çalışmaları, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinden itibaren yürütülmeye başlanmıştır. Osmanlı, gücünü yeniden toparlayabilmek için çalışmalarda bulunmuştur. Azalan nüfus nedeniyle devlet, nüfus politikalarına eğilmiş ve beraberinde yeni nüfusu sağlıklı kılmak adına çalışmalar yürütmüştür (Tuğluoğlu, 2015) Bu çalışmalar, dönemin en çok okuyucu kitlesine ulaşan dergilerinden Servet-i Fünun dergisinin "etfal-i terbiye ve bakımı" başlığı altında ele alınmıştır. Bu yazılarda bebeklikten itibaren devletin beden terbiyesine verdiği önem yansıtılmıştır. Örneğin "Terbiye-i Etfal" başlığı altında bebeklerin eğitimiyle ilgili geniş bilgiler yer almıştır. Dergi içerisinde Besim Ömer Bey'in yazılarında da öne çıkan çocuklar-anneler-bedenin beslenmesi-doğru diyet-erken doğan çocuklara verilen bakım ve vücut-kemik koordinasyonlarına ilişkin pek çok yazı ortaya konmuş, çocukların doğar doğmaz etrafta gezdirilmesi ve birçok insana gösterilmesinin ve bir çocuğu erkenden yürütmeye çalışmanın doğru olmadığı açıklanmıştır. Çocuk beden terbiyesinde, bakım verenin görevi çocuğa destek vermekle sınırlı olması gerektiği, geri kalanın çocuğun kendisi tarafından yapılması için cesaretlendirilmesinin önemine vurgu yapılarak çocuğun büyütülmesi ve bakımının nasıl olması gerektiği dönemin uzmanlarınca kamuoyunda gerek broşür gerekse dergi ve mecmualardaki sütunlarda halkla paylaşılmıştır (Servet-i Fünun, Numru: 161: 73, (tarihsiz).; Servet-i Fünun, C.32/ S. 826. 21 Şubat 1907).

Bu bilgilendirmelerde: *Çocuğun bebeklik döneminde hareket serbestisi içinde kendini tanıma eğiliminde olduğu bu suretle el ve kollarını hareket ettirirken yüzlerine dokundukları, kulaklarını çektikleri, burunlarıyla oynadıkları ve ayaklarına dokundukları görülmektedir. Bu hareketlerin engellenmesi adına müdahale edilmemesi gerektiği eğer müdahale edilirse çocuğun bu durumdan olumsuz etkilenebileceği* belirtilmiştir (Servet-i Fünun, Numru: 626: 27, (tarihsiz). Bebeğin

doğumdan başlayarak beden eğitimiyle ilgili ayrıntılı bilgiler içeren bu yazılar çocukların beden terbiyesine verilen önemi gözler önüne sermektedir. Himaye-i Etfal ve süt damlasından önce Osmanlı içerisinde ırzahanelerde de çocuklara sadece bakım sağlanmamakta, etfalin terbiyesi çok yönlü yerine getirilmekteydi. Örneğin ırzahane odalarında yemek saatlerinde bedene faydalı olan yemeklerin tercih edilmesi yanında masa ve yemek yeme adabı da çocuklara öğretilerek çok yönlü bir etfal terbiyesi verilmekte, bakım ve tedavileri kurum içerisinde hekim ve hastabakıcılarla sağlanmaktaydı (Servet-i Fünun. S. 217, Mayıs 10 1895; Servet-i Fünun. “Çocuk ve Süt”, C 30/ S. 772; Servet-i Fünun, “İrzahaneler”, C 21/S. 534. 6 Haziran 1901.; Servet-i Fünun, “Pariste Talim Terbiye”, C 30/ S. 769.; Servet-i Fünun, “Besim Ömer-Kadri Raşit”, C 64/ S. 1674. 13. 09. 1328).

1917 senesinde İstanbul merkezli ilk olarak kurulan Himaye-i Etfal Cemiyeti, 1921 senesinde Türk kurtuluş savaşı sürerken Ankara’da yeniden faaliyetlerine başlamıştır. BMM, cemiyete Numune mektepleri karşısındaki arsadan anasız, babasız çocukları alıp daimi surette büyütmeye, yaşatmaya, faaliyetlerini sürdürmesi için tahsisatlar ayırmıştır (Resmî Ceride ile neşir ve ilâm: 04. 03. 1341, S. 8; TBMMTD, İ: 67, C: 3, 01.03.1341: 90).

Ülkenin geleceği olarak görülen çocukları sadece beden değil, ruhen de sağlıklı yetiştirmek için 1921 yılından itibaren kesintisiz çalışan Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti bir nizamname oluşturmuştur. Yurt içinde ve dışında açtığı şubelerle müsamere, konferans, sergi ve yarışmalar düzenlemiş, uluslararası organizasyonlara dâhil olarak gelişme ve ilerleme adına çalışmalar yürütmüştür. Osmanlının son dönemleri ve daha sonra Milli Mücadele’nin verildiği sırada, nüfusu azalmış ülkenin yaralarını sarmak, yetersiz beslenen beden zayıf bulaşıcı hastalıklara kolay yakalanan çocuk ölümlerini azaltmak adına cemiyet, her daim millet olma fikriyle hareket etmiştir (TBMMZC, İ: 3, C: 23, D: 2, 01-31 Mart 1926: 1-26).

Bugünün küçükleri yarının büyükleridir sözlerinin vurgulandığı Himaye-i Etfal Cemiyet-i Umumiyesi Nizamname-i Esasisi’nde, kurumun faaliyet alanları incelendiğinde; çocuklara eziyet edilmemesi, anne ve babaları dâhil, hiç kimsenin çocukların bedeni ve ruhsal durumlarını tehlikeye düşürecek davranışlarda bulunamaması gerektiği yönünde çalışmalar yürütmüştür. Ayrıca çocukların tedavilerinin sağlanması, tütün ve bağımlılık yaratacak maddelerden korunması, kırlara ve yazlıklara gönderilmesinin sağlanması; çocuklar için oyun alanlarının kurulması, Himaye-i Etfal ile uğraşan uluslararası kuruluşlarla bağlantı kurulması, maddeleri üzerinde önemle durulmuş ve yapılacak olan faaliyetlerin çerçevesi çizilmiştir (Ankara Himaye-i Etfal Cemiyeti, 1337: 1-27).

Osmanlının son dönemlerinde savaşlarda nüfus kayıplarıyla birlikte ıslahhanelerin sayılarının artmaya başladığı, sırasıyla 1860’lardan itibaren Niş bölgesinde yetim ve öksüz ve fakir olan çocuklara öncelikle temel eğitim vermeyi amaçlayarak kurulan İslahhaneleri 1867’de Bosna, Kastamonu, Bursa, İşkodra, Sofya, Sivas, Edirne, İzmir, Halep, Erzurum, Diyarbakır, Konya ve

Selânik'te açılanlar izlemiştir (Öztürk, 1999: 190-191). 1873'de ise yetim ve öksüz Müslüman evlatlarını okutmak için Cem'iyet-i Tedrîsiyye-i İslâmiyye adında bir okulun İstanbul'da açılmasıyla Darü'sşafaka'nın çekirdeği oluşturulmuş (Ayhan&Maviş, 1994: 7-9), ardından hem 1890 tarihli bir iradeyle dilenen kimsesiz çocuklarla birlikte sakat erkek ve kadınları koruyup kollamak, hem de eğitim ve bakımlarını sağlamak üzere Darü'laceze'nin tesis edilmesi kararlaştırılmış (Nuhoğlu, 1993: 512-514.), 1903'de Zeynep Hanım Konağı'nda yetim-öksüz ve fakir çocukların eğitim öğretimini sağlamak için Darü'lhayr-ı Ali ve son olarak önce Trablusgarp - Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı'nda kimsesiz çocuklara bakım sağlamak adına açılan Darü'leytamlar kurulmuştur (BOA, ML.EEM, 472/52, 25-03.1320; MMZC. İ: 137, C: 6, 05.08.1325: 517- 523). Bu kuruluşlar çocuk ve kimsesizlere bakım sağlamak, hem bedenen hem ahlaken gelişimlerini takip etmek, mesleki eğitim yanında sağlıkla ilgili sıhhat defterlerini oluşturmak ve takibini sağlamak adına oldukça önemli görevleri yerine getirmişler, ülkenin içinde bulunduğu şartlarda gelecek nesilleri koruyup kollamak adına büyük adımlar atmışlardır (BOA, DH.MKT, 1265/39, 30.05.1326; BOA, MK.MFT, 1098/31, 11.01.1327; As, 2020: 159-160)

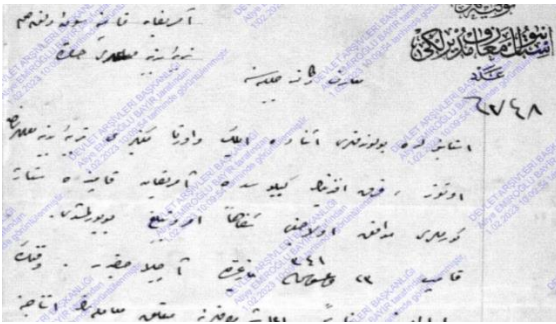
2.3. Cumhuriyet döneminde beden terbiyesi

Cumhuriyetin ilanından sonraki süreçte beden terbiyesine yönelik yapılan çalışmalar, Maarif Vekâleti tarafından yürütülmüştür. *Sağlam kafa sağlam vücutta bulunur* düsturunu kendine ilke edinen ilerici kadro beden terbiyesinin okullarda yaygınlaştırılması adına yönetmelikler ve talimatlar hazırlamış ve Türkiye İdman Cemiyeti'nin kurulmasını sağlamıştır. Her okul, spor müsabakaları için sadece kendi öğrencilerini gönderdikleri spor teşkilatları kurmuştur. Çeşitli kural ve kaidelerle kurulan teşkilatın temeli, sağlıklı bir nesil kurulmasına dayanmaktadır (BCA, 180-9-0-0, 3/20/17, 03.09.1927). Eski talebelerin de beden terbiyesini almalarını sağlayacak düzenlemeler yapılarak *Beden Terbiyesi Kursları* açılmıştır. Eski talebe olup bugün muallim olanların terbiye-i bedeniye kurslarına katılmaları özenle takip edilmiştir (BCA, 180-9-0-0, 3/20/18, 20.11.1927). Devlet, katılmaları sağlamak adına isme yönelik resmi evraklar hazırlamış ve muallimler kurslara davet edilmiştir (BCA, 180-9-0-0, 126/607/6, 22.09.1928). Çocukların gelişiminde ve sağlıklı bir nesil yetiştirmede olumlu yönde etkisinin olduğu düşünülen beden terbiyesi uygulamalarının devletin çeşitli organlarında memurlar için de uygulandığı anlaşılmaktadır. Örneğin Erkânı Harbiye Müdüriyeti'nin Maarif Vekâleti'ne yazdığı bir yazıda yirmi kadar zabitanın da beden terbiyesi eğitimi alması istenilmiştir (BCA, 180-9-0-0, 126/604-12, 30.07.1927).

Bu dönemde Amerikalılar tarafından Kilyos'ta tesis edilen kampta da beden terbiyesi çalışmaları yapılmıştır. Devlet, beden terbiyesi almak üzere bu kampa katılmak isteyen muallimlere resmi yazışmalarla izin vermiş ve olanak tanımıştır. Ayrıca liselerdeki İngilizce, beden terbiyesi ve spor dersleri için Amerika'dan eğitimli muallimler getirilmiştir (BCA, HR.İM, 167/46, M- 25.11.1925).

Ülkenin beden terbiyesini yaygınlaştırmada oldukça kararlı olduğunu gösteren bu çalışmalar devlet kademelerince takip edilmiş ve uygulanmıştır.

Şekil 1. *Maarif vekaleti celilesine. İstanbulda buldukları esnada ilk ve orta mektepleri terbiye-i bedeniye muallimlerinden otuz, kırk efendinin Kilyos'ta Amerikan kampında staj görmeleri muvafık olacakları şifaen emr ve tebliğ buyrulmuştur. Kampa 26 Kasım 241 tarihinde açılacaktır. Vaktinde (darülmüasina) binaen iâşe masrafları müteallik(İlgili) muamelelerine intihabına(seçmeler, seçimler) intizar (bekleme, gözleme) edilmesinden tarih-i mezkûrda tarih malumat kampa sevkleri tasvip buyrulmasında olunduğu şimdiden irade hususuna müsaade buyrulması melfuftur (BCA, 180-9-0-0, 126/603/14, 19.08.1925).*

Sağlanan ders ve aldırılan kurslar sonrasında toplumun pek çok kesiminin bu dersler için talepleri artmakta, öğrencilerin bu konuda bilinçlenmeye başladıkları görülmektedir. Örneğin; beden terbiyesi için açılan derslere katılmak isteyen bir öğrenci talebini dilekçeyle dile getirerek şöyle demiştir: *Mekatibi iptidaiye, terbiye-i bedeniye dersleri için küşad edilecek müsabaka imtihanına dahil edilenler meyanına leffen ismimin kayıd edilmesi hususuna...* (BCA, 180-9-0-0, 126/605/8, 25.10.1927).

Beden terbiyesine verilen önem zamanla devletin tabanında da kendini hissettirmeye başlamıştır. Cumhuriyet döneminde beden terbiyesini tüm topluma yaymak amacıyla idman kongreleri düzenlenmiştir. Uluslararası Olimpiyat Komitesi'nin düzenlediği 1924 Paris Olimpiyatları oldukça yoğun ve uzun süreli bir programla 4 Mayıs 1924'ten 27 Temmuz 1924 tarihine kadar yaklaşık üç ay sürmüştür. Türkiye'den de gözlemci delegelerin bulunduğu kongredeki gelişmeler, takip edilmiş, uzmanlarca takip edilen beden terbiyesi konusu, bilimsel bir camiada ele alınarak fikir alış veriş yapılmıştır. Dönemin süreli yayınlarında konuyla ilgili yayınlar yapılarak halkın konuya vakıf olmaları amaçlanmıştır (Hakimiyet-i Milliye, 23 Kasım 1924: 3). Avrupa'yı yakından takip etmek adına memurlar görevlendirilmiş ve Avrupa terbiye-i bedeniye adına Avrupa okullarındaki düzenlemeler ve müfredat içerikleri gözlemlenmiştir (BCA, 180-9-0-0, 3/20/19, 30.12.1927)

Türkiye'nin spor çalışmaları ve halkına beden terbiyesi eğitimi vermek üzere verdiği uğraşlar yurtdışında da hissedilmiştir. Bu konuda Yugoslav Beden Terbiyesi Bakanı M. Ancelinoviç

Türkiye'ye Yugoslavya'daki spor faaliyetine dair son zamanlarda neşredilen bir almanak göndermiştir. Almanakla birlikte *Terbiye-i Bedeniye Kanununun tatbiki için beş senelik bir plan* başlığıyla bakanın nutku da gönderilmiştir. Nutukta Milli Terbiye-i Bedeniye için bir kanun yapılması ihtiyacının önemli olduğu *siyasi şeraitin milli kuvvetlerin tecemmunu ve ahlaki ve bedeni terbiyenin tatbikini ve en ziyade lazım askeri iptidai talimlerin yapılmasını emrettiği* sözleriyle belirtilmiştir. Bu nedenle lise ve idadilerde ıslahat önerilmiştir: Tedrisat kadrosu oluşturulmalı, jimnastik salonları ve sahaları ve stadyumlar inşa edilmeli ve inşa edilen stadyumlar hem Balkan oyunlarına hem de dünya olimpiyatlarına elverişli olmalıdır. O dönemde başlıca su sporları merkezlerinin Belgrat, Zagrebi Lubliyan ve Split olduğu belirtilmiş ve Avrupa'da konuyla ilgili yapılan çalışmalar *Mecburi terbiye-i bedeniye kanununun tatbiki, Tali mekteplerde terbiye-i bedeniyenin ıslahı, Tali sanat mekteplerinde mecburi terbiye-i bedeniye yapılması, Terbiye-i bedeniye muallimleri, Bu muallimlerin tahsilleri ve yerleştirilmelerinin yapılması, mekteplerde ve cemiyetlerde terbiye-i bedeniye mahalleri, stadlar inşası, Muhtelif terbiye-i bedeniye cemiyetlerinin tevhid, Terbiye-i bedeniye edebiyatı, Terbiye-i bedeniye nezaretinin salahiyeti altına konmuş olan müessesat ve birliklerin kontrolüne dair talimatname* olarak nutukta izah edilmiştir (BCA, 490-1-0-0, 114/32/1, 03.11.1934).

Yapılan çalışmalar güçlü bir devlet kurmaya yönelik çalışmalardır. Güçlü bir devlet için güçlü halk gerekli görülmüştür. Halkın beden ve ruhen sağlıklı olması bilim ve teknikte ilerlemenin en temel gerekliliği olduğu gerçeğinden hareketle; millet olma, milli devlet olmanın en elzem şartı sağlıklı bir toplumun temellerinde aranmıştır.

2.4. Kadınlara yönelik beden terbiyesi uygulamaları

Bu başlık altında kadınların aldığı beden terbiyesi eğitimini ayrı olarak incelemenin ana nedeni, kadının beden eğitimi terbiyesini almasının milliyetçilik hareketiyle ilişkilendirmektir. Çünkü her ne kadar Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde dünyaya yayılan milli akımlar çerçevesinde beden terbiyesi eğitimi toplumun geneline yayılmaya çalışılmış olsa da Osmanlı bu konudaki çalışmalarını yenileme hareketleriyle birlikte askeri alanda çok önce başlatmıştı. Ancak kadının beden terbiyesi eğitimi almasına müsaade edilmesi ve kadınların eğitim ve iş hayatına dâhil olmaları uzun ve zorlu bir zaman dilimini kapsamaktadır. Özellikle Türkiye Cumhuriyeti Devleti kurulduktan sonra kadın ve erkek eğitime verilen fırsat eşitliği, milli devletin güçlü olmak adına tüm topluma beden terbiyesi eğitimi aldırma amacını taşımıştır. Kadınların artık var olma mücadeleleri edildiği milli haklar çerçevesinde şekillenecektir (Öztürk ve Emiroğlu, 2023: 34-43).

Kadının toplum içerisinde var olabilmesi kendini birey olarak kabul ettirebilmesi oldukça meşakkatli bir mücadeleyi içerir. Kadınlar, ancak uzun süren savaşlar sonrasında geri kalmışlığı yüzüne çarpan Osmanlı ve aydınlarının bu durumun nedenlerini aramasıyla başlayan bir dönem

içerisinde toplumsal hayata katılabilmişlerdir. Dönem incelendiğinde kadın çalışma hayatında, savaşlar yüzünden kendisine bakım ve pansuman için gerek duyulan bir noktada konumlanmıştır. Bu nedenle önce ebe, hemşire ve hastabakıcı olarak Osmanlı toplumu içerisinde 1840'lerden itibaren yerini almıştır. 1914 yılından itibaren İnas Darülfünun'unda değişik alanlarda da eğitim almaya başlayabilmişlerdir. Dönemin süreli yayınları incelendiğinde; kadının yerinin genellikle ev hayatında konumlandığı; eğitim almalarının dahi ülkenin geleceği çocukları yetiştirecekleri için kabul gördüğü anlaşılmaktadır. Savaşlarla birlikte değişen algıyla cephe gerisi diye bir kavram kalmamıştır. Kadınların görevleri, 1900'lü yılları takip eden zamanlarda Irzahaneler ve himaye-i etfal içerisinde kimsesiz çocukların bakımından, savaşlarda hastabakıcılığa kadar çeşitlenmiştir. Savaşların bitiminde yeni kurulacak düzende ahlaki ve toplumsal oluşumların büyük değişikliğe uğradığının farkında olan Osmanlı kamuoyunu oluşturan erkek siyasi erk, kadına ülkenin geleceğini kuracak çocuklara bakacak olmalarından kaynaklı daha özellikli bir noktadan bakmaya başlamıştır. Bir kadından bir çocuğun ne zaman yürüyeceği, onun bedenine nasıl dokunup, nasıl şekil vereceğine kadar bilgili olması beklenmiştir. Gelecek eğik-bügük çelimsiz çocuklara emanet edilemezdi. Bu yüzden önemli şefkat yuvalarında kadınlara görevler verilmiş, talim-terbiye kitapları kamuoyunda tanıtılmıştır. Besim Ömer gibi dönemin önemli hekimleri, annelere çocuklarının bedenen ve ruhen gelişimlerine yönelik tavsiyelere hemen hemen her yazısında yer vermiştir (Servet-i Fünun, "Valide ve Çocuk", C: 13, S: 314. 18 Ağustos 1893.; Servet-i Fünun, "Çocukları Nasıl Yetiştirmeliyiz?", C: 37, S: 947, 29 Temmuz 1909.; Servet-i Fünun, "Bebek ne zaman yürümelidir?", C: 28, S: 719.; Servet-i Fünun, "Çocuklara Aş yahut Validelere Hediye(Besim Ömer)", S: 330, 1897: 285.; Servet-i Fünun, "Usul-ü Talim ve Terbiye", S: 451, 1899: 139-140).

Müslüman kadınlar tarafından Selanik'te, İstanbul dâhil Osmanlının pek çok yerinde kimsesiz ve aynı zamanda fakir olan çocuklara yardım amacıyla *Osmanlı Kadınları Şefkat Cemiyet-i Hayriyesi* adlı bir dernek kurulmuştur. Ocak 1909'da konuyla ilgili dönemin padişahına haberler gönderilmiş, Osmanlı kadınlarının çocukların talim terbiyesine katkıda bulunabilecek yetenekte olduğu belirtilmiş ve cemiyetin çaresiz çocuklara yardım yanında talim ve terbiyesiyle de ilgilenmeyi planladığını, ancak eksikliklerinin payitahtça giderilmesi için arzuhallerinin olduğu bildirilmiştir. Osmanlı döneminde kadın ve kız çocuklarının beden terbiyesi hususunda eğitilmeleri yönünde yapılan söylemler, bu konuda Avrupa'daki çalışmalarını örnek gösterme şeklinde olduğu söylenebilir. Kadınların hayat mücadelesi için her an hazır bulunmaları gerektiği bu nedenle erkekler gibi vücutlarının gelişimine ihtiyaç duymaları Avrupa'daki yeni mekteplerde dikkat edilen hususlar arasında olmuştur (Servet-i Fünun, "Kadın Beden Terbiyesi", S: 186, 1660: 57). Çalışma kapsamında yararlanılan süreli yayın olan Servet-i Fünun sayfalarında, kadının spor yapması ve pek tabii bedenine özen göstermesiyle ilgili yazıların çokluğu dikkat çekicidir (Servet-i Fünun, "Kadın Nasıl Olmalıdır?", S: 289, 1896: 42-45; Servet-i Fünun, "Esalib-i Nisvan", S: 301, 1896: 231). Bu

yazılarda, o günün genç kızlarının yarımın kadını ve annesi olacağı gerçeği vurgulanmıştır. Kadınların bedenlerine dikkat etmesi, giyim-kuşam, spor yapma gibi beden terbiyesine verdiği önemle ahlaklı-bedenen kuvvetli bir kadın profili çizerek çocuklarını yetiştirmeleri istenmiştir. Gazete ve dergilerde yer alan yurt dışı kadın örnekleri ise, Osmanlı toplumu ve yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti için örnek teşkil etmiştir (Servet-i fûnun, Numru: 1427, “Fransa’daki kız riyazet-i bedeniye mektebi”, 12 Zilhicce 1337: 328; Servet-i Fûnun, “Kadri Mahmut İngiliz Terbiyesi”, S. 386, 1898: 348-349).

Meşrutiyet’in ikinci kez ilanından itibaren kadın denilen kavramın *ideal kadın* başlığında toplanması, batıya gözlerini çevirmiş olan Osmanlı erkek aydınlarının kadınları beğenmediği, kadınların kendilerini yetiştirmeleri gerektiği aksi halde kadınların eşleriyle büyük problem yaşayacağı, Halide Salih gibi pek çok aydının söyleminde öne çıkmıştır. Her ne kadar fikri yetiştirmeye dikkat çekilse de *ideal kadın* formunun fikir-akıl-beden terbiyesiyle bir bütün olduğu kabul edilmeye başlanmış, çocuk yaştan başlayarak, sonrasında kız çocuklarına özgü yöntemlerle ilerlemeleri desteklenmiştir. Kadın, beden terbiyesinde sporun önemi kavranmış, şehirli kadın için spor önerilmiştir. Köylü kadınlar için küçük yaşlardan itibaren tarla-tapanda spor yaptıklarından bir nevi daha şanslı oldukları belirtilmiştir (Servet-i fûnun, “Kadın Beden Terbiyesi”, S: 186. 1660: 57).

Şekil 2. Cemiyet-i Etfal Cemiyeti hariciyesinin âsar-ı hastanesinden (Servet-i Fûnun, N: 1426, 14 zilhicce 1337 (11 Eylül 1919): 1).

Kız çocuklarının gelişmesi ve ilerlemesi cumhuriyet rejimin ilk öncelikleri arasında olmuştur. Henüz Avrupa ülkelerinde kadınlara yönelik tanınan haklar Türkiye’den çok daha gerideyken kız çocuklarının eğitim alması adına bu dönemde atılan adımlar, Müslüman ülkeler arasında da ilk olma özelliğiyle tarih sayfalarında yerini almıştır. Beden terbiyesi noktasında da yenilikçi bir tavır sergileyen ilerici kadro kız çocuklarının beden terbiyesi alması noktasında da eşitlikçi bir tavır sergileyerek ilerici adımlar atmıştır. Örneğin İstanbul Kız Muallim Mektebi’nde açılan Beden Terbiyesi Kurslarında izcilik ve yüzme dersleri vermek üzere memurlar görevlendirilmiştir (BCA, 30-18-1-1, 30/55/11, 06.09.1928).

2.5. Beden terbiyesi derslerinin eğitim sistemine dâhil olması

Cumhuriyet ile birlikte durum çok fazla değişmemiş, henüz Milli Mücadele'nin bittiği cumhuriyet rejiminin henüz ilan edilmediği 1922 senesinin ortalarında, Türkiye Büyük Millet Meclisi şark cephesi kumandanlığından Maarif Vekâleti'ne gönderilmiş yazıda yeni Türk Devleti'nin beden terbiyesi politikalarının devletin ilerlemesinde etkili görüldüğü belirtilmiştir. Yazı, milletin beden terbiyesine talip olduğu, devletin terakkisi yolunda lüzumlu görülen beden terbiyesi hususunun ülkemizde yeterli düzeyde olmadığı, hem terbiye-i edebiye hem de terbiye-i temin etmek için belli mıntikalarda kursların açılmasının gerekli görüldüğü Erkânı harbiye umumiye selatasına, müdafai milliye ve maarifi vekâletlerine bildirilmiştir (BCA, 180-0-0-0, 3/20/2, 06.08.1922).

Cumhuriyetin ilanıyla birlikte beden eğitimi, yeni devletin halkından beklediği insan yapısı için oldukça belirleyici olmuştur. Bu nedenle milli bir dava olarak görülmeye başlandığını söylemek yanlış olmayacaktır. 1923'te Heyet-i İlmiye'nin ilk toplantısında (15 Temmuz-15 Ağustos 1923) beden terbiyesi konusunda Selim Sırrı Tarcan bir layiha vermiş, layihayla İsveç jimnastiği ders programları tanıtılmıştır (Anadolu'da Yeni Gün, 20.7.1923: 2). Layiha, beden eğitimiyle ilgili önemli kararları içermiştir. Layihada *Terbiye-i Bedeniye Müessesesi* açılması karara bağlanmıştır. Açılışı ancak 21 Ekim 1926'da mümkün olan Terbiye-i Bedeniye Mektebi'nin öğretim kadrosu, İsveçli eğitimcilerden oluşturulmuş ve bu kapsamda ikisi erkek biri kadın toplam üç uzman Türkiye'ye getirilmiştir. Mektebin kadın kadrosuna Inga Nerman (1904-2004) adında bir eğitmen dâhil edilmiştir. Dönemin en önemli hükümet politikalarından biri olan kadının kamusal alana dahil edilmelerinin yansımaları, beden eğitimi okullarının önemli misyonlarından biri olarak kendini göstermiş ve kadın beden eğitimi öğretmenlerinin yetiştirilmesi üzerinde önemle durulmuştur (Şinforoğlu, 2020: 73-105). Inga Nerman, 1926 yılında GCI'dan mezun olduktan sonra ve henüz 22 yaşında Türk kadın beden eğitimi öğretmeni namzetlerini yetiştirmek için ülkeye gelmiştir. Türkiye'de bulunduğu dört yıl içerisinde İsveçli meslektaşları ile birlikte 148 erkek, 63 kadın, toplam 211 beden eğitimi öğretmeni Türk Milli Eğitimi'ne kazandırmış, cumhuriyetin ilk idman bayramlarında görev almış, İsveç-Türk ilişkilerinin gelişmesinde önemli katkılarda bulunmuştur. Babasına yazdığı mektuplarda dönemin Türkiye'si hakkında kayda değer gözlemleriyle karşılaştığımız Inga Nerman, 1930'da İsveç'e döndükten sonra Türkiye'ye birlikte geldiği meslektaşı Ragnar Johnson ile evlenmiş ve vefatına kadar iki kez daha ziyaret şansı bulduğu Türkiye ve Selim Sırrı Tarcan ile bağlarını uzun süre koparmadan İsveç'te Türkiye'nin gönüllü elçisi olmuştur (Tarcan, 1926: 1-87).

Sonuç

Osmanlı Devleti'nde askeri alanda yenileşme hareketleriyle başlayan ve askeriye'nin güçlenmesi adına önem verilen ve içinde Osmanlılık ve ümmet olma manalarını da taşıyan ülke içerisindeki halkın ruhen-bedenen iyilik halini sağlama çabaları kendisini pek çok düzenlemeyle göstermiştir. Zamanla tüm dünyayı kasıp kavuran milliyetçilik fikriyatı, Balkan ve Kuzey Afrika topraklarının da kaybıyla Osmanlı aydınları tarafından dile getirilmeye başlanmış, beden terbiyesi çalışmaları milliyetçilik akımıyla desteklenmiştir. Bu bağlamda beden terbiyesi uygulamalarının siyasi amaçlara hizmet ettiği söylenebilir. Nitekim Osmanlı Devleti'ne bağlı farklı etnik unsurların jimnastik ya da spor faaliyetleri adı altında milliyetçilik çalışmaları yürütmeleri beden terbiyesinin siyasi alanda kullanıldığının kanıtı niteliğindedir. Uluslaşma çabaları Osmanlıda siyasi anlamda çıkarılan yasalarla uygulama alanı bulurken, toplumsal ve sağlık alanında da beden terbiyesi-çocuk bakım ve terbiyesi-gürbüz çocuk politikaları-evlenmeye teşvik ve evlenme koşullarının devletin tekelinde olması-bekârlık vergisine kadar pek çok uygulamada kendini göstermiştir. Evlenmeye teşvik ve bekârlık vergisi uygulamaları tamamen milli sınırlar içerisinde kurulan yeni ulus devletinin nüfus olarak yeterli ve uygun sayıya ulaştırılmasını içermektedir. Yeni ulus devleti istikbalini eğri-büğrü-çelimsiz bakımsız ve hastalıklı çocuklara teslim edemezdi. Artan nüfustan sağlıklı-bedenen ve ruhen güçlü çocuklar beklenmekteydi. Güçlü bir ordu ya da milliyetçi unsurları benimsemiş bir toplum yaratmaktan öte, çağının bilim ve tekniğini yakalamış fikri hür, vicdanı hür, irfanı hür sağlıklı nesiller yaratmak yeni rejimin hedefleri arasında olmuştur. Bu amaçla *gürbüz çocuk* politikaları daha ağırlıklı uygulanmıştır. Beden sağlığını günümüz şartlarına uygun hale getirebilmek için 16 Temmuz 1938 tarih ve 3961 sayılı Beden Terbiyesi Kanunu ile Beden Terbiyesi Genel Direktörlüğü Ankara merkeze bağlanmış, buranın ulusal spor temas ve münasebetlerinde en önemli merci olarak kabul edilmesi sağlanmıştır. 19 Mayıs tarihi, 1938'den geçerli olmak üzere *sağlam kafa sağlam vücutta bulunur* temasıyla Gençlik ve Spor Bayramı ilan edilmiştir. Bu tarihten itibaren Gençlik ve Spor bayramı hem zihinsel hem de bedensel olarak mükemmel olması beklenen gençlere ithaf edilmiş, ülke bedenen güçlü ve sağlıklı gençlere emanet edilerek ülkenin gelişimini önleyen engeller kaldırılmaya çalışılmıştır. Cumhuriyetin yaratmaya çalıştığı sağlıklı yeni nesil, rejimin devamlılığının güvencesi olarak görülmüştür.

Uluslaşma çabaları içerisinde çocuk ve genç nesillerden beklenenlere paralel olarak kadınların da çocuk dünyaya getiren ve onları büyüten özellikleriyle güçlü, bakımlı ruhen ve bedenen sağlıklı olmaları gerektiği düşünülmüştür. Gerek yeni doğuracağı bebeğe genetik aktarımdan dolayı bedensel özelliklerinin önemi sebebiyle gerekse çocuğun büyümesi sırasında ruhen ve bedenen çocuğa verecekleri katkı dolayısıyla kadın, her bakımdan mükemmel olmak durumundaydı. Bu bağlamda

kadınlara çocuk eğitimi konusunda önemli sorumluluklar yüklenerek kadınlar, yetişecek yeni neslin en önemli yapı taşları olarak görülmüştür.

Sonuç olarak sağlık-beden ve ruh sağlığı-iyi çocuk yetiştirme-bulaşıcı hastalıklardan sakınma noktasında bedenen güçlü bireyler oluşturma kavramları oldukça önem kazanmıştır. Bu doğrultuda devlet erkânı, dönemin gazetelerinde halkı bilinçlendirerek ve hekimlerin yardımıyla hazırladıkları risalelerle ve konuyla ilgili çıkarılan yasalarla beden terbiyesi uygulamalarını toplumun geneline yaymaya çalışmıştır. Bu bağlamda, 1925 yılından itibaren Türk Milli Tıp Kongreleri toplanmış, bu kongrelerde bulaşıcı hastalıklardan sakınma, öjenik, sağlıklı bir toplum oluşturma, spor ve egzersizin önemi, obeziteyle mücadele, diyet ve spor hekimliği ile ilgili konular dönemin uzman hekimlerince karara bağlanmıştır.

Milli sağlık hizmetlerinin en yararlı ve gelişmeye açık bir şekilde ilerleyebilmesi için sağlık politikalarını oluşturulması ve bunun beden politikalarıyla da güçlendirilip yeni kurulan Türk Devleti içerisinde uygulanabilmesi adına gerçekleştirilen beden terbiyesi, ruhen ve bedenen güçlü yapılanma çalışmaları erken cumhuriyet döneminin önemli çalışmalarından olup, sonraki dönem çalışmalarına katkısı oldukça büyüktür. Bilindiği üzere erken cumhuriyet döneminin pek çok yasa ve yönetmeliği sonraki dönem bakanlıklarınca da devam ettirilmiş, yeni kurulan devletin yasalarının temeli olarak kabul edilen bu düzenlemeler ülke geleceğine ışık tutmuştur. Bu dönem gerçekleştirilen milli özellikteki düzenleme ve uygulamalar, erken cumhuriyet döneminin yapısını anlamamıza da yardımcı olmaktadır.

Kaynakça

A. Arşiv belgeleri

Ankara Himaye-i Etfal Cemiyeti. “Ankara Himaye-İ Etfal Cemiyeti Nizâmnâme-İ Esasiyesi”, (TTK Arşivi), Yer Numarası: A/2860. 1337. s.1-27.

BOA, ML.EEM, 472/52, 25-03.1320.

BOA, DH.MKT, 1265/39, 30.05.1326.

BOA, MK.MFT, 1098/31, 11.01.1327.

BCA, “Şark cephesi kumandanı kazım Karabekir.” 180-9-0-0, 3/20/2, 06.08.1922.

BCA, 490-1-0-0, 114/32/1, 03.11.1934.

BCA, 180-9-0-0, 126/607/6, 22.09.1928.

BCA, 180-9-0-0/Genel, 126/60412, 30.07.1927.

BCA, 180-9-0-0, 126/605/8, 25.10.1927.

BCA, 180-9-0-0, 126/603/14, 19.08.1925.
BCA, 30-18-1-1, 30/55/11, 06.09.1928.
BCA, 180-9-0-0, 3/20/17, 03.09.1927.
BCA, 180-9-0-0, 3/20/18, 20.11.1927.
BCA, 180-9-0-0, 3/20/19, 30.12.1927.
BCA, HR.SYS, 196/ 23, M-01-09-1901.
BCA, DH.KMS, 12/20, H-26-07-1332.
BCA, MV, 229/114, H-19-03-1331.
BCA, ZB, 377/12, R-07-03-1325.
BCA, Y..A..HUS., 501/43, 05.02.1324.
BCA, HR.İM, 167/46, M-25-11-1925.
BCA, MK. MFT, 1197/49, 09.06.1332.
TBMMZC, D: 2, İçtima: 3, C: 23, 01-31 Mart 1926.
TBMMTD, İçtima: 67, C: 3, 01.03.1341.
MMZC. İ: 137, C: 6, 05.08.1325.

B. Süreli yayımlar

Anadolu'da Yeni Gün, 20.7.1923.

Ahmet İhsan [Tokgöz] Bey'in 22 Eylül 1324 [5 Ekim 1908] tarihli Servet-i Fünun Gazetesi'nden, nr. 889.

Hâkimiyet-i Milliye, "İdman Kongresi", 23 Kasım 1924.

Mahmut, Kadri, Servet-i Fünun, "Mekteplerde Mümarese-i Bedeniye ve Mekatib-i Osmaniye". S. 353, 1897.

Mahmut, kadri, "İngiliz Terbiyesi", Servet-i Fünun, S. 386, 1898.

Münif Efendi, "Ehemmiyet-i Terbiye-i Sıbyân", *Mecmua-i Fünûn*, İstanbul 1279, fasikül 5.

Resmî Ceride ile neşir ve ilâm: 4. III. 1341 – S. 8.

Servet-i Fünun 11 Eylül 1919, No: 1426, sahife: 1, 14 zilhicce 1337.

Servet-i Fünun, C: 32, S: 826. 21 Şubat 1907.

Servet-i Fünun, "Çocuklara Aş yahut Validelere Hediye(Besim Ömer)", S. 330, 1897.

Servet-i Fünun, “Usul-ü Talim ve Terbiye”, S. 451. 1899.

Servet-i Fünun, “Kadın Beden Terbiyesi”, S: 186, 1660.

Servet-i Fünun, “Kadri Mahmut İngiliz Terbiyesi”, S. 386, 1898.

Servet-i Fünun, Numru: 1427, “Fransa’daki kız riyazet-i bedeniye mektebi”, 12 Zilhicce 1337.

Servet-i Fünun, Numru: 161, (tarihsiz).

Servet-i Fünun, Numru: 626, (tarihsiz).

Servet-i Fünun, Numru: 865, (tarihsiz).

Servet-i Fünun, “Selim Sırrı Bey”, (1909), Tevcihat ve Havadis Kısmı, C 18/ S. 929).

Servet-i Fünun, “Bebek ne zaman yürümelidir?”, C: 28, S: 719.

Servet-i Fünun, “Besim Ömer-Kadri Raşit”, C 64/ S. 1674, 13. 09. 1328.

Servet-i Fünun. “Çocuk ve Süt”. C: 30. S: 772.

Servet-i Fünun, “Çocukları Nasıl Yetiştirmeliyiz?”, 29 Temmuz 1909. C: 37, S: 947.

Servet-i Fünun, “Esalib-i Nisvan”, S: 301, 1896.

Servet-i Fünun, “Fransa’da Irza-ı Etfal Meselesi”, C: 30, S: 777, 5 Mart. 1905;

Servet-i Fünun, “Fransızların Talim Terbiyesi”, C: 34, S: 864,14.11.1907.

Servet-i Fünun, “İrzahaneler”, C: 21, S: 534, 6 Haziran 1901.

Servet-i Fünun, “Kadın Nasıl Olmalıdır?”, S: 289, 1896.

Servet-i Fünun, “Pariste Talim Terbiye”, C: 30, S: 769.

Servet-i Fünun, “Pariste Talim Terbiye”, C: 30, S: 769.

Servet-i Fünun, “Valide ve Çocuk”, C: 13, S: 314. 18 Ağustos 1893.

Servet-i Fünun, S: 217, Mayıs 10 1895.

Servet-i Fünun, S: 354, 1897.

Servet-i Fünun, *Olimpiyad Oyunları*, 28 Ocak 1909.

C. Araştırma ve tetkik eserler

Akıncı, A., (2014). Milliyetçilik kuramları. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 15 (1), 131-150.

Akın, Y. (2024). *Gürbüz ve yağız evlatlar, erken cumhuriyet’te beden terbiyesi ve spor*. İletişim Yayınları.

- Arai, M. (2016). *Jön türk dönemi türk milliyetçiliği*. Çev: Tansel Demirel, İletişim Yayıncılık, 6. Basım.
- As, İ. (2020). Bir Sosyal Hizmet Kurumu Olarak Darüleytam. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ateş, S. Y. (2012). *Asker evlatlar yetiştirmek II. meşrutiyet döneminde beden terbiyesi, askeri talim ve paramiliter gençlik örgütleri*. İletişim Yayınları.
- Ayhan, H.&Maviş, H. (1994). Dârüşşafaka. TDVİA, 9, 7-9.
- Carr, E. H. (2019). *Milliyetçilik ve sonrası*. Çev: Osman Akınhay, İletişim Yayınları.
- Çapan, M. Ş., & Mutlu T. O. (2016). Unutulmuş Bir Spor Adamını Anlamak, Konferanslarıyla; Selim Sırrı Tarcan. *Ankara Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi Dergisi, 14(2)*, 235-241.
- Çapan MŞ. Selim Sırrı Tarcan (1874-1957). Atatürk Ansiklopedisi.
- Doğaner, Y. (2012). Hürriyet ve modernleşme enstrümanı olarak Osmanlı'da basın. *Edebiyat Fakültesi Dergisi, 29 (1)*, 2012, 109-121.
- Feyzioğlu, T. (1985). Atatürk ve Milliyetçilik. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, 1 (2)*, 1985,
- Nejla G. (2017). Osmanlı Devleti'nde kurulan spor cemiyetleri ve jimnastik derslerinin milliyetçilik hareketlerindeki rolü. *Belleten, 81 (292)*, 917-946.
- Nuhoğlu, H. Y. (1993). Dârülaceze. *TDVİA, 8*, s. 512-514.
- Örmeci, O. (2010). Jön Türkler ve İttihat ve Terakki. *Tarih Okulu, (8)*, 95-109.
- Öztürk, C. (1999). Islahane. *TDVİA. 19*, 190-191.
- Öztürk, H. & Demirsoy, N. (2019). Cumhuriyetin ilk yıllarında ulusallaşma çabaları ve sağlık alanında yapılan ulusallaşma çalışmalarının değerlendirilmesi. *Türkiye Klinikleri, 27 (1)*, 2019, 11-24.
- Öztürk, H. & Şaylıgil, Ö. (2015). Osmanlı Medreselerinden Tıp Fakültesine: Tıp. *KTD, 7 (3)*, 174-185.
- Tuğluoğlu, F. (2015). II. Meşrutiyet Döneminde Milliyetçi Bir Çocuk Dergisi: Talebe Defteri (1913-1919). *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, 15(30)*, 99-139.

- Öztürk, H., Emiroğlu, A., (2023). Osmanlı Devleti'nin Son Dönemleri ile Cumhuriyet'in ilk Dönemlerinde ilk kadın hekimlerin Türk sağlık sistemine iştiraklerinin döneme yansımalarının değerlendirilmesi: geleneksel araştırma. *Türkiye Klinikleri*, 3 (1), 34-43.
- Semiz, Y. (2014). İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Türkçülük Politikası. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (35), 217-244.
- Tarcan, S.S. (1926). *Mekteplere mahsus aletsiz İsveç usulü terbiye-i bedeniye*, İstanbul Milli Matbaa.
- Tarcan, S.S. (1932). *Beden Terbiyesi, Oyun-Jimnastik-Spor*, Devlet Matbaası.
- Taş, İ. & Şemşit, S. & Eylemer, S. (2013). Avrupa birliği örneğinde uluslararası spor politikasının gelişimi: ekonomik, sosyal ve siyasal boyut. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 4 (9), 136-151.
- Türkmen, M. (2018). *Beden terbiyesi, erken dönem türk spor politikalarının sosyo-politik temelleri*. Spor Yayınevi ve Kitapevi.
- Şinoforoğlu, T. (2020). Türkiye'de beden eğitimi öğretmeni yetiştirme çabaları ve öncü kuruluşlar. *Spormetre Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 18 (Özel sayı), 73-105.

Kaynak gösterme / How to cite this article:

Altınsoy, E., & Baki, R. (2023). OPEC üyesi ülkelerin topsis tekniği aracılığıyla performans analizi. *Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(2), 224-238. doi: 10.38122/ased.1365003

Makale Geçmişi / Article History

Alındı (Received): 22/09/2023

Kabul edildi (Accepted): 20/12/2023

Opec Üyesi Ülkelerin TOPSIS Tekniği Aracılığıyla Performans Analizi¹ *

Emre ALTINSOY**, Rahmi BAKİ***

Özet: Enerji kaynakları arasında önemli bir yere sahip olan petrol, küresel alanda kullanılmakta olan en büyük enerji kaynaklarından birisidir. Global dünyada petrol ve petrol yataklarına sahip olan devletlerin diğer devletlere karşı maddi ve de ekonomik olarak büyük oranda üstünlükleri bulunmaktadır. Bu yakıt enerjisine (petrol rezervlerine) sahip olan bazı devletlerin zaman zaman yapmış oldukları siyasi ve de politik kararlar neticesinde kendi topraklarında petrol rezervleri bulunmayan diğer devletlerin (petrol temelli politika ya da petrole bağlı kararlar nedeniyle oluşabilecek) ekonomik krizlerine neden olabilmektedir. Bu nedenden dolayı orta doğuda İran 'ın başkentinde 1960'da OPEC adı verilen bir örgüt kurulmuştur ve şu anda toplam 12 devletten oluşmaktadır. Bu örgütün amacı kendi topraklarındaki petrol rezervleri bulunan ülkelerin, kendi ülkelerinde petrol bulunmayan ülkelere ihraç etmelerini ve oluşabilecek herhangi bir küresel krizlerin önüne geçmek amacıyla kurulmuştur. Bu örgütün temel prensibi petrol kaynaklarını ihraç eden ülkelerin üretkenliğini sağlar iken bu kaynakları ithal eden ülkelerin ise tekrar bir küresel anlamda petrol krizi yaşamamalarını önlemektir. OPEC üzerine yapılan bu çalışmada veriler 12 devlet (alternatif) ve 11 kriterden oluşmaktadır. Bu veriler, OPEC tarafından kendi resmî web sayfasında yayınlamış ve üzerlerinde çalışılmak üzere oradan alınmıştır. Elde edilen veriler üzerinde çkkv yöntemlerinden TOPSIS tekniği kullanılarak bu ülkeler değerlendirilmiştir. Topsis tekniği ile yapılmış olan bu çalışmada, OPEC üyesi olan bu 12 devletin (alternatif) ve 11 kriterin üzerindeki değerlendirmenin sonuç itibari performans değerleri en iyi çıkan ilk üç ülke, $A_4 > A_9 > A_3$ olduğu görülmüştür. Performans analizi sonuçları neticesinde OPEC üyesi olan 12 devletten 9'unun bu 3 ülkenin petrol strateji ve politikalarını kendi enerji kaynakları üzerinden değerlendirerek kıyaslamalarının performanslarını artacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: çkkv, enerji kaynakları, opec, petrol, topsis

Performance Analysis of Opec Member Countries Through Topsis Technique

Abstract: Petroleum, which has an important place among energy resources, is one of the largest energy resources used globally. In the global world, the states that have oil and oil deposits have great financial and economic superiority over other states. As a result of the political and political decisions made by some states that have this fuel energy (oil reserves) from time to time, it may cause economic crises (which may occur due to oil-based policy or oil-dependent decisions) of other states that do not have oil reserves in their territory. For this reason, an organisation called OPEC was established in 1960 in the capital of Iran in the Middle East and currently consists of 12 states. The purpose of this organisation is to enable countries with oil reserves in their own territory to export oil to countries that do not have oil in their own countries and to prevent any global crises that may occur. The basic principle of this organisation is to ensure the productivity of the countries exporting oil resources while preventing the countries importing these resources from experiencing a global oil crisis again. In this study on OPEC, the data consists of 12 states (alternative) and 11 criteria. These data were published by OPEC on its official web page and taken from there to be studied. These countries were evaluated using TOPSIS technique, one of the mcdm methods, on the obtained data. In this study conducted with the TOPSIS technique, it was seen that the first three countries with the best performance values as a result of the evaluation of these 12 OPEC member states (alternatives) and 11 criteria were $A_4 > A_9 > A_3$. As a result of the performance analysis results, it is thought that 9 of the 12 OPEC member states will

*Bu çalışma 7 – 9 Haziran 2022 tarihinde Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından düzenlenen KAPSOSBİL2022 Öğrenci Kongresi'nde sözlü olarak sunulan bildirinin genişletilerek düzenlenmiş halidir.

** Tezli Yüksek Lisans Öğrencisi., Aksaray Üniversitesi, altinsoy268@gmail.com

*** Doç. Dr., Aksaray Üniversitesi, rahmi.baki@hotmail.com

increase their performance by evaluating and comparing the oil strategies and policies of these 3 countries over their own energy resources.

Keywords: energy resources, mcdm, opec, petroleum, topis

Summary

The energy sector forms the foundation of modern world economies and effective management within this sector plays a crucial role in international relations and economic stability. Petroleum, holding a significant position among energy resources, stands as one of the largest globally utilized energy sources. States with access to oil and petroleum reserves hold substantial economic advantages over other nations in the global landscape. Occasionally, political decisions of nations possessing this fuel energy (petroleum reserves) can lead to economic crises in other states lacking these reserves due to policies centered on oil or decisions related to petroleum. Consequently, the Organization of the Petroleum Exporting Countries (OPEC) was established in the Middle East, specifically in Iran's capital in 1960, comprising a total of 12 member states. The primary aim of this organization is for countries with petroleum reserves in their territories to export to countries without oil within their own borders, aiming to prevent potential global crises. OPEC's fundamental principle ensures the productivity of oil-exporting nations while preventing countries importing these resources from encountering global oil crises again.

The Organization of the Petroleum Exporting Countries (OPEC) is a significant player in the energy sector, consisting of 12 member countries: Algeria, Angola, Congo, Gabon, Iran, Iraq, Kuwait, Libya, Nigeria, Saudi Arabia, the United Arab Emirates, and Venezuela. This study evaluates the energy performance of the 12 OPEC member countries in the year 2020 across 11 different criteria. These criteria encompass, K_1 : Export value, K_2 : Crude oil reserves, K_3 : Natural gas reserves, K_4 : Crude oil production, K_5 : Natural gas marketed production, K_6 : Refinery capacity, K_7 : Refinery efficiency, K_8 : Petroleum product production, K_9 : Crude oil exports, K_{10} : Petroleum product exports, and K_{11} : Natural gas exports, reflecting important metrics in the energy sector. The primary objective of this article is to compare the performance of these countries on 11 different criteria, including energy production, reserves, and exports. The study begins by considering each country as an alternative (A_1 : Algeria, A_2 : Angola, A_3 : Congo, A_4 : Gabon, A_5 : Iran, A_6 : Iraq, A_7 : Kuwait, A_8 : Libya, A_9 : Nigeria, A_{10} : Saudi Arabia, A_{11} : United Arab Emirates, A_{12} : Venezuela) and explains how these alternatives are evaluated based on specific criteria. Subsequently, a decision matrix is constructed, gathering and organizing each country's performance data on each criterion. Following the creation of the decision matrix, a normalized decision matrix is calculated. At this stage, weighted values for each criterion are calculated based on their relative importance. This adjustment ensures that each country's performance is corrected according to the importance of the criteria and provides a more objective evaluation. In this article, the TOPSIS method is used for performance assessment. TOPSIS is a technique employed in MCDM analysis and is used to determine how alternatives should be ranked based on a set of criteria. This method ranks alternatives by calculating their proximity to (A^*) the positive (the best) and (A^-) the negative (the worst) ideal solution by considering how far each alternative is from these solutions. Additionally, the article assumes equal importance for all criteria, meaning that each criterion holds the same weight in the evaluation. Subsequently, (A^*) and (A^-) are defined. The (A^*) represents the highest value for each criterion, while the (A^-) represents the lowest value for each criterion. These solutions are used to determine how alternatives should be ranked. After calculating the discrimination measures, the proximity of each alternative to the ideal solution is determined. This demonstrates how each country is ranked in terms of their best and worst performances.

According to the results of the study: The performance evaluations of these 12 countries registered with OPEC were determined by using the TOPSIS method to find the best alternative country and the criteria in which these countries excel. The top three best alternatives and their corresponding top criteria are as follows: A_4 (Gabon) ranks first with K_3 (Natural gas reserves), A_9 (Nigeria) ranks second with A_{10} (Petroleum product exports), and A_3 (Congo) ranks third with K_5 (Natural gas marketed production). The worst criteria values for the last three ranking alternatives are identified as follows: A_2 (Angola) at tenth place, A_{11} (United Arab Emirates) at eleventh, and A_5 (Iran) at twelfth, with their respective criteria being K_{11} (Petroleum product exports).

Contrary to expectations, a country like Iran, which holds a significant majority of the world's oil reserves, did not emerge as the top performer. Instead, Gabon, with lesser oil reserves, stood out. This indicates that the appropriate utilization of available resources leads to better results.

As a result of the obtained performance values, it is believed that other OPEC member countries, by comparing their strategies and policies with these three countries based on their own values, can improve their performances. Additionally, in future studies, consulting experts in the field to calculate criterion weights using methods like AHP, SWARA, and BWM could enable the comparison of different decision-making techniques.

Keywords: opec, mcdm, topsis, petroleum, energy resources

GİRİŞ

Enerji kaynakları, devletlerin birbirleri ile olan dış siyasetteki ilişkilerinin en büyük etkenlerinden birisini oluşturmaktadır. Devletlerin enerjiye olan ihtiyaçları doğrultusunda, devletlerin kendi dış güvenliklerine de önemini arttırmaktadır. Bu denli öneme sahip olunan enerji kaynaklarının güvenlik, denetim ve dağıtım gibi lojistik işlemleri büyük önem arz etmektedir. Başta petrol olmak üzere mal ve hizmetlerin, gelişmiş ve de gelişmekte olan devletler tarafından hizmet (ısınma ve ulaşım gibi) ve üretim (sanayi) alanlarında girdi olarak kullanılması ile kritik önem derecesine sahip olmaktadır. Uluslararası makro boyutlarda etkileri olmasından dolayı petrol kullanım alanlarındaki arz oranlarında dalgalanmalara yol açarak devletlerin ekonomilerini doğrudan etki etmektedir. Bunun nedeni ise kıt kaynakların zaman içerisindeki azalması ile yerine kullanılabilir yeni alternatif enerji kaynaklarının ya maliyetinin pahalı olması ya da kullanılmamasından dolayı petrolü stratejik bir ürün durumuna getirmektedir (Tunca, Ömürbek, Cömert, & Aksoy, 2016).

Endüstri devriminin başlarında kömür en temel enerji kaynağı olarak kullanılırken zaman içerisinde bu enerji kaynağının yanı sıra çok önemli enerji kaynakları olan elektrik, petrol ve doğalgaz da kullanılmaya başlanmıştır. Enerjinin ne derecede önemli olduğu 1973 yılında yaşanan petrol kriziyle anlaşılmaktadır. Petrol gibi en önemli enerji kaynağında dışa bağımlı olan ülkeler bu kriz sonucunda petrol fiyatlarının yükselmesinden dolayı olumsuz etkilenmişlerdir. Üretim alanındaki en büyük girdilerden birisi olan petrol fiyatlarının artmasıyla maliyetlerde yükselme ve de üretimde düşüş olması sonucunda çıktılarının az olmasına neden olurken ürün fiyatlarında artış ile ticari alanda dengesizlikler oluşturmuştur (Yur, 2022).

Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC), beş kurucu devlet tarafından 14 Eylül 1960 tarihinde Irak'ın başkentinde Bağdat'ta bir araya gelerek kurmuşlardır. Bu kurucu devletler sırasıyla, İran, Irak, Kuveyt, Suudi Arabistan ve Venezuela'dan oluşmaktadır. OPEC'in kuruluş amacı petrol tüketimi yapan ülkelerin düzenli ve koordineli bir şekilde ihtiyaçlarını en ekonomik yollar ile sağlamasını amaçlamakla birlikte buradan OPEC ülkelerinin petrol satışlarından elde ettikleri gelirlerin tekrar petrol sektörlerinin iyileştirilmesi yönünde politikalar adımlar atılmıştır (Aslanoğlu & Yücel, 2020). 2020 yılında 60.cı yaşını kutlayan OPEC üyelerinin sayısında en son yapılan değişiklik Ocak 2019 itibari ile toplam 13 üye bulunmaktadır (OPEC, 2022).

OPEC verilerinin incelendiğinde yıllık olarak değişikliklerin olduğu görülmektedir (OPEC, 2022). OPEC üyesi olan ülkelerin değerlendirilmesi sadece tek bir kritere üzerinden ele alınarak incelenmesi söz konusu değildir. Bu yüzden, OPEC için birden fazla kriter ve değerleri üzerinde çalışılmaya karar verilmiş ve bu çalışmada 12 OPEC üyesi ülkenin 11 kriter üzerinden performans değerlendirilmesi için TOPSIS tekniği kullanılmıştır.

LİTERATÜR TARAMASI

Literatürde yapılan pek çok çalışmada farklı karar verme teknikleri aracılığıyla enerji alternatifleri ve devletlerin enerji potansiyelleri karşılaştırılmıştır. Çalışmanın bu bölümünde literatürde yapılmış söz konusu çalışmalar açıklanmıştır. Türkiye’de artan nüfus ile birlikte enerji ihtiyaçlarını karşılayabilmek amacıyla yapılmış olan çalışmada Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığındaki uzmanlardan elde edilen bilgiler ışığında AHP ile kriter ağırlıklandırılması yapıldıktan sonra COPRAS ve MULTIMOORA yöntemleri üzerinde 5 alternatif ile 21 kriter üzerinde uygulanmıştır. Sonuç olarak her iki yöntemde de birinci sırada hidroelektrik enerji kaynağı çıkmıştır (Karaaslan & Aydın, 2020).

Petrole alternatif olarak yenilebilir enerji kaynaklarının çıkması ile petrol üreticilerinin yakıt haricinde yeni pazar alanı aramalarını tetiklemektedir. Petrolün çıktısı olarak kullanılabilen plastiklerin ambalaj alanında kullanılabilmektedir. Araştırmalar sonucunda 2050 yılında petrol üreticilerin en büyük Pazar alanının plastik ambalaj olacağını göstermekle beraber bu sektörün göz ardı edilemeyecek kadar önemli olduğu anlaşılmaktadır. Yapılan ARDL model analizi ile de petrol fiyatların ambalaj sektöründeki firmaların hisse senetlerine büyük oranda negatif etkisi olduğu görülmektedir (Keskin & Koçoğlu, 2022).

Başta Hindistan olmak üzere büyük miktarlarda şeker kamışı yetiştiren diğer tarım ülkelerinde bu şeker kamışından etanol de üretilmektedir. Etanolün benzin ile karıştırılmasında büyük oranda enerji tasarrufundan yararlanılacağı düşünülmesi üzerine yapılan bir çalışmadır. Bu çalışmada dört alternatif ve dört kriter ele alınmış, öncelikle TOPSIS ardından da VIKOR yöntemleri kullanılmıştır. Sonuç olarak her iki yöntemde aynı sırlamayı vermiş ve en iyi alternatif olarak da E10 alternatifi çıkmıştır (Kamble, Bhosale, & Naranje, 2022).

Karar verme yöntemleri ile OPEC ülkelerinin performans değerlendirilmesi üzerine yapılan çalışmada Entropi temelli olarak MAUT yöntemi kullanılmıştır. Kriterlerin ağırlıkları Entropi yöntemi ile belirlendikten sonra en iyi performans sağlayan ülkeyi belirlemek içinde MAUNT yöntemi kullanılmıştır. Sonuç olarak en önemli kriterin doğalgaz ihracatı (0,224) olur iken en iyi performansı sağlayan ülkenin ise İran olduğu bulunmuştur (Tunca, Ömürbek, Cömert, & Aksoy, 2016).

Türkiye'deki en uygun enerji kaynağının üretilmesine yönelik yapılan çalışmada Bulanık TOPSIS yöntemi kullanılmıştır. Alternatifleri sırasıyla yenilebilir enerji, fosil enerji ve nükleer enerji kaynaklarını ele almıştır. Önem ağırlıkları ve enerji kaynaklarının ölçeklenmesinde dilsel verilerle değerlendirme yapılmıştır. Türkiye için en ideal enerji kaynağı belirlenmesinde dört karar verici üç enerji kaynağını değerlendirmesi sonucunda en yüksek değer olarak yenilebilir enerji (0,525) ardından nükleer enerji (0,517) ve sonuncu olarak da (0,494) fosil enerji kaynağı çıkmıştır (Sağır & Doğanalp, 2016).

OPEC verilerinin incelendiğinde yıllık olarak değişikliklerin olduğu görülmektedir (OPEC, 2022). OPEC üyesi olan ülkelerin değerlendirilmesi sadece tek bir kritere üzerinden ele alınarak incelenmesi söz konusu değildir. Bu yüzden, OPEC için birden fazla kriter ve değerleri üzerinde çalışılmaya karar verilmiş ve bu çalışmada, OPEC üyesi 12 ülke alternatif olarak ele alınırken 11 kriter üzerinden en iyi performans veren ülkeyi belirlemek için TOPSIS tekniği kullanılmıştır.

YÖNTEM

Çok kriterli karar verme (ÇKKV) yöntemlerine başvurulma nedeni sadece tek bir alternatifin ve niteliğin olmadığı zamanlarda kullanılan bu yöntem karar vericiye sunmuş olduğu kullanım kolaylığının yanı sıra, karar verme süreçlerine hız kazandırmaktadır (Aslay, 2021). ÇKKV yöntemleri, alternatiflerin karşılaştırılması için önceden belirlenmiş kriterler üzerinden en uygun olanı belirlemek için üzerinde çalışılan problemlerdir (Yapıcı, Yumuşak, & Eren, 2020). ÇKKV yöntemlerinde ise aynı anda birçok kritere karşı yapılan işlevin gerçekleşmesidir. Bu yöntemde başvurulmasının nedeni bazı kriterlerin bazı alternatifler için en iyi değer olurken bazıları içinse çok kötü değerler olmasıdır. Bu sorunların üzerinden gelmek için ÇKKV yöntemi uygulanarak tüm kriterleri en üst seviyede sağlayan alternatifin seçilmesini sağlamaktadır (Emre & Dinçer, 2020).

ÇKKV yöntemlerinden birisi olan TOPSIS tekniği seçilen alternatifin (A^*) pozitif ideal çözüme yakın olması beklenirken, (A^-) negatif ideal çözüme ise bir o kadar uzak olması beklenilir. Karar vericiler açısından tek bir kriterin yakınlık ya da uzaklığının bir ne derecede olması hiçbir anlam teşkil etmemektedir. Burada önemli olan konu en çok fayda sağlayan ve bir o kadar da riskten uzak olmasıdır. TOPSIS tekniği diğer ÇKKV yöntemlerine göre işlem kolaylığının yanında çok iyi bir çözüm sunmaktadır (TOPSIS, Ocak 2019).

TOPSIS'in çalışma şeklinin temelini (A^*) ve (A^-) ile belirlemektedir. TOPSIS de alternatiflerin sıralanması ideal çözüme göre yakınlık temeline dayanmaktadır. Hesaplama işlemlerinde A^* için fayda kriterleri en yüksek olacak olan alınırken maliyet kriterleri en düşük olacak şekilde formüller kullanılmaktadır. Negatif ideal çözüm ise fayda da minimize maliyette ise maksimize olarak ele

alınır. Sonuç olarak en ideal seçenek pozitive en yakın olan seçilirken negatife olan en uzak değer seçilir (Akyüz, Bozdoğan, & Hantekin, 2011). Çalışmada benimsenen adımlar aşağıda sunulmuştur.

Adım 1: Amaçların Belirlenmesi ve Değerlendirme Kriterlerinin Tanımlanması

OPEC üyesi 12 ülkenin performanslarının değerlendirilmesi için 11 kriter üzerinden TOPSIS yönteminin kullanılması.

Adım 2: Karar Matrisi

Hazırlanılacak olan karar matrisi oluşturulurken, alternatifler satırlara denk gelecek şekilde yazılır iken kriterler de sütunlara denk gelecek şekilde tabloda yerlerini almalıdır.

$$A_{ij} = \begin{bmatrix} a_{11} & a_{12} & \cdots & a_{1n} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ a_{m1} & a_{m2} & \cdots & a_{mn} \end{bmatrix} \quad (1)$$

Adım 3: Normalize Karar Matrisi

Bu aşamada, karar matrisi hazırlandıktan sonra elde edilmiş olan bu karar matrisindeki kriterler fayda (X_{ij}) ya da maliyetine (r_{ij}) göre aşağıdaki formüller ile hesaplaması yapılarak 0-1 arasında bir değer haline getirilerek (R_{ij}) Normalize karar matrisi elde edilir.

$$r_{ij} = \frac{a_{ij}}{\sqrt{\sum_{k=1}^m a_{kj}^2}} \quad X_{ij} = \frac{\frac{1}{r_{ij}}}{\sqrt{\sum_{i=1}^m \left(\frac{1}{r_{ij}}\right)^2}} \quad (2)$$

$$R_{ij} = \begin{bmatrix} r_{11} & r_{12} & \cdots & r_{1n} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ r_{m1} & r_{m2} & \cdots & r_{mn} \end{bmatrix} \quad (3)$$

Adım 4: Ağırlıklandırılmış Normalize Karar Matrisi

Ağırlıklandırılmış olan matrisi hesaplamak için ilk önce ağırlık değerleri (W_i) belirlenir ve (R_{ij}) Normalize karar matrisi ile her bir sütundaki elemanlar o sütuna denk gelecek (W_i) değeri çarpılır ve (V_{ij}) Ağırlıklandırılmış normalize karar matrisi hesaplanmış olur.

$$V_{ij} = \begin{bmatrix} w_1 r_{11} & w_2 r_{12} & \cdots & w_n r_{1n} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ w_1 r_{m1} & w_2 r_{m2} & \cdots & w_n r_{mn} \end{bmatrix} \quad (4)$$

Adım 5: (A^*) Pozitif İdeal Çözüm ve (A^-) Negatif İdeal Çözüm

(A^*) Pozitif ideal çözüm ve (A^-) Negatif ideal çözüm oluşturulurken Pozitif ideala en (yüksek) yakın seçilirken Negatif ideala en (düşük) uzak değer seçilir.

$$A^* = (X_1^*, \dots, X_j^*, \dots, X_n^*) \quad (5)$$

$$A^- = (X_1^-, \dots, X_j^-, \dots, X_n^-) \quad (6)$$

Adım 6: Ayrım Ölçülerinin Hesaplanması

TOPSIS de Pozitif ve Negatif ideal çözüm küme setlerinde sapmaların hesaplanması için “Öklid Uzaklık Yaklaşımı” ’ndan yararlanılmaktadır. (S_i^+) Pozitif ideal ayırım için gösterirken (S_i^-) Negatif ideal ayırımı göstermektedir.

$$S_i^- = \sqrt{\sum_{j=1}^n (V_{ij} - V_j^-)^2} \quad (7)$$

$$S_i^+ = \sqrt{\sum_{j=1}^n (V_{ij} - V_j^+)^2} \quad (8)$$

Adım 7: İdeal Çözüme Göre Yakınlığın Hesaplanması

(C_i^+) her bir karar noktasının ideal çözüme göre yakınlığını hesaplarken pozitif veya negatif ideal çözüm kullanma seçeneği bulunmaktadır. Bu hesaplamada kullanılacak olan ölçüm, negatif ayırım ölçüsünün (S_i^-) toplam ayırım ölçüsüne (S_i^-) + (S_i^+) olan oranıdır.

$$C_i^+ = \frac{S_i^-}{S_i^- + S_i^+} \quad (9)$$

Adım 8: Sıralama ve Karar Verme

Burada, (C_i^+) değeri, 0 ve 1 ($0 \leq (C_i^+) \leq 1$) aralığında olacak şekilde değer alır. $(C_i^+) = 1$ ilgili ideal noktasının çözüme, $(C_i^+) = 0$ ise negatif ideal çözüme olan mutlak yakınlığını alır. Bu nedenle en iyi alternatif ideal çözüme en yakın mesafedeki olandır.

UYGULAMA

Yapılan bu çalışmada OPEC üyesi 12 ülkenin 11 farklı kriter üzerinde ÇKKV yöntemlerinden TOPSIS yöntemi ile çalışılmış ve bu ülkelerin 2020 yılı verileri için performansları değerlendirilmiştir. Çalışmada performansları analiz edilen ülkeler; Cezayir (A_1), Angola (A_2), Kongo (A_3), Gabon (A_4), İran (A_5), Irak (A_6), Kuveyt (A_7), Libya (A_8), Nijerya (A_9), Suudi Arabistan (A_{10}), Birleşik Arap Emirlikleri (A_{11}) ve Venezüella (A_{12}) olarak sıralanmaktadır. Uygulamada takip edilen adımlar aşağıda sunulmuştur.

Adım 1: Alternatiflerin Belirlenmesi ve Değerlendirme Kriterlerinin Tanımlanması

Üzerinde çalışılmış olan bu veriler OPEC'in resmî web sayfasından alınmıştır. Aşağıdaki tablolarda her bir alternatif ve kritere karşılık gelecek şekilde ülke ve değerlerin bir listesi hazırlanmıştır (Tablo 1. ve Tablo 2.)

Tablo 1. Alternatifler ve Ülkeler

Alternatifler	Ülkeler
A_1	Cezayir
A_2	Angola
A_3	Kongo
A_4	Gabon
A_5	İran
A_6	Irak
A_7	Kuveyt
A_8	Libya
A_9	Nijerya
A_{10}	Suudi Arabistan
A_{11}	Birleşik Arap Emirlikleri
A_{12}	Venezüella

Tablo 2. Kriterler ve Açıklama

Kriterler	Açıklama
K_1	İhracat değeri
K_2	Ham petrol rezervi
K_3	Doğal gaz rezervi
K_4	Ham petrol üretimi
K_5	Doğal gaz pazarlanan üretim
K_6	Rafineri kapasitesi
K_7	Rafineri verimi
K_8	Petrol ürünleri üretimi
K_9	Ham petrol ihracatı
K_{10}	Petrol ürünleri ihracatı
K_{11}	Doğal gaz ihracatı

Adım 2: Karar Matrisi

TOPSIS yönteminde kullanılacak olan karar matrisine (Eşitlik (1)) göre Excel programında 12 alternatif (Tablo 1.) satırlara, 11 kriter (Tablo 2.) ise sütunlara gelecek şekilde, her bir alternatifin her bir kritere göre değerleri (Tablo 3.) yazılmıştır.

Tablo 3. Karar Matrisi

	K_1	K_2	K_3	K_4	K_5	K_6	K_7	K_8	K_9	K_{10}	K_{11}
A_1	21,092	12,200	4,504	898,7	85,119	676,8	638,8	614,5	438,7	503,4	39,459
A_2	20,696	7,231	301	1,271,5	11,313,4	80,3	46,7	44,1	1,219,7	16,3	627,6
A_3	5,376	1,811	284	299,9	404,8	21	16,6	15,7	282,2	4,3	0
A_4	5,613	2,000	26	207,4	501,9	25	16,7	16	196,1	8,6	0
A_5	40,237	208,600	34,077	1,985,3	253,770	2,201	1,587,3	1,577	404,5	280,7	12,670
A_6	46,811	145,019	3,714	3,996,6	7,374,1	828,5	543,3	587,2	3,428,4	151	0
A_7	46,863	101,500	1,784	2,438	12,883	800	571,5	780,3	1,826,3	527	0
A_8	6,883	48,363	1,505	389,3	17,713,7	634	85,8	80,4	347,2	65,8	4,292
A_9	37,984	36,910	5,750	1,493,2	49,947,3	461	1	0,9	1,879,3	0	35,586,1
A_{10}	173,864	261,600	8,438	9,213,2	119,000	2,927	2,173,3	2,177,2	6,658,6	1,016,6	0
A_{11}	335,238	107,000	7,726	2,778,6	55,064,5	1,272	935,8	925,1	2,418,4	839,6	8766,1
A_{12}	8,236	303,561	5,590	568,6	18,026,1	2,275,5	345,2	338,7	486,8	69,6	0

Adım 3: Normalize Karar Matrisi

Adım 2'den sonra kriterlerin maliyet mi yoksa faydamı oldukların bakılarak kriter maliyet (r_{ij}) değeri (Eşitlik (2)) ya da kriter fayda (x_{ij}) değeri (Eşitlik (2)) hesaplamaları yapılarak Normalize karar (R_{ij}) matrisi (Eşitlik (3)) değerlerine (Tablo 4.) ulaşılmıştır,

Tablo 4. Normalize Karar Matrisi

Normalize Karar Matrisi											
	K_1	K_2	K_3	K_4	K_5	K_6	K_7	K_8	K_9	K_{10}	K_{11}
A_1	0,143579	0,107425634	0,005721	0,162333	0,003695	0,023256	0,001488	0,001508	0,285088	1,99E-08	1,03E-10
A_2	0,146326	0,181246403	0,085651	0,114746	0,027798	0,196019	0,020334	0,020989	0,102544	6,15E-07	6,5E-09
A_3	0,563311	0,723684559	0,090823	0,486419	0,776879	0,74954	0,057293	0,059183	0,443258	2,32E-06	0,408248
A_4	0,539526	0,655296368	0,991852	0,703381	0,626544	0,629614	0,056914	0,057887	0,637849	1,16E-06	0,408248
A_5	0,075264	0,006282803	0,000756	0,073486	0,001239	0,007151	0,000599	0,000588	0,309199	3,56E-08	3,22E-10
A_6	0,064694	0,009037386	0,006938	0,036505	0,042648	0,018999	0,001749	0,001578	0,03648	6,62E-08	0,408248
A_7	0,064621	0,012912244	0,014445	0,059842	0,024411	0,019675	0,001663	0,001187	0,06848	1,9E-08	0,408248
A_8	0,439999	0,027099079	0,017124	0,374729	0,017754	0,024827	0,011081	0,011524	0,360264	1,52E-07	9,51E-10
A_9	0,079726	0,035507796	0,004482	0,097704	0,006296	0,034144	0,996456	0,996272	0,066551	1	1,15E-10
A_{10}	0,017418	0,005009911	0,003054	0,015835	0,002643	0,005378	0,000437	0,000426	0,018783	9,84E-09	0,408248
A_{11}	0,009033	0,01224853	0,003335	0,052507	0,005711	0,012374	0,001016	0,001002	0,051715	1,19E-08	4,66E-10
A_{12}	0,367696	0,004317395	0,00461	0,256599	0,017446	0,006917	0,002753	0,002736	0,256922	1,44E-07	0,408248

Adım 4: Ağırlıklandırılmış Normalize Karar Matrisi

Ağırlıklandırılmış normalize karar (V_{ij}) matrisinin (Eşitlik (4)) hesaplaması yapılabilmesi için öncelikle kriterlerin ağırlık değerlerinin (W_j) belirlenmesi gerekmektedir. Bu çalışma da kriter ağırlık değerleri kriter sayısına bölünerek, her bir kriter için eşit ($W_j/11$) olarak alınmıştır (Tablo 5.).

Tablo 5. Kriter Ağırlıkları

Kriter Ağırlık Değerleri										
K_1	K_2	K_3	K_4	K_5	K_6	K_7	K_8	K_9	K_{10}	K_{11}
0,091	0,091	0,091	0,091	0,091	0,091	0,091	0,091	0,091	0,091	0,091

Kriter ağırlık değerleri (W_j) hesaplandıktan sonra Normalize karar matrisinin (R_{ij}) her sütunundaki değer o sütuna karşılık gelen kriter ağırlık değeri ile çarpılarak (Eşitlik (4)) Ağırlıklandırılmış Normalize Karar Matrisi (V_{ij}) (Tablo 6.) elde edilmiştir.

Tablo 6. Ağırlıklandırılmış Normalize Karar Matrisi

Ağırlıklandırılmış Normalize Karar Matrisi											
	K_1	K_2	K_3	K_4	K_5	K_6	K_7	K_8	K_9	K_{10}	K_{11}
A_1	0,013053	0,009765967	0,00052	0,014758	0,000336	0,002114	0,000135	0,000137	0,025917	1,81E-09	9,41E-12
A_2	0,013302	0,016476946	0,007786	0,010431	0,002527	0,01782	0,001849	0,001908	0,009322	5,59E-08	5,91E-10
A_3	0,05121	0,065789505	0,008257	0,04422	0,070625	0,06814	0,005208	0,00538	0,040296	2,11E-07	0,037113
A_4	0,049048	0,059572397	0,090168	0,063944	0,056959	0,057238	0,005174	0,005262	0,057986	1,06E-07	0,037113
A_5	0,006842	0,000571164	6,87E-05	0,006681	0,000113	0,00065	5,44E-05	5,34E-05	0,028109	3,24E-09	2,93E-11
A_6	0,005881	0,000821581	0,000631	0,003319	0,003877	0,001727	0,000159	0,000143	0,003316	6,02E-09	0,037113
A_7	0,005875	0,00117384	0,001313	0,00544	0,002219	0,001789	0,000151	0,000108	0,006225	1,73E-09	0,037113
A_8	0,04	0,002463553	0,001557	0,034066	0,001614	0,002257	0,001007	0,001048	0,032751	1,38E-08	8,65E-11
A_9	0,007248	0,003227981	0,000407	0,008882	0,000572	0,003104	0,090587	0,09057	0,00605	0,090909	1,04E-11
A_{10}	0,001583	0,000455446	0,000278	0,00144	0,00024	0,000489	3,98E-05	3,87E-05	0,001708	8,94E-10	0,037113
A_{11}	0,000821	0,001113503	0,000303	0,004773	0,000519	0,001125	9,23E-05	9,11E-05	0,004701	1,08E-09	4,23E-11
A_{12}	0,033427	0,00039249	0,000419	0,023327	0,001586	0,000629	0,00025	0,000249	0,023357	1,31E-08	0,037113

Adım 5: (A^*) Pozitif İdeal Çözümler ve (A^-) Negatif İdeal Çözümler

Ağırlıklandırılmış normalize karar matrisi içerisinde pozitif ideal çözüm ve negatif ideal çözüm uç noktaları belirlenmelidir. Bunun için her bir kriterde en yüksek değer pozitif ideal (A^*) (Eşitlik (5)) olurken en düşük değer ise negatif ideal (A^-) (Eşitlik (6)) çözüm olarak (Tablo 7.) belirlenir.

Tablo 7. Pozitif İdeal Çözümler ve Negatif İdeal Çözümler

Pozitif İdeal Çözümler ve Negatif İdeal Çözümler											
	K_1	K_2	K_3	K_4	K_5	K_6	K_7	K_8	K_9	K_{10}	K_{11}
A^*	0,563311	0,723685	0,991852	0,703381	0,776879	0,74954	0,996456	0,996272	0,637849	1	0,408248
A^-	0,009033	0,004317	0,000756	0,015835	0,001239	0,005378	0,000437	0,000426	0,018783	9,84E-09	1,03E-10

Adım 6: Ayrım Ölçülerinin Hesaplanması

Sıralama işlemine geçmeden önce her bir alternatifin pozitif (S_i^+) (Eşitlik (8)) ve negatif ideal (S_i^-) (Eşitlik (7)) çözümünden Öklid anlayışına göre sapma hesaplamaları yapılarak aşağıda liste (Tablo 8.) halinde verilmiştir.

Tablo 8. Ayrım Ölçütleri

Alternatifler		Ayrım Ölçütleri
A_1	0,226673	0,031683611
A_2	0,220077	0,030427749
A_3	0,173847	0,145545425
A_4	0,15227	0,170008846
A_5	0,232529	0,027582923
A_6	0,233327	0,037753979
A_7	0,232241	0,038048227
A_8	0,219775	0,059808242
A_9	0,17363	0,157448276
A_{10}	0,236803	0,037122168
A_{11}	0,237827	0,004607372
A_{12}	0,222271	0,058229636

Adım 7: İdeal Çözüme Göre Yakınlığın Hesaplanması

Ayrım ölçütlerinin hesaplanmasından sonra elde edilen sonuçlar ideal çözüme göre (C_i^+) yakınlığının hesaplanması işlemi (Eşitlik (9)) gerçekleştirilerek, alternatiflerin karşısına gelecek şekilde yazılmıştır (Tablo 9.).

Tablo 9. İdeal Çözüme Göre Alternatif Sonuçları

Alternatif	İdeal Çözüme Yakınlık Değerleri	Sıralama
A_1	0,122635	9'uncu
A_2	0,121466	10'uncu
A_3	0,455695	3'üncü
A_4	0,527521	1'inci
A_5	0,106042	11'inci
A_6	0,139272	7'nci
A_7	0,140768	6'ncı
A_8	0,213919	4'üncü
A_9	0,475562	2'nci
A_{10}	0,135519	8'inci
A_{11}	0,019005	12'nci
A_{12}	0,207592	5'inci

Adım 8: Sıralama ve Karar Verme

Ayrım ölçüt sonuçlarının (Tablo 9.) en iyi alternatif tercihinden en kötüsüne doğru bir sıralama yapılmıştır (Tablo 10.).

Tablo 10, Alternatiflerin Sıralanması

Alternatif	İdeal Çözüme Yakınlık Değerleri	Sıralama
A_4	0,527521	1'inci
A_9	0,475562	2'nci
A_3	0,455695	3'üncü
A_8	0,213919	4'üncü
A_{12}	0,207592	5'inci
A_7	0,140768	6'ncı
A_6	0,139272	7'nci
A_{10}	0,135519	8'inci
A_1	0,122635	9'uncu
A_2	0,121466	10'uncu
A_5	0,106042	11'inci
A_{11}	0,019005	12'nci

SONUÇ

OPEC üyesi olan 12 ülkenin performanslarının 2020 yılı verileri üzerinden değerlendirilmek üzere TOPSIS yöntemi ile uygulanmıştır. Yapılan çalışmada ağırlık değerleri aynı önem derecesinde ele alınarak incelenmiş ve en iyi performans gösteren ülke belirlenmiştir.

OPEC'e kayıtlı olan bu 12 ülkenin performans değerlendirmelerini TOPSIS yöntemi kullanılarak en iyi alternatif olan ülke ve bu ülkelerin en iyi değere sahip oldukları kriterler hesaplanarak bulunmuştur. İlk üç sıradaki en iyi alternatifler ve bu alternatiflerin en iyi kriterleri sırasıyla şu şekildedir: A_4 (Gabon) K_3 (Doğal gaz rezervi) ile birinci, A_9 (Nijerya) K_{10} (Petrol ürünleri ihracatı) ile ikinci ve A_3 (Kongo) K_5 (Doğal gaz pazarlanan üretim) ile üçüncü olurken son üç sırada bulunan alternatiflerin en kötü oldukları kriter değerleri ise; A_2 (Angola) onuncu, A_{11} (Birleşik Arap Emirlikleri) on birinci ve A_5 (İran) on ikinci olmak üzere bunların kriter değerlerinin K_{11} (Petrol ürünleri ihracatı) olduğu ortaya çıkmıştır.

Yapılan çalışma sonucunda dünya üzerindeki petrol rezervlerinin büyük çoğunluğunun bulunduğu İran gibi bir ülke çıkmamış aksine petrol rezervleri daha az olan Gabon çıkmıştır. Dolayısı ile elindeki var olan kaynakların doğru kullanılması itibari ile daha iyi sonuçlar elde ettiği ortaya çıkmıştır.

Elde edilen performans değerleri neticesinde OPEC üyesi olan diğer ülkelerin bu üç ülkenin petrol strateji ve politikalarını kendi değerleri ile kıyaslama çalışmasında performanslarının artacağı düşünülmektedir. Ayrıca gelecekte yapılacak olan çalışmalarda alanındaki uzmanlarla görüşülerek AHP, SWARA ve BWM gibi yöntemler kullanılarak kriter ağırlıkları hesaplanabilir de farklı karar verme teknikleri karşılaştırılabilir.

Kaynakça

- Akyüz, Y., Bozdoğan, T., & Hantekin, E. (2011). TOPSIS yöntemiyle finansal performansın değerlendirilmesi ve bir uygulama. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(1), 73-92.
- Aslanoğlu, V., & Yücel, B. (2020). OPEC İçin Yeni Bir Dönüşüm: OPEC.
- Aslay, F. (2021). TOPSİS Çok Kriterli Karar Verme Yöntemi ile Güneş Enerjisi Sistemlerinde Panel Seçimi. *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi*, (28), 548-551.
- Emre, E., & Dinçer, S. (2020). Havacılık Sektöründe Yedek Parça Envanter Problemlerine Simülasyon ve Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri ile Hibrit Bir Çözüm Yaklaşımı. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 9(4), 28-52.
- Kamble, A., Bhosale, V., & Naranje, V. (2022). Selection of blends of ethanol with petrol for SI engine using TOPSIS and VIKOR methods. *In Journal of Physics: Conference Series (Vol. 2178, No. 1, p. 012037). IOP Publishing.*, 012037.
- Karaaslan, A., & Aydın, S. (2020). Yenilenebilir enerji kaynaklarının çok kriterli karar verme teknikleri ile değerlendirilmesi: Türkiye örneği. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 34(4), 1351-1375.
- Keskin, B., & Koçoğlu, Ş. (2022). Keskin, B., & Koçoğlu, Ş. (2022). Ambalaj Sektörünün Sürdürülebilirliği ve Petrol Bazlı Plastik: Plastik Ambalaj Sektörünün Petrole Olan Bağımlılığının Analizi. *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi*, (35), 252-258.
- OPEC. (2022, 05 24). *Data Download*. OPEC: https://asb.opec.org/data/ASB_Data.php adresinden alındı
- OPEC. (2022, 05 24). *Member Countries*. OPEC : https://www.opec.org/opec_web/en/about_us/25.htm adresinden alındı

- Sağır, H., & Doğanalp, B. (2016). Bulanık Çok-Kriterli Karar Verme Perspektifinden Türkiye İçin Enerji Kaynakları Değerlendirmesi. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(1), 233-256.
- TOPSIS. (Ocak 2019). Ő. D. Lezki, D. H. Sönmez, P. E. Őıklar, D. A. zdemir, & P. N. Alptekin. İçinde, *İŐletmelerde Karar Verme Teknikleri* (S. 103). Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 3355, Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 2210.
- Tunca, M., Ömürbek, N., Cömert, H., & Aksoy, E. (2016). Opec lkelerinin performanslarının çok kriterli karar verme yöntemlerinden Entropi ve Maut ile değerlendirilmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 7(14), 1-12.
- Yapıcı, S., Yumuşak, R., & Eren, T. (2020). Çok kriterli karar verme yöntemleri ile medikal depo yeri seçimi. *Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(2), 203-221.
- Yur, E. (2022). Petrol fiyatlarındaki değişimlerin enflasyon üzerindeki etkisi: Türkiye rneği. *Master's thesis, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.*

Kaynak gösterme / How to cite this article:

Ünlü, S., & Can, Y. (2023). Çalışan kadınların ve ev kadınlarının aile döngüleri üzerine karşılaştırmalı bir analiz. *Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(2), 239-261-sayfa. doi:10.38122/ased.1374897

Makale Geçmişi / Article History

Alındı (Received): 12/10/2023

Kabul edildi (Accepted): 20/12/2023

Çalışan Kadınların ve Ev Kadınlarının Aile Döngüleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz*

¹Seda ÜNLÜ**, Yücel CAN***

Özet: Bu çalışma evli çalışan kadınların ve evli ev kadınlarının aile döngülerini keşfetmeye dayanmaktadır. Çalışmada aile yaşamı deneyimlerini anlamak ve öze inmek amacıyla nitel araştırma çatısı altında bulunan fenomenolojik araştırma yöntemi uygulanmıştır. Osmaniye kentinde ikamet eden evli çalışan kadınların aileleri ve evli ev kadınların ailelerinden oluşan 89 katılımcı araştırmanın örneklemini oluşturmaktadır. Araştırmanın derinlik kazanması ve aile yapısını çok boyutlu biçimde ortaya koymak hasebiyle çalışmaya karı, koca, çocuk ve görüşme imkânı olan yakın akrabalar dâhil edilmiştir. Araştırma bulgularına göre çalışan kadınların ekonomik sermayeye sahip olmaları nedeniyle aile içinde para yönetimine aktif olarak katıldıkları ve yatırım süreçlerinde etkin olarak rol oynadıkları belirlenmiştir. Ev kadınlarının ise ekonomik sermayeye sahip olmamaları nedeniyle para dolaşımının dışında tutuldukları belirlenmiştir. Çalışan kadınların ailelerinde kararların ortak alındığı, ev kadınlarının ailelerinde ise özel alan, kamusal alan ayırımına benzer bir karar alma mekanizmasının olduğu belirlenmiştir. Çalışan kadınlar ve ev kadınları yakın akrabaları ile ortak habitusa sahiptir. Ancak çalışan kadınların sermaye birikim süreci habituslarında değişime olanak sağlamıştır. Bu doğrultuda çalışan kadınlar yukarı doğru sınıfsal hareketlilik yaşarken ev kadınları durgunluk aşamasında konumlanmaktadır. Çalışan kadınların ailelerinde işbölümünün olduğu ev kadınlarında ise ev içi faaliyetlerin kadınlara ilişkilendirildiği belirlenmiştir. Kadınların çocuk üzerinde otorite kurdukları, ev kadınlarının kocalarının kadın üzerinde otorite oldukları ve çalışan kadınlarda karı koca arasında denge mekanizmasıyla otoritelerini paylaştıkları belirlenmiştir. Bu bilgiler ışığında erkeklerin çocuk bakımına ilişkin kuralları bilememesi durumunun kadının otoritesinin iktidar alanında meşruiyet kazandırdığı şeklinde yorumlanabilir. Araştırmanın bulgularına göre çalışan kadınlar çocuk bakımında sosyal sermayelerinden yararlanmaktadır. Çalışan kadınların çocuk bakımı konusunda yakın akrabalarından destek almaları sermaye hacminin artmasına olanak tanırken diğer yandan karşılıklılık ve mübadele ilişkisini meydana getirdiği şeklinde yorumlanabilir.

Anahtar Kelimeler: Aile döngüsü, çalışan kadın, ev kadını, habitus, sosyal-ekonomik sermaye.

A Comparative Analysis of The Family Cycles Of Working Women and Housewives

Abstract: This study is based on exploring the family cycles of married working women and married housewives. In our study, we utilized phenomenological research under the umbrella of qualitative research in order to understand the experiences of family life and to get to the core. The sample of the study consists of 89 participants consisting of families of married working women and families of married housewives residing in Osmaniye city. In order to deepen the research and to present the family structure in a multidimensional way, the study included husbands, wives, children and close relatives who could be interviewed. As a result of the research, the fact that the working woman has economic capital enables her to play an active role in money management within the family and to be involved in investment processes. Housewives, on the other hand, are excluded from money circulation as they do not have economic capital. It was determined that in the families of working women, decisions are made jointly, while in the families of housewives, there is a decision-making mechanism similar to the distinction between private and public spheres. Working women and housewives have a common habitus with their close relatives. However, the capital accumulation process of working

* Bu makale birinci yazarın yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

**Uzman Sosyolog, unluseda80@gmail.com, 0000-0003-2370-3203

*** Prof. Dr., Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, ycan@ohu.edu.tr, 0000-0002-5782-6570

women has enabled a change in their habitus. Accordingly, while working women experience upward class mobility, housewives are positioned in the stagnation phase. It has been discovered that there is a division of labor in the families of working women and that domestic activities are associated with women. It has been determined that women have authority over their children, husbands of housewives have authority over their wives, and authority is shared between husbands and wives with a balance mechanism among working women. The fact that men do not know the rules regarding childcare ensures that women's authority gains legitimacy in the sphere of power. Working women utilize their social capital in childcare. The fact that working women receive support from their close relatives in childcare not only increases the volume of capital, but also creates a relationship of reciprocity and exchange.

Keywords: Family cycle, working woman, housewife, habitus, social-economic capital.

Summary

This study was conducted to explore the family cycles of working women and housewives. The aim is to understand the impact of whether a woman is in paid employment or not on family relations. In this respect, the sub-objectives of the study include examining the domestic relations of working women and housewives, decision-making processes, money circulation within the family, authority and power relations, communication between husband and wife, interaction between parents and children and division of labor in the family. Qualitative research methodology was utilized to gain an in-depth understanding of family relationships and family experiences. In our study, phenomenological research under the umbrella of qualitative research method was utilized in order to get to the essence. The study was conducted with a total of 89 participants, consisting of families of married working women and families of married housewives residing in the city of Osmaniye. A semi-structured interview form was applied to the participants. Interviews were conducted face-to-face and one-on-one with the participants. In order to better understand the family structure, husband, wife, children and close relatives who could be interviewed were included in the study. The theoretical framework of the study consists of the concepts of habitus, economic capital and social capital representing Bourdieu's sociology. Habitus is a structure that individuals inherit from their families. Habitus is first established through socialization in the family. Habitus is shaped by the internalization of external structures. However, habitus is not an unchangeable element. It is a structure that can develop and change depending on the type and volume of capital that individuals experience. Habitus determines individuals' tastes, visions, what they find rational and what they find irrational. Habitus is a system of tastes and affinities. For example, individuals who have experienced similar types of capital may have common tastes or differences. This shows that habitus also creates differences that are different. Habitus is also related to capital. Social capital and economic capital are among these types of capital. Social capital refers to being a member of a group, a class, a family. Reciprocities, symbols and exchanges of gifts are important. Economic capital, on the other hand, represents elements related to the economy and is the capital to which benefits and interests are added to the economy.

As a result of the research, it is seen that working women's economic capital enables them to play a role in the circulation of money within the family and they are involved in investment processes. In addition, it can be said that their own capital volume increases with the economic capital of their husbands. Housewives' lack of economic capital prevents them from playing a role in the circulation of money within the family. It is also among the findings that housewives do not know their household income status. It was determined that decisions are taken jointly in the families of working women. In the families of housewives, even if there is a dialog between husband and wife, the husband makes the final decision. It was also determined that housewives experience a decision-making process similar to the distinction between private and public spheres. It is observed that working women and housewives have similar habitus with their close relatives. However, working women experience upward class mobility through the capital accumulation process and the types of capital they experience. Housewives, on the other hand, do not have the capital that working women have, so their class status remains at the stagnation stage. Thus, it is possible to say that the habitus of housewives is reproduced. The existence of a division of labor in the families of working women was discovered. Husbands of working women are involved in domestic activities. In the families of housewives, domestic activities are associated with the woman. According to the husbands of housewives, domestic work is what women should do, especially housewives. It has been discovered that working women and housewives have authority over their children. Working women share authority with their husbands. In the case of housewives, the husband is in authority over the wife. The fact that men do not have the capital for childcare or do not know the rules of the game regarding care labor brings women to the forefront in the sphere of power and defines them within the legitimacy ground of their authority. The fact that working women receive support from close relatives for childcare provides information on their social capital. In this context, the role of close

relatives in childcare both nourishes social capital and leads to the development of exchange relations between them. Housewives did not receive support for childcare. They associated childcare with themselves. Communication between husband and wife is similar for working women and housewives. The difficulty experienced by the man in expressing his feelings pushes him to silence. This situation closes the way for effective communication.

Keywords: Family cycle, working woman, housewife, habitus, social-economic capital.

1. GİRİŞ

Aile, bireylerin bir araya gelerek oluşturduğu sosyal örgütlenme biçimidir. Bir kurum olarak aile, bireylerin aynı çatı altında yaşadığı, hukuki, toplumsal ve kültürel özellikler taşıyan bir yapıdır. Aile içinde ekonomik, cinsel, politik, kültürel, sosyal unsurları barındırmaktadır. Çocuğun ilk sosyal çevresini oluşturan aile, sosyalleşme sürecinin başladığı ve büyük oranda içselleştirildiği yapıdır. Aile birey ve toplum arasında bağlantı kuran, bireysel olduğu kadar kolektif özellik taşıyan sosyal yapıdır (Dikeçligil, 2014; Can, 2014; Sarı, 2016; Turğut, 2019).

Aile birçok farklı açıdan çeşitli araştırmalara konu olsa da ailenin işleyişinin, aile içi ilişkilerin ele alındığı çalışmalar sınırlıdır. Aile içi ilişkileri, aile üyeleri arasındaki etkileşimi, ailenin işleyişini anlayabilmek önemlidir. Literatürde ev kadınları özelinde, kadının görünmeyen emeğine (Karakaya, 2018; Acar Savran ve Demiryontan, 2020) ilişkin çalışmalar bulunurken çalışan kadınlar özelinde, kadının çalışma yaşamında var olmasına ek olarak ev içi faaliyetlerde de rol alması durumuna kadınların çifte yükü veya ikinci vardiyası kavramlarıyla ifade edilen (Başak, Kingir ve Yaşar, 2013; Can, 2015; Palabıyık, 2018) çalışmalar bulunmaktadır. İş ve aile yaşamını uzlaştırmaya yönelik (İlkkaracan, 2015; Topgül, 2016) çalışmalar bulunmaktadır. Çalışan kadınların ve ev kadınlarının aile yaşamı deneyimlerinin mercek altına alınmadığı ve aile içi ilişkilerin bütüncül yaklaşımla henüz gerçekleştirilmediği görülmektedir. Bu doğrultuda çalışmada evli çalışan kadınların ve evli ev kadınlarının aile döngüleri karşılaştırmalı bir şekilde ortaya konulmaktadır. Makale özgülünde aile döngüsü; ebeveyn çocuk arasındaki etkileşimi, aile içi işbölümünü, karar alma süreçlerini, ailede otorite ve güç ilişkilerini ifade etmektedir.

Çalışan kadınların işgücü piyasasındaki görünürlüğünün görece artmasına karşın ev kadınlarına ilişkin nicelik belirten bir veri tabanına ulaşamamasına rağmen nicelik olarak önemli bir yerde bulunduğu düşünüldüğünden iki farklı kadınlık üzerinden aile döngülerinin incelenmesinin, çalışan kadınların ve ev kadınlarının ailelerindeki farklılıkların veya benzerliklerin belirlenmesinin önemli olduğu düşüncesinden hareket edilmektedir. Bu bağlamda her iki grup arasında birtakım farklılıklar olduğu gözlemlerinden yola çıkılarak bir kadının ücretli bir işte çalışıp çalışmamasının aile içi ilişkileri nasıl etkilediği araştırmanın temel sorunsalı arasındadır.

Araştırma kapsamında kadının ücretli bir işte çalışıp çalışmamasının aile içi rollerde, karar alma süreçlerinde, ebeveyn çocuk arasındaki etkileşimde, işbölümünde, otorite ve güç ilişkilerinde, çocuk bakımının sağlanmasında etkili olup olmadığının belirlenmesi amaçlanmaktadır. Aile yapısını, ailenin işleyişini ve aile içi ilişkilerini çok boyutlu ve bütüncül bir şekilde ortaya koymak amaçlar arasındadır. Bu doğrultuda çalışmaya karı, koca, çocuk ve görüşme imkânı bulunan yakın akrabalar dâhil edilmiştir. Literatürde ailenin yapısı ve işlevlerine ilişkin çalışmalar bulunmasına rağmen ailenin işleyişinin ve aile içi ilişkilerin ihmal edildiği görülmektedir. Bu çalışmada iki farklı kadınlık üzerinden aile yaşamına ilişkin deneyimlerin bütüncül ve derinlikli biçimde ortaya konulmasıyla araştırmanın literatüre katkı sağladığı ve aile yapısını çok boyutlu olarak ortaya koyduğu düşünülmektedir.

Makale yayın sınırlılıkları göz önünde bulundurulduğunda yüksek lisans tezinde ortaya konulan tüm başlıklara ve tematlara yer verilememiş olup daha detaylı bilgi için yüksek lisans tezine erişim sağlanması gerektiğini belirtmek gerekmektedir.

2. KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1.Aile

Aile tarihsel ve kültürel arka planı olan, toplumdan topluma değişen, sosyal değişme ve gelişmelerden etkilenen dinamik bir yapıdır. Aile, birincil ve yakın ilişkilerin gerçekleştiği, çocuğun ilk sosyalizasyon sürecinin başladığı sosyal bir yapıdır. Can (2021: 3)'a göre aile, informal ilişkilerin yoğun şekilde yaşandığı kurum olmasının yanında ekonomik gereksinimlerin karşılanmasından, sosyalleşmenin gerçekleşmesine, güven ve sevgi duygularının yaşanmasına kadar geniş bir yelpazede kendisine karşılık bulmaktadır. Dikeçligil (2014: 16)'e göre aile; kültürel kodların bireylere aktarılmasını sağlayan, birey ve toplum arasında bağı tesis eden sosyal kurumdur. Ulutaş (2019: 285) aile cinsel ilişki, kan ve yasal bağlarla birbirlerine bağlı olan bireylerden oluşmaktadır. Aile, mahrem ilişki örüntülerinin olduğu ve cinsel ilişkinin meşruiyet kazandığı yapıdır. Sarı (2016: 92)'ya göre aile; kültürün, gelenek göreneğin, yerel ve milli bilincin kuşaktan kuşağa aktarılması rolünü oynamasıyla toplumsal yaşam içinde sosyal ve siyasal işlevleri bulunmaktadır. Zeybekoğlu Dündar (2020: 40) aile; genel olarak biyolojik olarak insan neslini devam ettiren, sosyalleşme sürecinin gerçekleştiği, aile içi ilişkilerin kurala bağlandığı, maddi ve manevi değerleri kuşaktan kuşağa aktaran birliktir.

2.2.Çalışan Kadın ve Ev Kadını

Sanayi Devrimi'nden önce kadınlar dokumacılık, halıcılık ve tarımsal faaliyetlerle ilintili geleneksel iş kollarında çalışmaktayken Sanayi Devrimi ile beraber ücretli çalışma koşulları oluşmuştur. Marx, Engels ve Lenin (2000) makineleşmeyle beraber yün eğirme işleminin kadınların yatkın olduğu işkolu olması gerekçesiyle çalışan kadın sayısında artış olduğu belirtilmektedir. Modern sanayi ile işin niteliği ve erkeğin emeğine kıyasla kadın emeğinin daha ucuz bulunmasıyla çalışan kadın sayısını arttığı söylenebilir.

Makal (2010: 17-19) ücretli çalışma söz konusu olduğunda tarımın kadınlar için çalışma alanı oluşturduğunu belirtmektedir. Dokumacılık ve halıcılık da çalışma alanlarındandır. 1872'de Bursa'daki ipek fabrikasında çalışanların %84'ü kadındır. 1902'de İstanbul'da bulunan iplik fabrikasında 300 kadın çalışandır. 1927 Sanayi Sayımı verilerine göre (Makal, 2010: 21) kadınların %43.7'si tarımsal faaliyetlerde, %48.1'in dokumacılık alanında çalışmaktadır. Teşvik-i Sanayi Kanunu göre kadınların 1933'te %29.69'u, 1934'te %33.61'i ziraat sanayinde çalışmaktadır. 1950-1960 döneminde ise kadınların işgücü piyasasında yer almalarında erkeklere göre daha fazla düşüş olmuştur. Kadınlar bu dönemde sırasıyla tarım, imalat sanayi, ticaret ve bankacılık alanlarında rol almışlardır. 1980'li yıllar itibariyle ihracata yönelik sanayileşme yaşansa da bu durum kadının tarım dışı istihdam alanında etki uyandırmamıştır (Toksöz 2015: 163-164). İlkaracan (2015: 171) 2000'li yıllarda geleneksel rollerin dönüştürülmesini sağlayacak bütüncül yaklaşımların gün yüzüne çıktığını belirtmektedir. Kadının ev içi ücretsiz emeği, cinsiyetçi rol ayrımı, işgücü piyasasını düzenleyen yasalar, kurumların yapılaşması ve makroekonomik politikalar bütüncül yaklaşımla ele alınmaktadır.

Ev kadını, dışarıda ücretli bir işte çalışmayıp kendi ev işlerini gören kadındır (Türk Dil Kurumu). Hane içindeki ücretsiz emekten; ev içi faaliyetler, çocuk, yaşlı ve engelli bakımından sorumlu tutulan kişidir. Ev kadını üretim araçlarına sahip değildir. Ev kadınının emeği piyasa dışı emektir (Bennholdt Thomsen, 2018; Von Werlhof, 2018; Ünlü, 2023). Özbay (2019: 179)'a göre ev kadını istatistiksel veri değildir, toplumsal roldür. Ev kadınının rolü toplumsal kurullarla belirlenmektedir. Davidoff (2021: 143-144)'a göre ev kadınlığı doğal ve evrensel değildir tarihi ve kültürel arka plana sahiptir. Bora (2021: 59) ev kadınlığının tarihi arka planı olduğuna vurgu yapmaktadır. Kapitalist üretim biçimlerinin sonucunda ortaya çıkan ev ve iş yeri ayrımı ev kadını kavramsal olarak meydana getirmiştir. Kamusal alan ve özel alan ayrımı, kadınların ve erkeklerin toplumsal gerçekliğini önemli ölçüde etkilemektedir. Karakaya (2018: 79) kadına ve erkeğe atfedilen alanların birbirinden farklılaşması kadının ve erkeğin doğası hakkında yeni argümanların doğmasına neden olmaktadır. Bu doğrultuda kadın ev içi işler, çocuk bakımı gibi özel alana özgü rollerle ilişkilendirilirken erkek kamusal alanda ücretli bir işte çalışarak evi geçindirme rolüyle ilişkilendirilmektedir.

2.3. Habitus

Bourdieu (1996)'a göre habitus yapılandırılmış yapılardır. Farklı zevkler, farklı vizyonlar habitusu yapılandırılmış yapılar yapmaktadır. Benzer toplumsal statüye sahip bireylerin habitusları benzerlik gösterebileceği gibi farklılıkları da barındırabilmektedir. Bireyler benzer habitusu sahip olsa da deneyimledikleri sermaye tipleri, sermaye hacmi, yaşadıkları aile ve toplumsal koşullar farklılıklara kaynaklık edebilmektedir. Bu durum habitusun farklı olan farklılıkları yarattığını göstermektedir.

Habitus, toplumsal koşulların ürünüdür ve yatkınlıklardan oluşmaktadır. Her sınıfa, her toplumsal konuma veya bireye karşılık gelen habituslar bulunmaktadır. Aktörlerin yapmış oldukları seçimler, beğeniler, eylemlerdeki farklılıklar veya benzerlikler hem ilişkisellikleri barındırmaktadır hem de habitusu yansıtmaktadır. İlk sosyalleşme dışsal yapıların içselleştirilmesiyle gerçekleşmektedir ve aktörlerin deneyimledikleri ilk sosyalleşme habituslarını meydana getirmektedir. Aktörler özelinde neyin olanaklı olduğu, neyin mantıklı veya mantıksız olduğunu gösteren birçok unsur içinde içselleştirilmiş yatkınlıklar oluşmaktadır. Bu doğrultuda habitus ilk sosyalleşmede içselleştirilen algıları, hayalleri, meydana getirirken aktörlerin de yapısal sınırları çizmektedir (Swartz, 2018).

Habitus nesnel olarak sınıflandırılabilen pratikleri üretmekte ve sınıflandırmaktadır. Habitus pratikleri ve pratiklere ilişkin algıyı örgütlemektedir. Aktörler kendi yaşam tarzları içinde ve deneyimlerle ilintili olarak beğeni yargısını geliştirmektedir. Aktörlerin sahip oldukları toplumsal konumlar ve toplumsal konumlara ilişkin değişiklikler habitusla ilintilidir. Beğenilere ilişkin konum alışlar ister zaruri beğeni olsun ister lüks beğeni olsun sonuç olarak beğeni yargısını oluşturmaktadır (Bourdieu, 2021: 225-231). Habitus farklı aktörlerin yaşam tarzlarıyla ilintili olan beğeni ve yatkınlıklar sistemidir.

2.4. Oyun ve Alan

Bourdieu (2019: 137-138)'ya göre alan, kendisini konumlara ait yapılandırılmış uzam gibi sunmaktadır. Her alan mücadeleyi gerektirir ve her alana özgü mücadele nesnesi bulunmaktadır. Aktörlerin alan içindeki mücadele nesnesine eklemlenmesi için oyunun kurallarını bilmeleri gerekmektedir veya oyunun kurallarını kabul etmeleri gerekmektedir. Öte yandan alanlara karşılık gelen konumlar hiyerarşiktir. Swartz (2018: 170)'a göre alan, iktidar ilişkilerini temsil etmektedir ve bu ilişkiler hiyerarşiktir. Bourdieu ve Wacquant (2021)'a göre ekonomik, sosyal, kültürel ve simgesel sermaye türlerinin hiyerarşisi alanlara göre farklılık göstermektedir.

Alanın yapısını belirleyen temel unsur kuvvet ilişkileridir. Oyuncunun stratejileri, oyunu tanımlayan unsurlar aktörlerin sermayelerine, sermaye birikimine ve sermayedeki değişimlerle ilintilidir. Alan, habitusla doğrudan ilişkilidir (Bourdieu ve Wacquant, 2021: 145). Aile içinde ilişkisellikleri,

etkileşimleri, tutumları, toplumsal nüveleri, kültürel unsurları, sermaye tiplerini, otorite ve güç ilişkilerini barındırmaktadır. Aile kurumunu oyunun sahnelendiği bir alan olarak değerlendirdiğimizde karı, koca ve çocuğun birbirleriyle olan ilişkisellikleri oyunun kendisidir. Ailenin kuvvet ilişkileri barındırması aile alanını yer yer mücadele alanı olarak konumlamaktadır. Oyuncular arasındaki ilişkisellik, sermaye birikim süreci ve etkileşimler oyunun kendisini var ettiği için oyuncular arasında güç ilişkileri bulunmaktadır. Aile bir alandır, aile içi ilişkiler ise oyunun kendisidir.

2.5.Sosyal Sermaye ve Ekonomik Sermaye

Bourdieu (2010)'ya göre "*toplumsal dünya birikmiş tarihtir.*" Toplumsal dünyada birbirinin yerine geçme eğilimi olan parçalar göz önünde bulundurularak eyleyiciler arasındaki mekanik dengenin süreksizliği toplumsal dünyaya sermaye kavramını eklemeyi gerekli kılmaktadır. Sermayenin tüm birikimlerini ve etkisini incelemek gerekmektedir. Bu bağlamda "*sermaye biriktirilmiş emektir.*" Bourdieu (2010)'a göre sosyal sermaye; karşılıklı tanıma, tanışıklık veya kurumsalmış tanışıklıktır. Sosyal sermaye; bir gruba, aileye, partiye üye olmayı, sosyal bir grubun içinde var olmayı içermektedir. Sosyal sermaye özgülünde kurulan ilişkiler karşılıklılık barındırmasının yanında mübadele araçlarını da doğurmaktadır.

Sosyal sermaye bireylerin tanıdığı, aralarında güven bağı tesis edilen sosyal grupları temsil edebileceği gibi ihtiyaç duyulduğunda işlevsel olan sosyal ağları ifade etmektedir. Eyleyicilerin diğer eyleyiciler ile kurdukları ilişkiler, yükümlülükler, karşılıklı kurulan ilişkinin beraberinde gelen ayrıcalıklar sosyal sermaye ile ilişkilidir (Palabıyık, 2011: 134-135). Furstenberg ve Kaplan (2014: 160) Bourdieu'nun sosyal sermayeye ilişkin yaklaşımını şu şekilde ifade eder: "*Ailelerin sahip oldukları sosyal sermaye, kendi aile üyelerine fayda sağlayabilmek için ekonomik ve sembolik kaynakların başarılı şekilde yönetilebilmesidir*". Bireyler habituslarını ailelerinden miras aldıkları gibi ilk sermaye deneyimini aile içinde yaşamaktadırlar. Evlilik ile yakın akraba çemberinin genişlemesi sermaye hacmini arttıran unsurdur. Çalışan kadınların ve ev kadınlarının sosyal sermayesini yakın akrabaları beslemektedir. Çalışan kadınların, yakın akrabalarının çocuk bakımında rol oynama sosyal sermayenin önemini göstermektedir. Çalışan kadınların ve ev kadınlarının yakın akrabalarından ev, araba alım satımı veya yatırım süreçlerinde aldıkları tavsiyeler sosyal sermaye ile ilintilidir. Ayrıca ailenin bireysel özellik taşımasının yanında kolektif özellik taşıma özelliğini de gözler önüne sermektedir.

Ekonomik sermaye, tüm ekonomik kaynaklarla ilişkili unsurları temsil etmektedir. Kaplan ve Yardımcıoğlu (2020: 32-33) Bourdieu'nun ekonomik sermaye kavramı Marx'ın fikirlerinden yola çıkılarak üretilmesine karşın aralarında belirgin farklılıklar olduğuna dikkat çekilmektedir. Marx'ın

sermaye kavramı; üretim araçlarını elinde bulunduranlar ve bulundurmayanlar arasındaki fark üzerinden inşa edilmektedir. Bourdieu'nun ekonomik sermayesi diğer sermaye türlerinden bağımsız değildir. Ekonomik sermaye ekonomik değeri olan malı ve mülkü temsil etmesinin yanında ekonomik olmayan unsurları da içermektedir. Palabıyık (2011) Marx'ın sermaye kavramı burjuvanın sahip olduğu taşınır ve taşınmaz tüm mal varlığını ifade ederken Bourdieu sermaye kavramına fayda ve çıkar kavramlarını eklemektedir. Bireylerin sahip olduğu mal varlığının yanında bu mal varlığından sağlanan fayda ve çıkar önemlidir. Bourdieu ve Wacquant (2021) ekonomik sermayeyi, iktisadi çıkarın toplumsal üretim ilişkisi ve paraya dönüştürülen mülkiyet hakkının kurumsal temeller üzerinde oturtulması olarak ifade edilmektedir.

3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu çalışma nitel araştırma yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Nitel araştırma temelinde bir konuyu veya olguyu keşfetme amacı taşımaktadır (Creswell, 2019: 6). Bu çalışma nitel araştırma yönteminin çatısı altında bulunan fenomenolojik yaklaşıma göre gerçekleştirilmiştir. Creswell (2021)'e göre fenomenolojik araştırma bir grup bireyin yaşamlarına ilişkin deneyimlerini mercek altına alır ve deneyimlere ilişkin ortak anlamları keşfeder. Çalışmamızda fenomenolojik araştırmanın türü olan yorumlayıcı fenomenolojiden yararlanılmıştır. Yorumlayıcı fenomenoloji, yaşanmış deneyimin doğası üzerine derinlemesine düşünmeyi ifade etmektedir. Yorumlayıcı fenomenoloji betimlemenin yanı sıra deneyimlerin anlamına ilişkin çıkarımlar yapılan yorumlayıcı süreçtir (Creswell, 2021: 82). Bir araştırma için örneklemin belirlenmesi önemlidir. Punch (2020)'a göre araştırmacı her yeri ve her şeyi inceleyemeyeceği için örneklemin belirlenmesi önemlidir. Bu bağlamda araştırma Osmaniye kentinde gerçekleştirilmiştir. Osmaniye kentinde ikamet eden 89 katılımcı araştırmanın örneklemini oluşturmaktadır. Çalışan kadınlardan 13 aile ev kadınlarından 13 aile ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Aile yapısını derinlemesine anlayabilmek amacıyla çalışmaya karı, koca, çocuk ve görüşme imkânı bulunan yakın akrabalar dâhil edilmiştir.

Çalışan kadınların ve ev kadınlarının bir kısmının yakın akrabaları ile görüşme imkânı olmamıştır. Katılımcıların yakın akrabaları ile görüşmemeleri, farklı bir şehirde ikamet etmeleri ve vefat etmeleri nedeniyle görüşme sağlanamaması araştırmanın sınırlılıklarındadır. Görüşme için randevu alınan ailelerin görüşmeyi iptal etmesi veya kadınla görüşmenin sağlanıp kocasının – çalışmaya katılmayı kabul etmesine rağmen- müsait olamaması neticesinde 5 aile çalışmanın dışında bırakılmıştır. Bu durum zaman ve maliyet açısından daha fazla aile ile görüşme durumunu sınırlı bırakmıştır.

Çalışmamızın örneklemini amaçlı/maksatlı örnekleme olarak belirlenmiştir. Amaçlı/maksatlı örnekleme olasılığa dayanmayan ve rastgele olmayan örneklemedir. Bu örnekleme metodu grupların, insanların ve çalışma sürecinin meydana gelmesini sağlayan unsurları belirlemektedir (Silverman,

2021: 216). Bu doğrultuda araştırmamızın bazı kriterleri; çalışmaya dâhil edilen kadınların çalışan kadın, ev kadını olması, evli olmaları, Osmaniye kentinde ikamet etmeleri ve çalışmaya gönüllük esasına dayalı olarak katılım sağlamalıdır. Kullanılan diğer örnekleme yöntemi kartopu/zincirleme örneklemedir. Kartopu örnekleme kişiden kişiye ve kişiden olaylara ulaşılmasını sağlayan bir örnekleme yöntemidir (Baştürk ve Baştepe, 2013). Araştırma 18 Temmuz 2022 ve 27 Ekim 2022 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir.

Çalışmamızın temel veri toplama tekniği yarı yapılandırılmış görüşme formudur. Görüşmeler yüz yüze ve bire bir gerçekleştirilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşme formu uygulanmadan önce katılımcılara araştırma hakkında bilgi verilmiştir. Çalışmanın esas öznesi kadınlar olması nedeniyle yalnızca çalışan kadınlar ve ev kadınlarına aydınlatılmış onam formu imzalatılmıştır. Katılımcıların çocuklarıyla önce ebeveynden izin alarak sonra çocuktan izin almak suretiyle çalışmaya katılmayı kabul eden çocuklarla görüşme sağlanmıştır. Görüşmenin kayıt altında alınmasına izin veren katılımcıların ifadeleri ses kayıt cihazına alınmıştır kabul etmeyen katılımcıların ifadeleri ise not edilmiştir. Araştırma öncesinde Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Etik Kurulundan izin alınmıştır (31.05.2022 tarih ve 2022/06-04 sayılı Karar).

Araştırmanın veri analizi içerik analizine dayanmaktadır. Baltacı (2019)'ya göre içerik analizi, olgu veya olayın kökenine inmeyi hedefler. İçerik analizi verilerin kodlamasını, kategorin ve temaların oluşturulmasını, bulguların tanımlanmasını ve yorumlanmasını içermektedir. Tematikler açık kodlama, eksenel kodlama ve seçici kodlama ile belirlenmiştir.

Katılımcıların demografik bilgileri ise şöyledir; çalışan kadınların 10'u tanışıp anlaşarak evlenirken 4 kişi bu yolla evlenmiştir. alışan kadınların 2'si yüksek lisans, 7'si lisans, 1'i önlisans, 2'si lise 1'i ilkokul mezunudur. Ev kadınlarının ise 3'ü önlisans, 7'si lise diğer katılımcılar ilkokul mezunudur. alışan kadınlar 26-60 yaş aralığındayken ev kadınları 25-56 yaş aralığındadır. alışan kadınların hane gelir durumu 10.000-40.000 aralığındayken ev kadınlarının hane geliri 4.500-20.000 aralığındadır. alışan kadınların kocalarının 7'si lisans, 1'i önlisans, 5'i lise mezunuyken ev kadınlarının kocaları 2'si lisans, 4'ü önlisans, 3'ü lise, 2'si ortaokul, 2'si ilkokul mezunudur. alışan kadınların kocaları 28-62 yaş aralığındayken ev kadınlarının kocaları 28-60 yaş aralığındadır. alışan kadınların çocukları 6-19 yaş aralığında ve 7'si kadın 3'ü erkektir. Ev kadınlarının çocukları 5-25 yaş aralığındadır ve 3'ü erkek, 10'u kadındır. alışan kadınlardan 6 katılımcının yakın akrabasıyla görüşme imkânı olurken ev kadınların 5 katılımcının yakın akrabasıyla görüşme imkânı olmuştur. alışan kadınlar, yakın akrabaları ile ortalama her hafta görüşmektedir. Ancak her gün görüşenlerde bulunmaktadır. Ev kadınları ise her hafta görüşmektedir.

4. BULGULAR

Bu bölümde çalışan kadınların ve ev kadınlarının aile yaşamı deneyimlerine ilişkin bulgulara yer verilmiştir. Elde edilen bulgular belirli tematikler ekseninde betimlenmiş, yorumlanmış ve çıkarımlar yapılmıştır. Çalışan kadınlar ve ev kadınları iki farklı sınıfsallığı işaret etmektedir. Habituslarında farklılıkların olduğu aynı zamanda yer yer benzerliklerin olduğu tespit edilmiştir. Çalışan kadınların ve ev kadınlarının deneyimlemiş olduğu sermaye tiplerinin birbirinden ayrılan noktaları bulunmaktadır.

Tablo 1. Çalışan Kadınların ve Ev Kadınlarının Sermayeleri

Çalışan Kadın	Ev Kadını
Eğitim	Yemek Yapmak
Ekonomi	Çocuk Üzerinde Otorite
Akrabalık Bağları ile Tesis Edilen Çocuk Bakımı Fırsatı	Ev İçi İhtiyaçların Belirlenmesi
Karar Alma Mekanizması	Çocuk Bakımı
Çocuk Bakımı	Duygusal Emek
Duygusal Emek	Temizlik Yapmak
Çocuk Üzerinde Otorite	Eşleriyle İlgilenmek
Kamusal Alanda Sosyalleşme	Özel Alanda Sosyalleşme

4.1.Evde Para Dolaşımının Sağlanma Biçimi

Çalışan kadınların ve ev kadınlarının aile içi para dolaşımının sağlanmasında birtakım farklılıklar ve benzerlikler bulunmaktadır. Çalışan kadınların ailelerinde kocanın kira, faturalar gibi giderleri karşıladıklarını kadınların ise giyim, market, çocukların ihtiyaçları ve manav gibi giderleri karşıladıklarını söylemek mümkündür. Çalışan kadınlar, yatırım yapacakları zaman kendi kazançlarından yatırım yapmaktadırlar.

Çalışan kadınların para dolaşımını sağladığı, gelir gider yönetimi yaptığı ve yatırım süreçlerine dâhil oldukları söylenebilir. Ev kadınlarının evlerine dair ihtiyaçlara kocalarına göre daha fazla hâkim oldukları bu nedenle alışveriş listesini kadının yaptığı ancak alışverişi kocanın gerçekleştirdiği belirlenmiştir. EK-2 paranın eşinde olduğunu, kendisinin eksikleri belirlediğini ve eşinin alışverişi yaptığını ifade edenlerdendir. EK-7 evin ihtiyaçlarını kadının daha iyi bildiğini, alışverişin seyrini kendisinin belirlediğini ancak ödemeyi eşinin yaptığını dile getirenler arasındadır.

Ev kadınlarının kocalarının ekonomik sermayesi ile bu sermaye tipine sahip olması ev kadınlarının aile içindeki para dolaşımının sağlanmasında ikincil rol almalarına neden olduğu söylenebilir. İkincil rolün diğer nedeni ise; kocanın, kadının geliri olmadığı için para yönetiminde başarılı olamayacağı düşüncesidir. Çalışan kadınların bireysel olarak ekonomik sermayeye sahip olması ve evlilik bağı ile kocalarının ekonomik sermayeleriyle sermaye hacmini arttırdıklarını söylemek mümkündür. Bu bağlamda çalışan kadınların ekonomik sermayeye sahip olması hem evde para dolaşımında rol almalarını sağlamakta hem de yatırım süreçlerine dâhil olmalarının önünü açmaktadır.

4.2.Ailede Karar Alma Süreçleri

Çalışan kadınların ailelerinde karı koca arasında kararlar ortak alınmaktadır. Ev kadınlarının ailelerinde ise kadınlar kocalarıyla konuşabilseler de son kararı kocalarının verdiği bulgular arasındadır. Aile içinde “kadını ilgilendiren” konularda ev kadını “erkeği ilgilendiren” konularda koca rol almaktadır. “Kadını ilgilendiren” konular özel alanla ilintiliyken “erkeği ilgilendiren” konular kamusal alanla ilintilidir. Günindi Ersöz (2015)’e göre özel alan ve kamusal alan ayrımı kadın özelinde ataerkil pratikler doğurmaktadır. Erkek kamusal alanla ilintili olan ekonomi ile özdeşleştirilirken kadın; ev içi alan, yeniden üretim ve ücretsiz emek ile özdeşleştirilmektedir. Ev kadınının ev içi alana ilişkin kararlarda rol almalarının temel unsurları; çocukların ihtiyaçları, gıda, giyim, ev içi araç gereçler iken erkeğin karar verme unsurları; ekonomik faaliyetler ve sosyalleşme olduğu söylenebilir. Ev kadınlarının ailelerinde özel alandan kamusal alana değişen karar alma süreçlerinin olduğu keşfedilmiştir. Çalışan kadınların karar alma süreçlerine çocuklarını dâhil ettikleri görülürken ev kadınlarından yalnızca EK-6’nın karar alma süreçlerine çocuklarını dâhil ettiği görülmüştür. ÇK-2 ise alınacak olan şey araba da olsa bir kıyafette olsa eşinin kendisinin fikrini aldığını ortak kararlarla hareket ettiklerini belirtmiştir.

Bourdieu’ya göre yukarı doğru sınıfsal hareketlilik, aşağı doğru sınıfsal hareketlilik ve durgunluk olmak üzere üç temel yörünge bulunmaktadır. Bireylerin geleceğe yönelik iyimser veya kötümser görüşleri içinde bulunduğu sınıfsallığı hakkında bilgi vermektedir. Böylelikle habitus; gelişme, ilerleme ve mevcut durumun sabit kalması olarak ayırt edici özelliğe sahiptir (Swartz, 2018). Çalışan kadınların ev kadınlarına göre eğitim fırsatlarından daha çok yararlanması kültürel sermayelerini arttırırken çalışma yaşamının içinde var olmaları da ekonomik sermayelerini arttırmaktadır. Çalışan kadınların eşlerinin sermayeleri ile kendi sermaye hacimleri artmaktadır. Çalışan kadınların sermaye birikimi sonucunda yukarı doğru sınıfsal hareketlilik yaşadıkları söylenebilir. Ev kadınlarının ise ekonomik sermayesi kocalarının sermaye birikim süreci ile ilintili olması, çalışan kadınlara göre daha az eğitim olanaklarından yararlanmaları sınıfsal konumlarında durgunluk yörüngesinde kalınmasına neden olmaktadır. Çalışan kadınların ve ev kadınlarının habituslarının ve deneyimledikleri sermaye tiplerinin ev içinde alınan kararlar etkili olduğu düşünülmektedir.

4.3.AİLEDE İŞBÖLÜMÜ

Çalışan kadınların ve ev kadınlarının ailelerinde işbölümüne dair belirgin farklılıkların olduğu keşfedilmiştir. Çalışan kadınların kocaları ev içi faaliyetlerden; çamaşır katlamak, evi silmek, kapı-pencere silmek, bulaşık toplamak gibi ev içi işlerde rol aldığı söylenebilir. Yemeği çalışan kadının yaptığı yalnızca ÇK-2 ve ÇK-5’in kocasının yemek yaptığı bulgulardandır. Tuvalet ve banyo temizliğini ise yalnızca ÇK-8’in kocası yapmaktadır. Ütü yapan katılımcılar ise ÇK-2 ve ÇK-12’nin

kocasıdır. ÇK-4 ve ÇK-9'un temizlik için yardımcısı olduğu bulgular arasındadır. Ev kadınlarının ailelerinde ise temizliği kadının yaptığı belirlenmiştir. EK-2 sağlık problemleri nedeniyle eşinin kendisine yardım ettiğini belirtirken EK-3 ise yalnızca hasta olduğu zamanlarda eşinin ev içi işlere yardımcı olduğunu dile getirmiştir.

4.3.1. Temizlik Arenasında Kirle Yüzleşen Erkekler

Aile olmanın veya evin bir yaşam alanı olmasının o yaşam alanında ihtiyaç duyulan bazı araçları beraberinde getirmektedir. Bu araçlar çift yönlü bir iletişim, karar alma süreçlerinde ortak katılım olabileceği gibi aile içi işbölümü de önemli bir yerde durmaktadır. Çalışan kadınların kocalarının temizlik arenasında kirle yüzleştikleri söylenebilir. Çalışan kadınların kocalarına özgü olan bu tutumun temelleri demokratik aile yapısı inşa etme çabasından kaynaklanmaktadır.

Çalışan kadınların kocaları ev içi işleri birlikte yaptıklarını ifade etmişlerdir. ÇK-1'in kocası ev işlerini eşit bir şekilde yaptıklarını belirtirken karısından sadece çocuklarına annelik yapmasını beklediğini belirtmiştir. ÇK-2'nin kocasına göre aile yapısının ortak kararlar doğrultusunda eşitlikçi bir şekilde inşa edilmesi gerekmektedir. ÇK-6'nın kocası da tüm ev işlerini beraber yaptıklarını ifade edenlerdendir. ÇK-12'nin kocası da kadına atfedilecek herhangi bir ev içi sorumluluğun olmadığını ve ev içi işleri beraber yaptıklarını anlatmıştır. Çalışan kadınların kocaları, ev işlerini kadınla ilişkilendirmemekte ev içi faaliyetlerin birlikte yapılması gereken unsurlar olarak değerlendirmektedirler. Ev kadınlarının kocaları ise ev içi işleri kadınla ilişkilendirmektedirler. Eşleri ücretli bir işte çalışmadığı için ev içi işleri kadının yapması gereken doğal bir tutum olarak değerlendirilmektedir. Ev kadınlarının kocaları cinsiyet temelli işbölümüne işaret etmektedir. Karmaz (2018: 337)'a göre toplumsal cinsiyet, sosyal alanların kullanımından işbölümüne kadar birçok alanda kendisini göstermektedir. Bu noktada ev kadınları ve çalışan kadınlar arasında farklılıkların olması iki grubun sınıfsallığının farklı olması, sermaye hacmi, deneyimlenen sermaye tipleri ve kadının çalışan veya ev kadını olması farklılıkların temelini oluşturduğu söylenebilir.

4.3.2. Kölelik ve Hizmetçilik Kısacasında Ev Kadınları

Ev kadını katılımcıların ev kadını olmaya ilişkin anlam dünyalarındaki yansımaları şöyledir; emeğin değersizleştirilmesi, ev içindeki sorumlulukların kadının yapması gereken doğal şeyler olarak görülmesi, düşük statü, sosyalleşme imkânının yetersizliği, üretim araçlarını elinde bulunduramama başka bir deyişle ekonomik sermayeden yoksun olmadır. Bununla beraber ev kadınlarının aile içi karar alma mekanizmalarında aktif rol alamamaları, aile içi para yönetiminde ikincil planda konumlandırılmaları, fikirlerinin aile bireyleri tarafından önemsenmediğini düşünmeleri ev kadını olmanın diğer zorlukları arasındadır.

“EK-3: Köle gibi davranılmayı ifade ediyor. Bazen kendimi hizmetçi gibi hissediyorum.”

“EK-6: ...Statüsüz hissediyorum...Bir yerde çalışsam sigortam yatar, paramı alırım en azından diyorum... Akşama kadar evdesin yatıyorsun gözüyle görünüyor... Ben evde hizmetçi, çocuğa bakıcıyım...”

Ev kadınlarının aile yaşamlarında yaşadıkları ikincil konumu “hizmetçi” veya “köle” gibi davranılmak kavramlarıyla ifade etmektedirler. Ev kadınlarının ev içi faaliyetleri yapmalarının karşılığında aile bireylerinden takdir, teşekkür görememeleri ve yapılan işin ücretsiz olması kadının emeğini değersizleştiren unsurlar arasında sayılabilir. Ev kadınlarının yaşamlarını sürdürmek için ev içi faaliyetlerde rol alması veya karın tokluğuna yaşam sürmeleri kölelikle ilintili bir durumdur. Öte yandan ev kadınları çocukları, kocaları ve yakın akrabalarına hizmet etmelerini hizmetçilik olarak değerlendirdikleri görülmektedir. Katılımcılara göre ev kadınlığı; kölelik ve hizmetçilik arasında meydana gelen kıskaktır.

Ev kadınlarının birçoğu çalışmak istese de kocaları eşlerinin çalışmasını istememektedir. EK-4’ün kocası ve EK-5’in kocası da karısının çalışmasını istemeyenlerdendir. Karı koca çalışsalar da aile düzenin bozulacağını, çocuklarla yakın ilişkiler kurulamayacağını belirtmişlerdir. EK-8’in kocası da eşi çalışsaydı evdeki yükünün artacağını bu nedenle çalışmamasının kendisi için daha avantajlı olduğunu ifade etmiştir. Ev kadınlarının kocalarının, kadının çalışmasını evde fazla sorumluluk almakla özdeşleştirdikleri söylenebilir. Bu nedenle *ev kadınlığını erkeğin konfor alanı* olarak ifade edilebilir.

4.3.3. Görünmezlik Pelerini Altındaki Kadınlar

Ev kadınlarının ev içi faaliyetlere ilişkin emek yoğun çalışma koşullarının, bakım emeğinin ve duygusal emeğinin olmasına rağmen kadının emeğinin görünmez kılındığını söylemek mümkündür. Kadının görünmezlik pelerini altında olmasının temel nedeni aile bireylerinin ev içi faaliyetlerin doğrudan kadımla ilişkilendirilmesi ve ev içi işlerin değerli görülmemesidir. Kadının tüm gün evde olmasının hiçbir şey yapmıyormuş gibi bir algı yarattığı bu bakış açısının en çok kocaları tarafından dile getirildiği bulgulardandır.

Bennholdt Thomsen (2018) ev kadınlığının karakteristik özelliğinin ne yapıldığı ile ilişkili olmadığını hangi koşullar altında ve hangi ilişkiler düzleminde yapıldığının önemli olduğunu ifade eder. Ev kadını olmak düşük statü ile değerlendirildiği için ev kadınlığının damga olarak yerleşik kılındığı söylenebilir. Kocanın, kadının emeğini değersizleştirmesi ve yok sayması ev kadının kendisini yetersiz hissetmesine neden olduğu görülmektedir. Von Werlhof (2018) ev kadınının çift prangaya vurulduğunu, yaptığı işin türünü seçemediğini, belirli saatinin olmadığını, yaşanan eve, apartmana bağlı kılındığını ve ev kadınının, erkeğin sahip olduğu üretim araçlarına sahip olmadığını dile

getirmektedir. Acar Savran ve Tura Demiryontan (2020)'a göre kadının görünmeyen emeği kavramı cinsiyete dayalı işbölümüyle ilişkili olarak toplumsal cinsiyet rolleri çerçevesinde harcanan emeği temsil etmektedir. Bu doğrultuda ev içi faaliyetlere ilişkin belirli saatin olmaması ve ev işinin kadının doğası ile ilişkilendiriyor oluşu ev kadının emeğini görünmez kılan unsurlar arasındadır. Kadının emeğini görünmez kılmaya eşlik eden bir diğer unsur ise “*akşama kadar yatıyorsun, ne yapıyorsun ki*” gibi eril söylemlerdir.

Karakaya (2018) sosyal, kültürel ve ekonomik nedenlerden dolayı işgücü piyasasının dışında tutulan ev kadınlarının ev içindeki tüm faaliyetlerde emeğin tek sahibi olmalarına rağmen ”sevgi” ve “doğallaştırma” nosyonlarıyla maddi değerden uzak tutulmaktadır. Emeğin karşılığının olmaması veya iş üretimi ile ilişkilendirilmemesi kadının emeğini buharlaştıran unsurlar arasındadır.

4.4.EBEVEYN ÇOCUK ARASINDAKİ ETKİLEŞİM

Çalışan kadınlar ve ev kadınları çocuklarıyla kocalarına göre daha çok iletişim ve etkileşim halindedir. Çocukla birincil ve yakın ilişkiler anneyle kurulmaktadır. Katılımcı kadınların çocuğu ile iletişim kanallarını açık tutmaya çaba gösterdikleri, çocuğun ilgi alanlarının dikkate alındığı, çocuğun önemseydiği konuyu dinlemeye çalıştıkları söylenebilir.

Tezel Şahin ve Cevher (2007)'e göre çocuk ailesi ile kurduğu iletişimde ilk deneyimlerini öğrenmektedir. Çocuğun kendisini birey olarak tanımaya başladığı ailede ebeveyn çocuk arasındaki iletişim oldukça önemlidir. Çocuğun sağlıklı bir benlik algısına sahip olmasında önemli nokta, ebeveyn çocuk arasında kurulan güvenli ilişkidir. Çocuğun olumlu benlik algısı geliştirmesi anne, baba, çocuk arasındaki iletişimin niteliği ile doğru orantılıdır. Şahin ve Aral (2012)'a göre çocuğun ve aile üyelerinin kendisini rahatlıkla ifade edebildiği ebeveyn çocuk ilişkisi sağlıklı iletişimin temellerini atmaktadır. Aslan (2002) çocuğun aile içindeki yerini, konumu bilmek istediğini ve çocuğun aidiyet duygusunun bu yolla geliştiğini ifade eder. Çocuğun meslek seçiminden, arkadaş edinmesine, çocuğun yaşamak istediği yere kadar tüm unsurlar ailedeki deneyimlerle belirlenmektedir. Akın (2019: 4) ise çocuğun ilk sosyal çevresinin ailesini olduğunu belirtir. Sosyalleşimin gerçekleştiği ilk sosyal çevre olan ailede çocuğun kazandığı sosyal benlik yaşamının her alanına etkili olabilmektedir. Çocuğun ilgi alanlarının, zevklerinin, toplumsal rollerinin aile içinde şekillenmektedir. Sosyalleşim sürecinin gerçekleştiği çocukluk dönemi, çocuğun birey olarak farkındalık kazanmasına, toplumsal statüsüne, toplumsal rollerinde ve kurulan etkileşimlerde önemli yer tutmaktadır.

Çalışan kadınların kocaları çocuklarıyla vakit geçirmeyi önemseydiklerini anlatmışlardır. Çocuklarıyla birlikte yemeğe çıkma, gezi yapma, havuza, at çiftliğine, parka, sinemaya gitme ve balık tutma gibi sosyal aktiviteler yaptıkları belirlenmiştir. Ev kadınlarının kocalarının ise çocuklarıyla bisiklet

sürdükleri, yemeğe çıktıkları, sinemaya gittikleri, kutu oyunları oynadıkları görülmüştür. Baba çocuk arasındaki etkileşimin daha çok kamusal alanda veya özel alanda sosyalleşmeye ilişkin aktiviteleri içerdiği keşfedilmiştir. Baba çocuk ilişkisinin boş zamanı değerlendirmeye yönelik olduğu söylenebilir. Belli, Akçay Didişen ve Bal Yılmaz (2021) babanın çocukla ilgilenmesinin çocuğun kişiliğinin gelişmesinde, dil gelişiminde, sosyal ve duygusal gelişiminde önemli olduğuna vurgu yapmaktadırlar.

4.4.1. İyi Polis Kötü Polis Taktiğinin Oyuncuları: Baba ve Anne

Anne ve babanın çocuk üzerindeki rollerinde, tutum alışlarında ve etkileşimlerinde farklılık görülmektedir. Annenin çocuk üzerinde otoriter ve baskıcı olduğu görülürken babanın daha çok orta yolu benimseyen, ılımlı, çocuğun isteklerini yapan profile sahip olduğu keşfedilmiştir. Aile alanı içinde iyi polis kötü polis taktiği sergilenmektedir. Oyuncuları olan anne ve babanın oyun içindeki ilişkisellikleri birer stratejist gibi inşa ettiklerini söylemek mümkündür. Oyun taktiksel sınırlar içinde değerlendirilse de oyun içindeki tutumlar, konum alışlar ve kurulan ilişkiler stratejik olarak gerçekleştirilmektedir. Anne, baba ve çocuk üçgeninde anne; caydırıcı, otoriter rolünü oynayan tarafken baba; orta yolu bulan, ılımlı ve sempatik rolünü oynayan taraftır. EK-7'nin kocası iyi polisin kendisi olduğunu kötü polisin anne olduğunu belirtmiştir.

Yıldırım ve Yıldırım (2009) babanın otoriteyi temsil ettiğini belirtse de çalışmamız doğrultusunda otorite anne ile ilişkilendirilmektedir. Çocukların anneyi otorite, karı kuralları olan, baskıcı kavramları ile ilişkilendirmektedirler. Çocukların anneye birincil, yakın ilişkileri ve duygusal bağları olsa da babanın çocuğu destekleyen ve onaylayan taraf olması baba çocuk arasındaki ilişkiyi olumlu yönde etkilemektedir. ÇK-3'ün 19 yaşındaki kızı annesini otorite ve dayanak olarak anlamlandırırken 15 yaşındaki kızı kuralcı ve baskıcı kavramlarıyla anlamlandırmıştır. ÇK-7'nin 16 yaşındaki oğlu annesini korumacı olarak tanımlamaktadır. ÇK-10'un 13 yaşındaki kızı ise annesini, arkadaş olarak ifade etmiştir. EK-5'in 9 yaşındaki kızı annesini yemek yapmak, temizlik yapmakla ilişkilendirmiştir. EK-2'nin 15 yaşındaki kızı için anne yaşamın parçasıdır. Çalışan kadınların ve ev kadınlarının çocukları için baba, "*yaslanacağıın arkadan duran dağ*"dır.

4.5. AİLE İÇİ OTORİTE VE GÜÇ İLİŞKİLERİ

Çalışan kadınlarda ve ev kadınlarında çocukla ilgili konularda otorite anne üzerinden işlevsel olmaktadır. Çalışan kadınlarda otorite kocalarıyla paylaşımcı ilke doğrultusunda kurulmaktadır ve denge mekanizmasının varlığı görülmektedir. Ev kadınlarının üzerinde ise kocaları otoritedir. ÇK-5'in kocasına göre karısıyla aralarında üstünlük yoktur, akla uygun her şeyin kabul edilebilmektedir. ÇK-7'nin kocası kendi ailelerinde tek otoritenin olmadığını karısıyla ortak kararları olduğunu belirtmiştir. ÇK-11'in kocası aile içinde ortak kurallar koyarak demokratik aile yapısı kurmaya

çalıştıklarını belirlemiştir. ÇK-12'nin kocası kendisinin veya eşinin gücü diye bir şey olmadığını yaşamlarını ortak kararlar ve fikir alışverişiyle sürdürdüklerini dile getirmiştir. Ev kadınlarının ailelerinin aksine çalışan kadınların ailelerinde demokratik aile yapısı kurulmaya yönelik çabanın olduğu bu doğrultuda ortak kararlar aldıkları, karı koca arasındaki fikir alışverişine önem verdikleri ve aile içinde belirlenmiş ortak kurallar olduğu bulgulardandır.

4.5.1. Tahterevalli Metaforu

Çalışan kadınların kocalarıyla etkileşimlerinde otoriteyi anlayabilmek için tahterevalli metaforu üretilmiştir.

“Tahterevalli, iki kişinin uç kısımlarına oturduğu, kimi zaman karşılıklı aynı hizada oldukları kimi zaman biri üstteyken diğeyinin aşağıda olduğu ortasında bir noktada sabit kalan oyun aracıdır. Çalışmamız doğrultusunda tahterevallinin iki uç kısmına oturan bireyler karı, kocadır. Ortasında bir noktada sabit kalan denge mekanizması ise karar alma süreçleridir (Ünlü, 2023: 124).”

ÇK-1 annesinin yaz döneminde şehir dışında bir yaylada konakladığını ve annesine gittikleri zaman –kocası annesinde yatılı kalmak istemediği için- gece saat kaç olursa olsun evlerine döndüklerini dile getirmiştir. Katılımcı kocasına bu konuda ısrar etmediğini ısrar ettiği takdirde aralarında sorun olabileceğini belirtmiştir. Bu durumda tahterevalli metaforuna göre erkek tahterevallinin yukarı kısmında olan taraftır. ÇK-8 kocasının kariyerini desteklediğini ancak aldığı bazı eğitimleri fazla bulduğunu, eğitimlere çok vakit ayırmasını istemediğini belirtmesine karşın ÇK-8 eğitimlerine devam etmek için gereken zemini hazırladığını ve bu duruma kocasının uyum sağladığını ifade etmiştir. Böyle bir durumda tahterevallinin yukarı kısmına kadın konumlanırken aşağı kısmında erkek yer almaktadır. Karı koca arasında geçen konuya göre tahterevallinin yukarısında veya aşağıda olan taraf değişmektedir.

Çalışan kadınların ailelerinde eşlerin birbirlerine alan tanıdığı, birbirlerinin kabul edecekleri veya kabul etmeyecekleri şeyleri bildikleri, gergin ve stresli bir gün geçirdilerse birbirlerine karşı anlayışlı ve toleranslı tutum içinde oldukları her konuda tahterevallinin denge mekanizmasındadırlar. Tahterevallide karşılıklı aynı hizada oldukları söylenebilir. Çalışan kadınlarda otorite ve güç ilişkileri bağlamında denge mekanizmasını sağlayan temel nokta kararların ortak alınmasıdır. Tahterevallide ortada bulunan denge mekanizması kararların ortak alınmasını temsil etmektedir. Çalışmamızda aile içi otorite ve güç ilişkilerinin karar alma süreçlerinden bağımsız olmadığı ortaya konulmuştur.

4.5.2. İktidar Alanının Öznesi: Anne

Çalışan kadınların ve ev kadınlarının kocaları çocukla ilgili konuları; eğitimi, beslenmesi, bakım ihtiyaçları, çocuğa olan uyarılar ve kurallar konusunda kadını işaret etmektedirler. Çocukla ilgili sorumluluklar ve çocuğun üzerinde kurulan otorite anneyle ilintilidir. ÇK-1'in kocası özel sektörde aktif çalışması nedeniyle çocuklarıyla yeterince ilgilenemediğini bu nedenle çocukla ilgili konularda karısının otorite olduğunu belirtmiştir. ÇK-5 otoriter bir insan olduğunu dile getirenlerdendir. ÇK-6 çocuğunun yapması gereken sorumlulukları üzerinde otorite kurmaktadır. EK-8'in kocası ise karısının kuralcı olduğunu eve ve çocuğa dair tüm konularda karısının otorite olduğunu belirtmiştir. EK-12'nin kocası ev işine ve çocuklarla ilgili alanı karısının yönettiğini anlatmıştır. Kadınların çocukları üzerinde otoriter olduğu konular; ev içi sorumlulukları, ödevlerini yapmaları, arkadaşlık ilişkileri, ebeveyn çocuk arasındaki saygı sınırı, çocuğun eğitimi vb.dir.

Aile içi otorite ve güç ilişkileri çerçevesinde alan, habitusla eklenerek işlevsel olmaktadır. Bu doğrultuda alan, iktidar alanı veya mücadele alanı olarak konumlanmaktadır. Katılımcı kadınların ev alanında çocuklar üzerinde kurdukları otoriteyi iktidar alanı ile açıklamak mümkündür. Ev kadınlarında ekonomik sermayeyi kocanın yönetmesi erkeği para dolaşımında iktidar alanı yaparken çocuk üzerinde kurulan otoritede kadını iktidar alanı yapmaktadır. Böylelikle ev kadınlarının iktidarı kocalarıyla paylaştıkları söylenebilir. Ne kadar çok sermaye varsa o kadar iktidar alanı bulunmaktadır. Alanlar, sermaye tipine ve sermayenin hacmine göre hâkim konumların yapılandırılmış yapılarını oluşturmaktadır (Swartz, 2018: 175).

Çalışan kadınların ve ev kadınlarının çocuk üzerinde otorite olmasının temel nedeni toplumsal rollerle ilişkili olabilir. Erkeklerin çocuk bakımına ve ev içi alana ilişkin sermayeden uzakta kalmaları ev alanında iktidar alanı kurmalarına engel teşkil ettiği düşünülmektedir. Bourdieu (2020) failin mücadele ettiği alan sahip olduğu sermaye tipleriyle elde edilen güç ilişkilerindeki konumuna bağlıdır. Alanlar, aktörlere mücadele biçimleri yaratır ve mücadele alanının mücadeleye değer olup olmadığı ise doxa'yı ifade etmektedir. Alanların rekabete açık olması doxa'yı ifade ettiği gibi bir alana aktörün katılması gizil veya açık biçimde alana özgü oyunun kurallarının kabul edilmesi anlamına gelmektedir (Swartz, 2018: 177-179). Erkeklerin çocuk bakımına ilişkin oyunun kurallarını bilmediklerinden ve bu alanda yeteri kadar sermaye birikimine sahip olmadıklarından kadınlarla mücadele alanına girememektedirler. Böylece kadının çocuk üzerinde kurduğu otorite meşruiyet alanı içinde konumlanmaktadır. Bourdieu (2019) aktörlerin oyuna katıldığı an oyunun kurallarını biliyor olarak kabul edildiğini ve oyunun yeniden üretildiğini belirtmektedir. Bu doğrultuda hem oyun yeniden üretilmektedir hem de kadının çocuk bakımına ve annelik rolüne ilişkin edimleri yeniden üretilmektedir.

4.6.ÇOCUK BAKIMININ SAĞLANMASI

Çalışan kadınların çocuk bakımında anne, kayınvalide, kız kardeş gibi akrabalık örüntülerini ifade eden bireylerden destek aldıkları belirlenmiştir. Çalışan kadınlardan yalnızca ÇK-6 bakıcı desteği almıştır. ÇK-5 önce çocuklarına annesinin baktığını ancak ileri yaşlara gelmesi nedeniyle kamusal bakım hizmetlerinden yararlanmışlardır. Ev kadınları çocuklarının bakım ihtiyaçlarını kendileri karşılamıştır. Çocukla gidemeyecekleri bir yerde işleri olduğunda çocuğu anneye veya görümceye bırakmaktadırlar.

Çalışan kadınların yakın akrabaları çocuk bakımında destek olmaktadır. ÇK-6'nın görümcesi, yeğenin banyosunu yaptırdığını, yemeğini yedirdiğini, eğitimine destek olduğunu anlatmıştır. ÇK-7'nin kayınbabası ise maddi olarak her zaman destek olduğunu, oyunlar oynadıklarını ifade etmiştir. ÇK-8'in annesi bakıcı desteğini kabul etmediğini çocuklarıyla ilgilenemediği kadar çok torunlarıyla ilgilendiğini ve bunu şans olarak gördüğünü belirtmiştir. ÇK-13'ün kız kardeşi ise yeğeni küçük olduğu için ablasının evinde kendisine oda hazırladığını haftanın dört gününü ablasında yeğenine bakarak geçirdiğini anlatmıştır. Sosyal sermaye ilişki kurulan tüm sosyal grupları temsil ettiğinden yakın akrabalar ve biyolojik ailelerde sosyal sermayeyi besleyen sosyal gruplardandır. Çalışan kadınların yakın akrabalarının çocuk bakımında rol almaları, çalışan kadınlar ve yakın akraba arasında mübadele ilişkisini meydana getirdiği söylenebilir. Bourdieu (2015) aile içinde yaşanan sevgi bağının yatınlığa dönüşmesi noktasında; cömertlik, mübadele ve dayanışma nosyonlarına dikkat edilmesi gerekliliğine vurgu yapmaktadır.

Çalışan kadınların çocukları bakımını sağlayan yakın akraba ile sıcak ve yakın ilişkilere sahiptirler. Demez (2020: 102) akrabalık bağlarının aile içi dayanışmada sürekliliği sağlamaktadır. Yakın akrabaların yeğenlerinin veya torunlarının eğitimleriyle ilgilenilmesi, destek olunması kültürel sermayeyi beslemektedir. Bourdieu (2020)'a göre ilişkisellikler evlilik stratejisinin bir ürünü olduğundan yeniden üretilmektedir. Böylelikle katılımcıların hem sosyal sermayeleri hem de ekonomik sermayeleri yeniden üretilmektedir. EK-5'in annesi, kızının doğumunda yanında olduğunu belirtmiştir. EK-7'nin görümcesi de maddi manevi destek olduğunu ifade etmiştir. Ev kadınlarının yakın akrabaları çocuk bakımını kadınla ilişkilendirdiklerinden ev kadınından beklenen kendi çocuğuna kendisinin bakmasıdır. Bu durumda hem çocuk bakımının anne ile ilişkilendirilmesi hem de ev kadınının rolü olarak görülmesi katılımcı ev kadınlarını iki kez dezavantajlı konuma getirmektedir.

5. SONUÇ

Bu çalışma Osmaniye kentinde ikamet eden evli çalışan kadınların ve evli ev kadınlarının aile yaşamı deneyimlerini keşfetme amacıyla yapılmıştır. Araştırmanın bulgularına göre çalışan kadınların ve ev kadınlarının aile yapılarında, aile içi ilişkilerinde, etkileşimlerinde çeşitli farklılıkların ve benzerliklerin olduğu ortaya konulmuştur. Ortaya çıkan farklılıkların kadının bireysel olarak ekonomik sermayeye sahip olması ile ilintili olduğu belirlenmiştir. Çalışan kadınların ailesinde aile içi para dolaşımında karı kocanın ortak hareket ettiği ve çalışan kadının yatırım süreçlerinde rol oynadığı görülürken ev kadınlarının ailelerinde kadının ekonomi yönetiminde aktif olmadığı görülmüştür.

Aile içi karar alma süreçlerinde çalışan kadınların kocaları ile ortak kararlar merkezinde süreci ilerlettikleri çocuğu ilgilendiren konularda sürece çocuğun eklemlendiği belirlenmiştir. Ev kadınlarında ise özel alandan kamusal alana değişen karar alma sürecinin olduğu ortaya konulmuştur. Çalışan kadınların kültürel sermaye ve ekonomik sermaye birikimleri ile yukarı doğru sınıfsal hareketlilik yaşadıkları, ev kadının ise çalışan kadınların sahip olduğu sermayelere görece sahip olmaması sınıfsallıklarını durgunluk kademesinde yeniden üretmektedir. Böylelikle ev kadınlarının habitusları yeniden üretilmektedir. Çalışan kadınların kocaları temizlikte rol alırken ev kadınlarının kocaları ev içi faaliyetleri kadınıla ilişkilendirmektedir. Ev kadınlarının kocalarının, kadının emeğini görünmez kıldığı ve kadının ev içi emeğini değersizleştiren söylemlerde bulunduğu belirlenmiştir.

Çalışan kadınlar ve ev kadınları çocuklarıyla kocalarından daha çok ilgilenmektedir. Bu duruma zemin hazırlayan temel unsurun çalışan kadınları ve ev kadınlarının kocalarının annelik rolünü ön plana çıkartmasıdır. Çalışan kadınların kararları kocaları ile ortak aldığı ev kadınlarının ise kocaları ile konuşulsa da son kararı kocanın verdiği belirlenmiştir. Çalışan kadın ve ev kadını çocuk üzerinde otoritedir. Erkeğin çocuk bakımına ilişkin oyunun kurallarına yeterince hâkim olmaması iktidar alanı içinde kadının otoritesine meşruiyet kazandırmaktadır. Çocuk bakımında çalışan kadınların yakın akrabadan destek alması sosyal sermayeye işaret etmektedir. Ev kadınlarının çocuk bakımında destek almadığı görülmüştür.

Ev kadınlarının sosyalleşmelerinin ve bireyselliklerinin ortaya konulmasını amaçlayan düşük ücretli veya ücretsiz sosyal olanaklardan yararlanılmasının önünü açılması önemlidir. Ancak böyle bir adım atarken kadının, ev kadını rolünü yeniden üreten sosyal olanaklar olmasından kaçınılması önemli görülmektedir. Aksine ev kadının kişisel gelişimlerine katkı sağlayan seminerlerin ve eğitimlerin verilmesi önerilmektedir. Bu konuda sivil toplum kuruluşları, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın yeni projeler ve politikalar ile rol almalarının önemli olduğu düşünülmektedir. Özellikle evlilik öncesi aile planlamasının gerçekleştirilmesi, evlilik ve evlilik yaşamına ilişkin bilgilendirici seminerler ve konferanslar gibi etkinliklerin düzenlenmesi sağlıklı karı koca, ebeveyn çocuk ilişkisi ve aile yaşamı

için önemli görülmektedir. Bu eğitimlerin alanında uzman sosyologlar, psikologlar, sosyal çalışmacılar ve rehber öğretmenler tarafından gerçekleştirilmesi sorunların biyolojik, psikolojik ve sosyolojik boyutlarını anlamak ve çözümlenmek bakımından önemlidir. Bu çalışmada olduğu gibi belirli aralıklar ile karı koca, çocuk ve yakın akrabaların da içinde bulunduğu saha çalışmalarının yapılması değişen aile dinamiklerini ve aile döngüsünü anlayabilmenin önünün açılması ve sürdürülebilir politikalar üretilebilmesi adına önemlidir. Bu çalışmaların sosyologların liderliğinde yürütülmesi sorunların sosyolojik alt yapısının ortaya konulması ve buna yönelik çözümlerin üretilmesinin uzun vadede işlevsellik gösterebileceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Acar Savran, G. & Tura Demiryontan, N. (2020). *Kadının görünmeyen emeği*. İstanbul: Yordam Kitap.
- Akın, M. H. (2019). Sosyal etkileşim ve sosyal benlik kaynağı olarak aile. *Medeniyet ve Toplum Dergisi*, 3(1), 1-14.
- Aslan, A. K. (2002). Değişen toplumda aile ve çocuk eğitiminde sorunlar. *Ege Eğitim Dergisi*, 2(1), 25-363.
- Baltacı, A. (2019). Nitel araştırma süreci: Nitel bir araştırma nasıl yapılır? *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 368-388.
- Başak, S., Kınır, S. & Yaşar, Ş. (2013). *Kadının görünmeyen emeği: İkinci vardiya*. Ankara: Anka Kadın Araştırmaları Merkezi.
- Baştürk, S. & Taştepe, M. (2013). Evren ve örneklem. S. Baştürk (Ed.), *Bilimsel araştırma yöntemleri* içinde (ss. 129-159). Ankara: Vize Yayıncılık.
- Belli, M., Akçay Didişen, N. & Bal Yılmaz, H. (2020). Geçmişten günümüze değişen babalık rolü ve çocuk gelişimine katkısı. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 8(2), 366-371.
- Bennholdt Thomsen, V. (2018). Neden üçüncü Dünya'da da hala ev kadınları yaratılıyor? M. Mies, Bennholdt Thomsen, V. Von Werlhof. C. *Son sömürge: Kadınlar* içinde (ss. 245-257). (Y. Temurtürkan, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bora, A. (2021). *Kadınların sınıfı: Ücretli ev emeği ve kadın öznelliğinin inşası*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bourdieu, P. & Wacquant, L. (2021). *Düşünsel sosyolojiye davet* (N. Ökten, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.

- Bourdieu, P. (1996). *Physical space, social space and habitus*. University of Oslo.
- Bourdieu, P. (2010). Sermaye biçimleri (M. M. Şahin, Çev.). M. M. Şahin ve A. Z. Ünal (Haz.), *Sosyal Sermaye Kuram Uygulama Eleştiri*. İstanbul: Değişim Yayınları.
- Bourdieu, P. (2015). *Pratik nedenler* (H. Uğur Tanrıöver, Çev.). İstanbul: Hil Yayın.
- Bourdieu, P. (2019). *Sosyoloji meseleleri* (F. Öztürk, B. Uçar, M. Gültekin ve A. Sümer, Çev.). Ankara: Heretik Yayınları.
- Bourdieu, P. (2020). *Seçilmiş metinler* (L. Ünsaldı, Çev.). Ankara: Heretik Yayınları.
- Bourdieu, P. (2021). *Ayrım: Beğeni yargısının toplumsal eleştirisi* (D. Fırat ve G. Berkkurt, Çev.). Ankara: Nika Yayınevi.
- Can, İ. (2014). Moderniteden postmoderniteye ailenin ontolojisi ya da modern çekirdek aile cerezleşiyor mu? M. Aydın (Ed.), *Aile sosyolojisi yazıları* içinde (51-81). İstanbul: Açılım Kitap.
- Can, Y. (2015). Ücretli bir işte çalışmanın kadının sosyal konumuna etkisi. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(2), 13-26.
- Can, Y. (2021). *Aile yazıları*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Creswell, J. W. (2019). *Nitel araştırmalar için 30 temel beceri* (H. Özcan, Çev.). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Creswell, J. W. (2021). *Nitel araştırma yöntemleri beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni* (M. Bütün ve S. B. Demir, Çev.). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Davidoff, L. (2021). Feminist tarih yazımında sınıf ve cinsiyet. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Demez, G. (2020). Toplumsal etkileşim ve dayanışma biçimi olarak akrabalık ve yakın ilişkiler. N. Adak (Ed.), *Değişen toplumda değişen aile sosyolojik tartışmalar* içinde (ss. 93-113). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Dikeçligil, F. B. (2014). Aileye dair kabullerin ezber bozumu. M. Aydın (Ed.), *Aile sosyolojisi yazıları* içinde (ss. 13-50). İstanbul: Açılım Kitap.
- Erbek, E., Beştepe, E., Akar, H. Alpkan, L. Eradamlar, N. (2005). Cinsellik ve çift uyumu arasındaki ilişki: Üç grup evli çiftte karşılaştırmalı bir çalışma. *Düşünen Adam*, 18(2), 72-81.
- Furstenber, F. F. & Kaplan, S. B. (2014). Sosyal sermaye ve aile. M. Aydın (Ed.), *Aile Sosyolojisi Yazıları* içinde (ss. 157-179). İstanbul: Açılım Kitap.

- Günindi Ersöz, A. (2015). Özel alan/kamusal alan dikotomisi: Kadınların “doğası” ve kamusal alandan dışlanmışlığı. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 18(1), 80-102.
- İlkaracan, İ. (2015). Feminist politik iktisat ve kurumsal iktisat çerçevesinde Türkiye’de kadın istihdam sorununa farklı bir bakış. A. Makal ve G. Toksöz (Ed.), *Geçmişten günümüze Türkiye’de kadın emeği* içinde (s. 169-183). Ankara: İmge Kitabevi.
- Kaplan, M. & Yardımcıoğlu, M. (2020). Alan, habitus ve sermaye kavramlarıyla Pierre Bourdieu. *Habitus Toplum Bilim Dergisi*, (1), 23-37.
- Karakaya, H. (2018). Görünmez emek ve ev kadınları. *Fırat Üniversitesi İİBF Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2(1), 73-94.
- Karasar, N. (2004). *Bilimsel araştırma yöntemi* (On Üçüncü Baskı). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Karmaz, E. (2018). Toplumsal cinsiyetin mekânsal yansımaları. D. Şenol ve H. E. Kaya (Ed.), *Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisi* içinde (ss. 335-358). İstanbul: Lisans Yayıncılık.
- Makal, A. (2010). Türkiye’de Erken Cumhuriyet Döneminde Kadın Emeği. *Çalışma ve Toplum*, (2), 13-40.
- Marx., Engels. & Lenin. (2000). Marksizm kadın ve aile. Ankara: Bilim ve Sosyalizm Yayınları.
- Özbay, F. (2019). Kadın Emeği Seçme Yazılar. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Palabıyık, A. (2011). Pierre Bourdieu sosyolojisinde “habitus”, “sermaye” ve “alan” üzerine. *Liberal Düşünce*, 16(61-62), 121-141.
- Palabıyık, A. (2018). Kamu sektöründe çalışan kadınların çalışma hayatlarının aile üzerindeki etkileri. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(2), 257-268.
- Punch, K. F. (2020). Sosyal araştırmalara giriş nicel ve nitel yaklaşımlar (D. Bayrak, H. B. Arslan, Z. Akyüz, Çev.). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Sarı, Ö. (2016). Toplumsal değişimin aileye yansımaları. N. Avcı ve E. Aksoy (Ed.), *Aile sosyolojisi* içinde (ss.90-98). İstanbul: Lisans Yayıncılık.
- Silverman, D. (2021). Nitel araştırma nasıl yapılır? (E. Hava, Çev.). İstanbul: Küre Yayınları.
- Swartz, D. (2018). *Kültür ve iktidar Pierre Bourdieu’nün sosyolojisi* (E. Gen, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Şahin, S. Aral, N. (2012). Aile içi iletişim. *Ankara Sağlık Bilimleri Dergisi*, 1(3), 55- 66.
- Tezel Şahin, F. & Cevher, F. N. (2007). Türk toplumunda aile-çocuk ilişkilerine genel bir bakış. *Ayk.gov.tr*, 775-790.

- Toksöz, G. (2015). Kalkınmada farklı yörüngeler kadın istihdamında farklı örüntüler ışığında Türkiye’de kadın istihdamı. A. Makal ve G. Toksöz (Ed.), *Geçmişten günümüze Türkiye’de kadın emeği* içinde (ss. 143-168). Ankara: İmge Kitabevi.
- Topgül, S. (2016). İş ve aile yaşamı dengesi(zlığı)nin kadın çalışanlar üzerindeki etkileri. *Yönetim ve Ekonomi*, 23(1), 217-231.
- Turğut, F. (2019). Genel olarak aile. M. Aydın (Ed.), *Sistemik aile sosyolojisi* içinde (ss. 15-31). Konya: Çizgi Kitabevi.
- Türk Dil Kurumu Sözlükleri. 16 Mart 2023 tarihinde <https://sozluk.gov.tr/> sayfasından erişilmiştir.
- Ünlü, S. (2023). Çalışan kadınların ve ev kadınlarının aile döngüleri üzerine karşılaştırmalı bir analiz. Yüksek Lisans Tezi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.
- Von Werlhof, C. (2018). Proletarya öldü, yaşasın ev kadınları! M. Mies, Bennholdt Thomsen, V. Von Werlhof. C. *Son sömürge: Kadınlar* içinde (ss. 259-279). (Y. Temurtürkan, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yıldırım, E. & Yıldırım, E. (2009). Aile içi ilişkiler ve iletişim. K. Canatan ve E. Yıldırım (Ed.), *Aile sosyolojisi* içinde (ss. 173-190). İstanbul: Açılım Kitap.
- Zeybekoğlu Dünder, Ö. (2020). Değişen ve deyiş(e)meyen yönleriyle aile: Yapısı, türleri, işlevleri. N. Adak (Ed.), *Değişen toplumda deyişen aile sosyolojik tartışmalar* içinde (ss. 39-64). Ankara: Siyasal Kitabevi.